

**CARİ İŞLEMLER AÇIĞI - BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ:
1950-2012 DÖNEMİ TÜRKİYE UYGULAMASI**

F. Çiğdem TARHAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Huriye Gonca DİLER

Haziran, 2014

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CARİ İŞLEMLER AÇIĞI-BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ:
1950-2012 DÖNEMİ TÜRKİYE UYGULAMASI

Hazırlayan

F. Çiğdem TARHAN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Huriye Gonca DİLER

AFYONKARAHİSAR 2014

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Cari İşlemler Açığı - Bütçe Açığı İlişkisi: 1950-2012 Dönemi Türkiye Uygulaması” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16/062014

Adı SOYADI

F. Çiğdem TARHAN

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Huriye Gonca DİLER

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. İsmail AYDOĞUŞ

: Yrd. Doç. Dr. Necmiye Serap VURUR

İmza

İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Fadime Çiğdem TARHAN'ın “Cari İşlemler Açığı – Bütçe Açığı İlişkisi : 1950-2012 Dönemi Türkiye Uygulaması” başlıklı tezi, 16.06.2014 günü saat 14:30'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

CARI İŞLEMLER AÇIĞI - BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ: 1950-2012 DÖNEMİ TÜRKİYE UYGULAMASI

F. Çiğdem TARHAN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Haziran 2014

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Huriye Gonca DİLER

Çalışmada cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişki incelenmiştir. İlk bölümde cari işlemler hesabı ele alınmış, cari işlemler dengesini etkileyen faktörler ve cari işlemler dengesini açıklamaya yönelik yaklaşımlar ile cari işlemler hesabı denge ve dengesizlik durumları anlatılmıştır. İkinci bölümde bütçe kavramı, bütçe dengesi ve dengesizlik durumlarına yer verilmiş, bütçe açığının nedenleri, bütçe açığı ile ilgili teorik yaklaşımlarla cari işlemler açığı ve bütçe açığı ilişkisi ile ilgili teorik yaklaşımlar anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise 1950-2012 dönemine ait yıllık verilerle Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisi eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları 1950-2012 döneminde bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. İlişkinin yönünü belirlemek amacıyla yapılan nedensellik test sonuçlarına göre bütçe açıklarından cari işlemler açığına doğru aynı zamanda cari işlemler açığından bütçe açığına doğru iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cari işlemler açığı, bütçe açığı.

ABSTRACT
**THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CURRENT ACCOUNT
DEFICIT AND BUDGET DEFICIT: 1950-2012 PERIOD AN
APPLICATION IN TURKEY**

F. ıgdem TARHAN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMY**

June 2014

Advisor: Yrd. Do. Dr. Huriye Gonca DİLER

The relationship between the current account deficit and budget deficit is examined in this study. In first section, current accounts are discussed, factors affecting the current accounts balance and approaches explaining the current accounts balance and current account balance with in balance and unbalance are explained. In second section, the budget balance and unbalance are discussed, then the reasons of budget deficit, theoretical approaches appertaining to budget deficit with current accounts deficit and budget deficit relationship are explained with theoretical approaches. In third section, for Turkey's economy with annual datas in 1950-2012 and causality relationship between current accounts deficit and budget deficit with cointegration analysis and Granger causality tests are explained. Results of the analysis 1950-2012 period showed that there is a long-run relationship between the budget deficit with the current account deficit. With the aim of determining the direction of relation, according to causality test results, from budget deficit to current accounts deficit in the same time from currents accounts deficit to budget deficit are found two-way causality relationships.

Keywords: The current account deficit, budget deficit.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER DENGESİ, TEORİLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

1. CARİ İŞLEMLER HESABI.....	6
1.1. MAL VE HİZMETLER HESABI.....	6
1.2. GELİRLER HESABI.....	10
1.3. CARİ TRANSFERLER HESABI.....	10
2. CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	11
2.1. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN TANIMI.....	11
2.2. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	17
2.2.1. Ticaret Hadleri.....	18
2.2.2. Mali Politikalar.....	20
2.2.3. Döviz Kurları.....	21

3. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	23
3.1. ESNEKLİKLER YAKLAŞIMI.....	23
3.2. TOPLAM HARCAMA YAKLAŞIMI.....	29
3.3. MUNDELL-FLEMİNG MODELİ.....	31
3.4. DÖNEMLER ARASI TÜKETİM YAKLAŞIMI.....	36
4. CARİ İŞLEMLER HESABI DENGESİZLİK DURUMLARI.....	37
4.1. CARİ İŞLEMLER FAZLASI.....	38
4.2. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI.....	40
4.3. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ NEDENLERİ.....	41
4.3.1. Yurtiçi Yatırımlardaki Artışların Sebep Olduğu Cari İşlemler Açığı.....	41
4.3.2. Yurtiçi Tasarruf Azalmalarının Sebep Olduğu Cari İşlemler Açığı.....	42
5. TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ GELİŞİMİ.....	44
5.1. 1923-1950 DÖNEMİ.....	44
5.2. 1950-1980 DÖNEMİ.....	46
5.3. 1980-2000 DÖNEMİ.....	49
5.4. 2000-2012 DÖNEMİ.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU BÜTÇESİ TEORİSİ, SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE’DEKİ GELİŞİMİ

1. BÜTÇE KAVRAMI.....	57
1.1. KAMU BÜTÇESİNİN TANIMI.....	57
1.2. BÜTÇENİN FONKSİYONLARI.....	59
1.3. BÜTÇE İLKELERİ.....	61
1.4. BÜTÇE TEORİLERİ.....	63
1.4.1. Klasik Bütçe Teorisi.....	64
1.4.2. Devri (Konjonktürel) Bütçe Teorisi.....	64
1.4.3. Telafi Edici Bütçe Teorisi.....	65
1.5. BÜTÇE SİSTEMLERİ.....	66

1.5.1. Geleneksel (Klasik) Bütçe Sistemi.....	66
1.5.2. Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi.....	67
1.5.3. Program Bütçe Sistemi.....	67
1.5.4. Planlama Programlama Bütçeleme Sistem (PPBS).....	68
1.5.5. Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi.....	69
2. BÜTÇE DENGESİ.....	69
3. BÜTÇE DENGESİZLİK DURUMLARI.....	70
3.1. BÜTÇE FAZLASI.....	70
3.2. BÜTÇE AÇIĞI TANIMLARI.....	71
3.2.1. Geleneksel Açık.....	71
3.2.2. Birincil Açık.....	72
3.2.3. Cari Açık.....	72
3.2.4. İşlemsel Açık.....	72
3.2.5. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık.....	73
3.2.6. Nakit Açık.....	73
4. BÜTÇE AÇIĞININ NEDENLERİ.....	74
4.1. KAMU KESİMİNİN GENİŞLEMESİ.....	74
4.2. SÜBVANSİYONLAR.....	74
4.3. EKONOMİK KRİZLER, DOĞAL AFETLER VE SAVAŞLAR.....	75
4.4. KONJONKTÜREL NEDENLER.....	76
4.5. SOSYAL HARCAMALARIN ARTIŞI.....	76
4.6. KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	77
4.7. KİT ZARARLARI.....	78
5. BÜTÇE AÇIKLARI İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	79
5.1. KLASİK İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI.....	79
5.2. NEO-KLASİK İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI.....	80
5.3. KEYNESYEN İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI.....	80
5.4. MONETARİST İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI.....	81
5.5. ARZ YÖNLÜ İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI.....	82
6. TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIĞININ GELİŞİMİ.....	82
6.1. 1923-1950 DÖNEMİ.....	83
6.2. 1950-1980 DÖNEMİ.....	86

6.3. 1980-2000 DÖNEMİ.....	89
6.4. 2000-2012 DÖNEMİ.....	94
7. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	99
7.1. CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ KEYNESYEN YAKLAŞIM.....	100
7.2. CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ RİCARDOCU YAKLAŞIM.....	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1950-2012 YILLARI ARASINDA CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE BÜTÇE AÇIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

1. ÇALIŞMANIN LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	112
1.1. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİNİ ARAŞTIRAN YABANCI LİTERATÜR ÇALIŞMALARI.....	113
1.2. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİNİ ARAŞTIRAN TÜRKİYE'DE YAPILMIŞ LİTERATÜR ÇALIŞMALARI	127
2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ.....	137
2.1. PHİLLİPS PERON BİRİM KÖK TESTİ.....	138
2.2. ENGLE-GRANGER KOENTTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) TESTİ.....	141
2.3. NEDENSELLİK TESTİ.....	142
3. VERİ SETİ.....	144
4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	144
4.1. BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI.....	145
4.2. KOENTTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) TESTİ SONUÇLARI	146
4.3. NEDENSELLİK ANALİZİ.....	147

SONUÇ.....	148
KAYNAKÇA.....	152

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Çeşitli Dış Ticaret Göstergeleri (1923-1950) (Bin Dolar).....	46
Tablo 2. Cari İşlemler Dengesi ve Çeşitli Dış Ticaret Göstergeleri (1950-1980) (Milyon Dolar).....	49
Tablo 3. Cari İşlemler Dengesi ve Çeşitli Dış Ticaret Göstergeleri (1980-2000) (Milyon Dolar).....	53
Tablo 4. Cari İşlemler Dengesi ve Çeşitli Dış Ticaret Göstergeleri (2000-2012) (Milyon Dolar).....	56
Tablo 5. Konsolide Bütçe Dengesi, Gelirleri ve Giderleri (Bin TL) İle Bütçe Dengesinin GSMH'ye Oranı (1924-1950).....	85
Tablo 6. Konsolide Bütçe Dengesi, Gelirleri ve Giderleri (Bin TL) İle Bütçe Dengesinin GSMH'ye Oranı (1950-1980).....	89
Tablo 7. Konsolide Bütçe Dengesi, Gelirleri ve Giderleri (Bin TL) İle Bütçe Dengesinin GSMH'ye Oranı (1980-2000).....	94
Tablo 8. Konsolide Bütçe Dengesi, Gelirleri ve Giderleri (Bin TL) İle Bütçe Dengesinin GSMH'ye Oranı (2000-2012).....	98
Tablo 9. Bütçe Açığı ve Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki Olasılıkları.....	100
Tablo 10. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişkisini Araştıran Yabancı Literatür Çalışmaları.....	123
Tablo 11. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişkisini Araştıran Türkiye'de Yapılmış Literatür Çalışmaları.....	135
Tablo 12. Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları.....	145
Tablo 13. Koentegrasyon Testi Sonuçları.....	146
Tablo 14. Maksimum Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	146
Tablo 15. Nedensellik Testi Sonuçları.....	147

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Cari İşlemler Hesabının Temek Makroekonomik Bağlantıları.....	14
Şekil 2. J Eğrisi Etkisi.....	26
Şekil 3. Sabit Kur ve Tam Sermaye Hareketliliği.....	33
Şekil 4. Esnek Kur ve Tam Sermaye Hareketliliği.....	35
Şekil 5. Cari İşlemler Hesabını Dengeleyici Mekanizmalar.....	38
Şekil 6. Bütçenin Fonksiyonları.....	60
Şekil 7. Bütçenin İlkeleri.....	61
Şekil 8. Keynesyen Mekanizmalar.....	104
Şekil 9. Feldstein-Horioka Bilmecesi.....	105
Şekil 10. Geri Dönüşüm Yaklaşımı.....	107

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi
ARDL	: Ototregresif Dağıtılmış Gecikmeli Model
BA	: Bütçe Açığı
CIA	: Cari İşlemler Açığı
CIF	: Cost Insurance Freight
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
FOB	: Free On Board
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GS-SCAD	: Sustainable Current Account Deficit
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HLM	: Harberger – Laursen Metzle
IMF	: International Monetary Fund
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KMYKK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

KPSS	: Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin Birim Kök Testi
MB	: Merkez Bankası
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PP	: Phillips-Perron Birim Kök Testi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
VAR	: Vektör Otoregresyon
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde küreselleşme sürecinin hız kazandığı özellikle 1980'li yıllardan itibaren başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülke açısından kronik sorun niteliği taşıyan cari işlem ve bütçe açıkları araştırmacılar ve ekonomistler arasında yoğun tartışmalara yol açmıştır. Eş zamanlı olarak meydana gelen bu açıkların pek çok ülkede görülmesiyle konu üzerine yoğunlaşmanın arttığı ve bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkinin artan biçimde sorgulanmaya başlandığı görülmektedir.

Günümüzde de halen bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Ortaya konulan araştırmalarda ekonometrik yöntemlerin farklı olmasına aynı zamanda ülkelerin ekonomik şartlarının farklılık göstermesine bağlı olarak farklı sonuçlar alınmaya devam edilmekte ve bu durum konu hakkında tartışmaların devam edeceğini göstermektedir. Yapılan araştırmalarda görüş birliğine varılamamış olması iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır.

Keynesyen yaklaşım, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ve ilişki yönünün bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğru olduğunu kabul etmektedir. Bu yaklaşım, bütçe dengesinde meydana gelen değişmelerin, cari işlemler dengesini hem doğrudan ve hem de dolaylı olarak etkilediğini savunmaktadır. Keynesyen yaklaşım, IS-LM modelinden yola çıkarak bütçe açıklarının artması durumunda cari işlemler açıklarının da artacağını ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, hükümetin uyguladığı genişletici maliye politikaları sonucunda artan bütçe açıkları toplam talebin ve ulusal faiz oranının yükselmesine yol açmaktadır. Yükselen faiz oranları yurt dışından ülkeye sermaye girişinin artmasına ve ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kazanmasına yol açmaktadır. Sonuçta ithalatın artması ihracatın azalması ile cari işlemler açığı büyümeye devam eder.

Ricardocu yaklaşım tarafından ise Keynesyen yaklaşım reddedilmekte ve bu iki açığın birbirlerinden bağımsız oldukları savunulmaktadır.

Yaklaşımına göre devletin, vergi indirimine gittiği ve bütçenin denk olduğu varsayımlarıyla kamu harcamalarının artırılması sonucunda oluşan bütçe açığının finansmanında borçlanma yolunun tercih edilmesi özel kesimin harcama eğiliminde bir değişikliğe neden olmayacaktır. Çünkü rasyonel beklentilere sahip bireyler anapara ve faiz geri ödemelerinin karşılanması için ilerde kendilerinden alınacak vergilerin yükseltilmesinin zorunlu olacağını bilirler. Bireyler bugünkü vergi indirimleri sonucunda artan gelirleriyle tüketimleri yerine tasarruflarını artıracaklardır. Dolayısıyla tasarruftan kazanılan faiz, borç faiz ödemelerine eşit miktarda olacak ve cari vergilerin şimdiki değerinde bir değişme olmadığı için ulusal tasarruflar sabit kalacaktır. Sonuçta bütçe açıkları ulusal tasarruf düzeyi ile ilişkisiz olduğundan özel tasarruflarda meydana gelen yükselişler, bütçe açıklarını dengeleyerek etkisiz duruma getirecektir.

Bütçe ve cari işlemler açıkları, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından zor yerine getirilen bir olgu olmuştur. Bütçe ve cari işlemler açığı ile karşı karşıya kalan ülkeler makroekonomik açıdan pek çok olumsuz sonuçla karşılaşmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler uyguladığı ekonomi politikalarıyla mevcut açıkları sürdürmeye çalışmakta ve bütçe açıkları bu ülkelerin makroekonomik dengeleri üzerinde pek fazla olumsuz sonuçlara yol açmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise işsizlik, yaşanan yüksek enflasyon, kamu harcamalarının disipline edilememesi gibi problemlerin varlığı nedeniyle bütçe açıklarının ortaya çıkardığı sonuçlar daha ağır şekilde hissedilmektedir. Diğer yandan cari işlemler hesabında oluşan bir dengesizlik ekonomi üzerinde olumsuz etkilere yol açmakla birlikte cari işlemler açığının tehlikeli seviyelere ulaşması, ödemeler bilançosu krizlerinin ana nedenini oluşturmaktadır. Bu açıdan bir sorun oluştuğunda gerekli önlemlerin en kısa zamanda alınabilmesi ve uygulanan politikalarda düzenlemelerin yapılabilmesi için cari işlemler hesabının sürekli olarak izlenmesi gerekmektedir.

Literatür incelendiğinde yapılan araştırmalarda görüş birliği sağlanamadığı görülmüştür. Bazı çalışmalar Keynesyen yaklaşım desteklerken bazı çalışmalar ise Ricardocu yaklaşımı desteklemektedir.

Ayrıca bütçe ve cari işlemler açığı arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı şeklinde sonuçlar elde eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bu durumların ortaya çıkmasında kuşkusuz ülkelerin içerisinde bulunduğu ekonomik şartların en önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bütçe ve cari işlemler açığı sorunu uzun yıllardır varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

1930’lardan beri kamu sektörü, Türkiye ekonomisinde hem üretici hem tüketici olarak önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde kamu sektörünün genel itibariyle artan kamu harcamalarını finanse edecek düzeyde olağan kamu gelirlerine sahip olmadığından yüksek bütçe açılıyla karşılaşmıştır. Türkiye, 24 Ocak 1980 istikrar programı ile her ne kadar kamu sektörünün ekonomi içerisindeki payını azaltmak istediye de yapılan girişimler yetersiz kalmış, açıklar kronik bir hal alarak süregelmiştir. Bu gelişmelerin paralelinde cari işlemler dengesinde ise benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar sürekli açık veren cari işlemler dengesi ilk kez 1973 yılında fazla vermiş ve istisnai durum çeşitli yıllarda görülmüştür. Ancak genel itibariyle dengesizlik durumu Türkiye ekonomisinde önemli bir sorun teşkil ederek günümüze kadar gündemde kalmaya devam etmiştir. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisi için cari işlemler ve bütçe açığı arasındaki ilişkinin ortaya konulması kaçınılmaz bir hal alırken iktisat politikalarının şekillendirilmesi hususunda da büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, 1950-2012 döneminde Türkiye’de bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bu amaçla yapılan çalışma üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde cari işlemler hakkında teorik bilgi verilmektedir. Bu kapsamda cari işlemler hesabı ve kalemleri, cari işlemler dengesi, bu dengeyi etkileyen faktörler ve açıklamaya yönelik yaklaşımlar, cari işlemler açığı, nedenleri ve Türkiye’deki gelişimi ele alınmıştır.

İkinci bölümde; bütçe kavramı, dengesi, bütçe açığı ve bu açılara ilişkin tanımlar, bu açıkların nedenleri, teorik yaklaşımlar ile Türkiye’deki

bütçe açığının gelişimi ele alınmaktadır. Son olarak da cari işlemler açığı ve bütçe açığı ilişkisi ile ilgili teorik yaklaşımlara yer verilmiştir.

Son bölümde, Türkiye’de cari işlemler açığı ve bütçe açığı ilişkisine ait yapılmış literatür çalışmalarına yer verilmektedir. Daha sonra 1950-2012 döneminde Türkiye’de bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki bağ ekonometrik analiz yöntemleri kullanılarak test edilmektedir. Bu çerçevede, bütçe ve cari işlemler açıklarına ilişkin yıllık veriler kullanılarak, Engle-Granger eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi yapılarak, analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER DENGESİ, TEORİLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

Ülkeler gereksinim duydukları ürünlerin tümünü kendi üretemez ya da ürettikleri ürünler ülke ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde olmayabilir. Bu koşullarda diğer ülkelerden temin yoluna başvururlar. Dış (uluslararası) ticarete, ülkelerin birbirleriyle yapmış oldukları bu temin yoluna denmektedir (Doğan, 2011).

Kara (2008), içinde yer aldığımız dünya ekonomilerinin gelişmesi, uluslararası ticaretin niteliğini ve kapsamını çok fazla genişleterek mal ticaretiyle birlikte hizmet, işgücü ve sermaye gibi faktörlerinde uluslararası ticaretin ana unsurlarını oluşturduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkelerin mal, hizmet ve sermaye akımları sonucunda dış dünyadan elde ettikleri gelirler ile dışarıya yaptıkları ödemelerin dengesi dış ödemeler bilançosu olarak adlandırılır.

Çelik (2008) ise dış ödemeler bilançosunu; “bir ülkenin genellikle bir yıllık dönem içinde, ülkede yerleşik sayılanlarla, dünyanın geri kalan kısmı arasındaki ekonomik ilişkilerin ve ödemelerin sistemli olarak çeşitli hesap grupları altında tutulduğu istatistiksel bir rapordur” şeklinde tanımlanmaktadır.

Başka bir tanımlama da ödemeler bilançosu, ülke sakinleri ile yabancı ülke sakinleri arasındaki iktisadi işlemlerin tamamının belirli bir dönemi kapsayan sürede sistemli olarak kaydedilmesidir. Tanımda geçen sakin ifadesi firmaları, kişileri ve devlet temsilciliklerini kapsamaktadır. İktisadi işlem ise bir iktisadi kurumun başka bir iktisadi kurumla mal ve hizmet karşılığında gerçekleştirdiği nakdi değerleri ifade etmektedir (İyibozkurt, 2001).

Dış ödemeler bilançosu, esas olarak üç ana hesap kalemi yer almaktadır. Bunlar; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabıdır. Bu üç hesap kalemi haricinde bir de istatistik fark olarak

adlandırılan, hata ve unutulmalardan kaynaklanan bir kalem daha yer almaktadır. Fakat bu kalem, hesaptan ziyade, bilanço kayıtlarında muhasebe denkliğini sağlayan bir işlem olmaktadır (Karluk, 1998).

Bu sıralamadan hareketle ödemeler bilançosunun ana hesap kalemlerinden biri olan cari işlemler hesabı ve alt hesap kalemleri detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

Cari işlemler dengesi, ekonomideki istikrarın önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla cari işlemler dengesinde meydana gelen bozulmalar iktisadi kararların ve beklentilerin şekillenmesinde etkili olmaktadır (Cural, 2010).

1. CARİ İŞLEMLER HESABI

Cari işlemler hesabı dış ödemeler bilançosunun dört ana hesap kalemlerinden biri olarak geleneksel ödemeler bilançosunda en fazla önem verilen hesap kalemini oluşturmaktadır. Cari işlemler hesabı, cari yılda üretilen mal ve hizmetler ticaretini içerdiğinden ülkenin milli gelir hesaplarıyla da ilişkilidir. Yani ülkede üretilip yabancılara satılan mallar, ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yüzden cari işlemler hesabındaki bir dengesizlik durumu ülkenin milli gelir ve çalışma düzeyi ile doğrudan bağlantılıdır (Seyidoğlu, 1998).

Cari işlemler hesabı; reel kaynaklarla (mal, hizmet, gelir) ilgili işlemleri ve cari transferleri göstermektedir. Cari işlemler hesabı kendi içinde üç alt hesap grubuna ayrılmaktadır. Önemli hesap kalemleri; Mal ve hizmetler, gelirler ve cari transferlerden (karşılıksız transferler) oluşmaktadır <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> (17.06.2014).

1.1. MAL VE HİZMETLER HESABI

İnsan ihtiyaçlarını doğrudan ya da dolaylı olarak karşılama özelliğine sahip ve bu amaçla kullanılmaya hazır olan her şeye mal denir (Dinler, 2006). İktisadi anlamda mal kavramı ise; gereksinmelere oranla kıt olan temin

edilmeleri bir özveri gerektiren ve bu nedenle de bir bedeli olan mallar olarak tanımlanmaktadır (Kesim, 1988). Mal kavramı, ara ve nihai mallar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ara mallar, başka malların üretiminde girdi olarak kullanılan mallar, olarak tanımlanırken nihai mallar tüketicilerin ihtiyaçlarını doğrudan doğruya karşılayan mallar olarak tanımlanmaktadır (Dinler, 2006).

Nihai mallar, kendi içinde tüketim ve sermaye malları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsan ihtiyaçlarını doğrudan doğruya gideren mallara tüketim malları, ihtiyaçları dolaylı olarak gideren mallara ise sermaye malları denilmektedir (Güçlü, 1989). Tüketim malları dayanıklı ve dayanıksız mallar olmak üzere; sermaye malları ise sabit sermaye malları ve stoktaki mallar olmak üzere kendi içinde ayrılmaktadır. Dayanıklı mallar uzun süre kullanılan malları oluştururken, dayanıksız mallar bir defa kullanıldığında yok olan mallardır (Gürkan, 1997). Sabit sermaye malları makine ve teçhizat ile binalardan oluşur ve başka malların üretiminde bir üretim faktörü olarak kullanılan mallar olarak ifade edilir. Stoktaki mallar ise henüz bir üretim veya tüketim faaliyetinde kullanılmayıp işletmelerin depolarında stoklanan işlenmiş hammadde ve malları ifade etmektedir (Ertek, 2008).

Dış ticaret akımları “Özel Ticaret” veya “Genel Ticaret” sistemleriyle belirlenmekte ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Özel ticaret sistemi gümrüklerden giriş çıkış işlemi gören malları içermekte bundan dolayı, ülke sınırlarında bulunan serbest bölgelere sınır dışından gelen ve giden mallar sistem içine alınmamaktadır. Genel ticaret sistemi ise milli sınırlar içine giriş ya da çıkış yapan tüm malları kapsamına almaktadır <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odmainyeni.html> (12.10.2012).

Mal ticareti hesabı dengesi, dış ticaret dengesi olarak da adlandırılmaktadır. Dış ticaret dengesi; en geniş anlamıyla, yurtdışından satın alınan malların ülkeye girişine kadar katlanılan maliyet (ithalat) ile yurtdışına satılan mallardan elde edilen gelirler (ihracat) arasındaki farktır (Eğilmez ve Kumcu, 2007). Toplam ihracat ile toplam ithalat arasındaki fark dış ticaret dengesini vermektedir. İhracat ve ithalat arasındaki farkın pozitif olması; dış

ticaret fazlası, negatif olması ise dış ticaret açığını ifade etmektedir (Gül, 2010).

Dış ticaret dengesini belirleyen rakamlar; ihracatta FOB (Free on Board) diğer deyişle ihracatçı ülke gümrük sınırındaki değeri ile ithalatta ise CIF (Cost, Insurance, Freight) diğer deyişle malın bedeline sigorta ve navlun eklenmiş değeri ile gösterilmektedir. FOB fiyat, navlun ve sigorta giderlerini kapsamamaktadır (Gül, 2010).

Mal ticareti yerine görünür ticaret ifadesi de kullanılmaktadır. Mal ticareti hesabı, ödemeler bilançosunda çok önemli bir hesap grubudur. Genellikle ülkeden ülkeye değişmesine rağmen, ödemeler bilançosunun üçte birlik ve bazen de yarısına yakın bir kısmı mal ticareti hesabına ait rakamları ortaya koymaktadır (Dinler, 2006). Ayrıca reel ekonomideki gelişmelerin en somut göstergelerinden biri de mal ticaretidir. Çünkü ülke ekonomisinde üretim, teknoloji, verimlilik ve benzeri alanlarda meydana gelen uzun dönemli gelişmelerin bir sonucu olarak ifade edilebilmektedir (Seyidoğlu, 1998).

Ödemeler bilançosunda mal ihracatı, ülkeye döviz kazandıran ve alacak hakkı doğuran bir işlem olduğundan bilançonun aktif kısmına kaydedilirken mal ithalatı ise döviz kaybına neden olup yabancılar için alacak hakkı doğurması sebebiyle borçlu bir işlem olarak bilançonun pasif kısmına kaydedilir (Karluk, 1998).

Hizmetler hesabı ülkenin diğer ülkelerle hizmet alım satımını gösteren hizmet ticaretinin bir diğer adı görünmeyen ticaret olarak ifade edilmektedir (Gülçiçek, 2007).

Hizmetler hesabı, hizmet ihraç ve ithali ile ilgili gelir ve giderlerin kaydedildiği ana hesabı oluşturmaktadır. Bu hesaba bağlı kalemler şöyle sıralanabilir: Taşımacılık (navlun dahil), Turizm gelir ve giderleri, Haberleşme hizmetleri, İnşaat hizmetleri, Sigorta hizmetleri, Finansal hizmetler, Bilgisayar ve Bilgi hizmetleri, Patent ve Lisans Komisyonları, Ticari ve Ticaret Bağlantılı Diğer hizmetler, Finansal Kiralama hizmetleri, Çeşitli Teknik hizmetler, Kişisel, Kültürel ve Eğlence hizmetleri ile Resmi

hizmetler <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odmainyeni.html>
(12.10.2012).

Hizmetler hesabına dahil olan alt hesap kalemlerini daha detaylı açıklayabiliriz.

- **Uluslararası Taşımacılık:** Yerli ulaştırma araçları (hava, kara ve deniz yolu) yoluyla yurtdışına yapılan her türlü yük navlunu ve yolcu taşımacılığında sağlanan döviz geliri veya yabancı ulaştırma araçlarına ödenen navlun bu hesap kalemi altında kayıt edilmektedir (Kumbaracıbaşı, 1976).

- **Turizm:** Ülkeye gelen yabancı turistlerin yaptıkları turizm harcamaları ile ülkede yerleşik kişilerin yurtdışında yaptıkları turizm harcamaları bu alt hesapta gösterilmektedir. Ülke dışında yapılan döviz harcamaları bilançonun borç kısmına, ülkeye gelen turistlerin harcadıkları döviz ise bilançonun alacak kısmına kayıt edilmektedir (Alkan, 2007).

- **İnşaat Hizmetleri:** Yurtdışında yerleşik inşaat şirketlerinin yurtdışında gerçekleştirdikleri inşaat hizmetleriyle ilgili gelirler banka raporlarından elde edilerek bu hesaba kaydedilmektedir <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> (17.06.2014).

- **Sigorta Hizmetleri:** Navlun sigortası dışında yurtdışında yerleşik kişilerle gerçekleştirilen diğer sigorta ve reasürans işlemlerine ilişkin verilerin kaydedildiği hesaptır <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> (17.06.2014).

- **Finansal Hizmetler:** Finansal hizmetler yerleşikler ile yerleşik olmayanlar arasında gerçekleştirilen, sigortacılık kuruluşları ve emeklilik fonları dışında finansal aracılık ve yardımcı hizmetleri içermektedir. Yurtdışında yerleşik bankaların finansal hizmet işlemleri karşılığında yurtdışında yerleşik kişilerden aldığı veya ödediği komisyon ve benzeri gelir ve giderler bu hesap kalemine kaydedilmektedir <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> (17.06.2014).

- **Resmi Hizmetler:** Yurtdışında ülkeyi temsil eden elçilik yahut konsolosluk görevlilerinin ücret ve maaşları, devlete ait bina ve arazilerin

bakım ve onarımı, dışardaki askeri birlik ve görevlilerin harcamaları gibi resmi harcamalar bu hesap grubunda yer alır (Seyidoğlu, 1998).

- **Diğer Hizmetler:** Ülke dışına bulunan çeşitli özel şirketlere ve kuruluşlara ödenen bedeller bu hesapta yer alır. Lisans ödemeleri, leasing bedelleri, danışmanlık ve mühendislik ücretleri, ticari marka veya lisans sahibinin hakkını devrettiği şirketlerden elde ettiği maddi karşılık olan royalty'ler, uluslararası bilgisayar, telefon, telsiz ve radyo hizmetlerinin bedelleri bu gruba girmektedir (Karluk, 1998).

1.2. GELİRLER HESABI

Çalışanların ücretleri ile doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve diğer yatırımlara ilişkin gelirler ve ödenen tutarların kayıt altına alındığı hesaptır. Bu hesabın kapsamında doğrudan yatırımlar ile ilgili olarak hisse gelirleri, kar payları, sermayeye katılan kazançlar ile şirketler arası diğer yatırımlardan doğan gelir ve giderleri yer almaktadır. Portföy yatırımlarında da hisse senetlerinden elde edilen gelirler (kar payları), tahvil ve benzeri borç enstrümanları ile ilgili gelir ve giderler (faiz) bulunmaktadır. Diğer yatırımlarda ise diğer finansal varlık ve yükümlülüklerle ilgili gelir ve giderler

(faiz)

kaydedilmektedir

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> (17.06.2014).

1.3. CARİ TRANSFERLER HESABI

Cari transferler, herhangi bir geri ödeme olmaksızın iki ülke arasında gerçekleştirilen mal, hizmet ve para şeklindeki iktisadi akımları ifade etmektedir. Özel ve resmi transferler olmak üzere de ikiye ayrılmaktadır. Özel transferler, bir ekonominin hükümet ve Merkez Bankası dışındaki yerleşikleri ile diğer ülkelerin hükümet ve Merkez Bankaları dışındaki yerleşikleri arasındaki transferleri oluşturmaktadır (IMF, 1996). Özel kişilerin yurtdışına gönderdikleri hediyeler, Kızılay, Kızılhaç gibi yardım kuruluşlarının bağışları ile başka ülkelerde yaşayan akrabalar arasındaki ekonomik işlemler, özel transferler kapsamına girmektedir (Karluk,1998).

Cari transferler hesabının alt hesap kalemlerini; işçi gelirleri (yurtdışındaki işçilerin havaleleri), bedelsiz ithalat (yurtdışındaki vatandaşların kazançlarıyla yaptıkları bedelsiz ithalat) ve resmi transferler oluşturmaktadır. Resmi transferler, devletlerin başka devletlere yaptıkları her türlü hibe, bağış, aynı yardımlar (gıda, ilaç vb.) ve para yardımlarını kapsamaktadır (Dinler, 2006). Bu hesabın en önemli kalemini ise yurtdışında çalışan ülke vatandaşlarının gönderdikleri dövizler ile bedelsiz ithalat oluşturmaktadır (Akat, 2004).

Cari transfer, yapılan ülke için borç niteliği taşıdığından tek yanlı transferler hesabının borç kısmına kayıt edilmektedir. Muhasebe kaydını denkleştirmek için ise başka hesap grubundaki bir hesaba aynı miktarda alacak kaydı yapılmaktadır (Seyidoğlu, 1998).

2. CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Cari işlemler hesabı, yurtiçi yerleşik birimlerin mal ve hizmet piyasasında yurtdışı yerleşik birimlerle gerçekleştirdiği tüm işlemleri göstermektedir. Bir ülkenin dünyaya olan net yükümlülüklerini ifade eden cari işlemler dengesindeki değişimler, iktisadi karar birimlerinin davranışları ve beklentileri hakkında bilgi vermektedir. Bu yüzden bir ülkedeki ekonomi yapıcılar önemli bir makro değişken olarak cari işlemler üzerinde yoğun araştırmalar yaparak, dengedeki değişmelerin nedenlerini araştırırlar (Knight ve Scacciavillani, 1998).

2.1. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN TANIMI

Cari işlemler hesabının kendi içindeki alt kalemlerinin alacaklı ve borçlu kısımları toplamı arasındaki fark, cari işlemler dengesini vermektedir (Seyidoğlu, 1998).

Eğilmez ve Kumcu (2007)'ya göre cari işlemler dengesi, devlet bütçesinin gelir-gider dengesine benzer. Yurtiçi ve yurtdışındaki yerleşik

birimler arasındaki her türlü mal ve hizmet ticaretinin dövizle yapıldığı varsayımı altında, cari işlemler dengesi bir ülkenin döviz dengesini ortaya koymaktadır.

Cari işlemler dengesi aynı zamanda, bir ülkedeki yerleşik birimlerin yurtdışındaki yerleşik birimlerden tasarruf ithal edip etmediğini de göstermektedir. Cari işlemler açığı olan bir ülke yurtdışından tasarruf ithal etmekte, cari işlemler fazlası durumunda ise ülke yurtdışına tasarruf ihraç etmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2007).

Cural (2010)'a göre cari işlemler dengesi; ekonomideki yerleşikler birimler ile yabancı birimler arasındaki mal, hizmet, faktör gelirleri ve transfer hareketlerini göstermektedir. Cari işlemler dengesi, ödemeler bilançosunun dış ticaret (ithalat-ihracat dengesi), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), yatırım (net faktör) gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak yapılan dış giderler-karşılıksız olarak yapılan dış gelirler) dengelerinin toplamından meydana gelmektedir.

Yücel ve Yanar (2005), cari işlemler dengesini farklı şekillerde ifade etmiştir. İlk olarak cari işlemler dengesi; toplam ihracat ve ithalatın farkına yurtdışından net faktör ödemesi ve net transferlerin eklenmesi şeklinde tanımlanabilir. Öte yandan cari işlemler dengesi, yurt içi tasarrufların yatırımları karşılama oranı şeklinde de tanımlamıştır. Son olarak Yücel ve Yanar (2005), bir ülkedeki bireylerin yurtdışından borç aldığı ve borç verdiği bir varlık veya yükümlülük sahibi olduklarını ve bunlara ek olarak tasarruf-yatırım analizinde finansal varlıkların uluslararası akışını dikkate alarak, cari işlemler dengesini diğer ülkelere göre net yabancı varlıklardaki değişim şeklinde tanımlamışlardır.

Çekim (2009), cari işlemler dengesi, bir ülke ekonomisinin cari yıl içinde dış dünya ile yaptığı alışveriş kaydının tutulduğu bölüm olarak ifade etmektedir. Obstfeld ve Rogoff (1994), bir ülkenin belirli bir dönem içindeki cari işlemler dengesi, yerleşik birimlerin yabancı ülkelerin gelir veya üretimleri üzerindeki haklarındaki artış ile yabancı birimlerin yurtiçi gelir

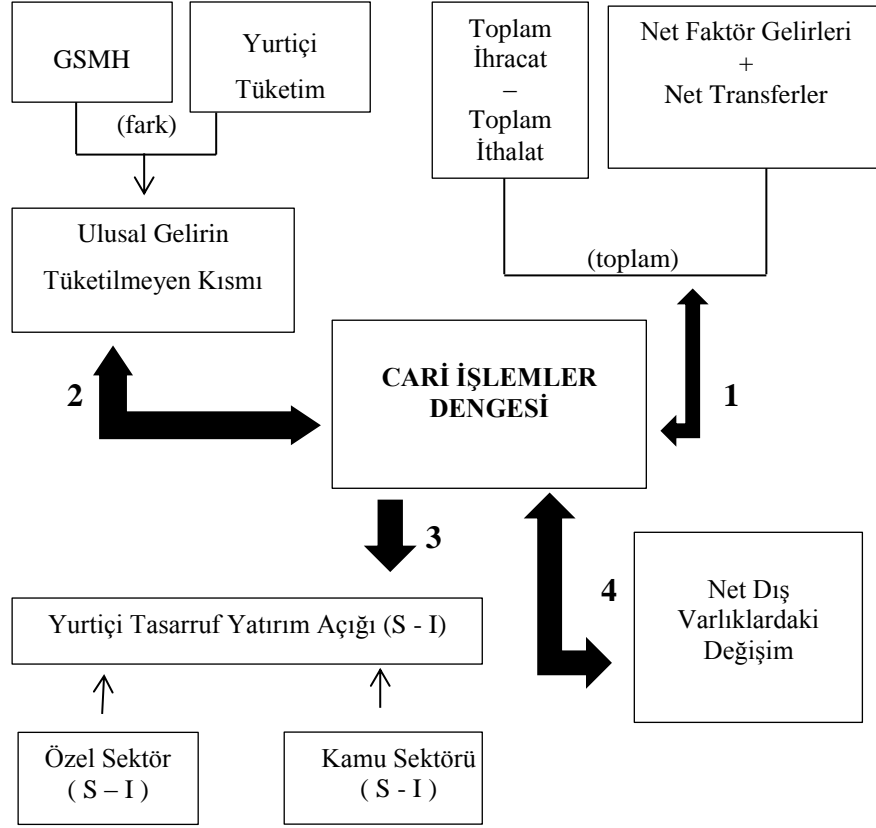
veya üretim üzerinde benzer şekilde sahip oldukları haklarındaki artış arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

Tiryaki (2002), cari işlemler dengesini, ödemeler bilançosu kayıtlarından elde edildiği şekilde net mal ve hizmet ihracatı ile karşılıksız transferler dengesinin toplamı olarak tanımlamıştır. Şen (2007) ise, cari işlemler dengesini, özel tasarrufların özel yatırımlardan farkı ve hükümetin harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki farktan oluşmakta olduğunu ifade etmektedir.

Tunç (2004) cari işlemler dengesini, cari işlemler hesabında yer alan mal, hizmet ve tek yanlı transferler toplamından elde edilen gelir ile gider arasındaki ilişki olarak açıklamaktadır. Karluk (1998), cari işlemler dengesi için ülkenin ithalat, ihracat, uluslararası hizmetlerden doğan gelir ve gider ile sermaye transferi niteliği taşıyanların dışında kalan özel karşılıksız transfer ödemeleri toplamı ifadesini kullanmıştır.

Kumbaracıbaşı (1976), dış ticaret dengesi (mal ihracat ve ithalatı) ve görünmeyen kalemlerin (turizm ve dış seyahat gelir ve giderleri, üretim faktörleri gelirleri, mal ihracat ve ithalatının nakliye ve sigorta masrafları) mal ve hizmet mübadelesinin tümü cari işlemler dengesini meydana getirmekte olduğunu ifade etmiştir.

Şekil 1. Cari İşlemler Hesabının Temel Makroekonomik Bağlantıları

Kaynak: Yücel, F ve Yanar, R. (2005). *Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), 483-492.

Yukarıdaki şekilde cari işlemler dengesi içerisinde yer alan numaralandırmalar şöyle açıklanabilir.

1- Cari işlemler dengesi, mal ve hizmet dengesi, yatırım dengesi ve cari transfer dengesi toplamından meydana gelmektedir. Aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Cural, 2010).

Cari işlem dengesi = Mal ve Hizmetler Dengesi + Yatırım Gelirleri Dengesi + Cari Transferler Dengesi

Cural (2010)’a göre yukardaki denkliği oluşturan her bir dengenin tanımını şu şekildedir:

Mal ve hizmet dengesi; ülkenin diğer ülkeler ile yaptıkları her türlü mal ve hizmet alım-satım faaliyetlerini içermektedir. Yatırım dengesi; bir ülkedeki kişilerin veya firmaların elde ettikleri yabancı varlıkların karşılığında diğer ülkelerden elde edilen faiz ile yabancı ülkelerin o ülkede gerçekleştirdiği her türlü yatırımların sonucu oluşan dengedir. Cari transfer dengesi ise; karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler ile aynı şekilde karşılıksız olarak yapılan dış giderler şeklindeki ödemelerden oluşmaktadır. Yukarıda açıklanan dengeler sonucunda oluşan döviz açığı veya fazlası cari işlem dengesizliklerini oluşturmaktadır.

2- Bir ülkedeki GSMH değerinden toplam harcamaların çıkarılmasıyla cari işlemler dengesi bulunabilir (Çoşkun, 2010).

$$\text{GSYİH} = C + I + G + (X-M) \quad (1)$$

C:Özel Tüketim Harcamaları

I: Özel Yatırım Harcamaları

G: Kamu Harcamaları

X: İhracat

M: İthalat

Yukarıdaki 1 nolu denkleme dış alem net faktör gelirleri (F) ilave edildiğinde, GSMH'ye ulaşmak mümkündür.

$$\text{GSMH} = C + I + G + (X-M) + F \quad (2)$$

$$\text{GSMH} - C - I - G = (X-M) + F = \text{Cari İşlemler Dengesi} \quad (3)$$

3- Yurtiçi tasarrufların toplam yatırımlardan çıkarılmasıyla da benzer sonuca varılabilir.

$$\text{GSMH} - C - I - G = (X-M) + F \quad (4)$$

denkleminin sol tarafı yatırım-tasarruf dengesini ifade etmektedir. Bu durumda aynı denklem,

$$S - I = (X-M) + F = \text{Cari İşlemler Dengesi} \quad (5)$$

şeklinde de yazılabilir.

4- Cari işlemler dengesi, ülkenin net dış varlıklarındaki değişim olarak da değerlendirilmektedir.

Cari işlemler dengesinin oluşturulmasında milli gelir hesapları kullanılmaktadır. Bu yöntemle milli gelir hesapları, cari işlemler dengesi ve sermaye akımları arasındaki ilişki ortaya konulabilmektedir. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH); özel tüketim harcamaları (C), özel yatırım harcamaları (I), devlet harcamaları (G) ve ihracat (X) ile ithalat (M) arasındaki farkın yani net ihracatın (X-M) toplamından oluşmaktadır (Kaya, 2010).

$$GSMH = C + I + G + X - M \quad (6)$$

GSMH'nin bulunmasını sağlayan ikinci eşitlik de elde edilen gelirin nasıl kullanılacağına yönelik olarak belirlenmektedir. Milli gelir; harcanabilir (C), tasarruf edilebilir (S), vergi olarak devlete aktarılabilir (T) veya yurtdışına transfer edilebilir (Tr).

$$GSMH = C + S + T + Tr \quad (7)$$

6 ve 7 nolu denklemler birbirine eşitlenip, gerekli işlemler yapılarak oluşturulan ifade yeniden düzenlendiğinde aşağıdaki denkleme ulaşılır.

$$X - M - Tr = (S-I) + (T-G) \quad (8)$$

Bu denklemin sol yanı cari işlemler dengesini göstermektedir. Yani cari işlemler dengesi, özel tasarrufların özel yatırımlardan farkı ve hükümetin harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki farktan meydana gelmektedir.

Son olarak, ülkenin cari işlemler dengesi ile net sermaye akımları arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla yeni bir denklem oluşturulmaktadır. Tasarruf edilen her lira hükümetin bütçe açığını finanse etmek amacıyla çıkardığı borç senetlerini satın almak, yurt içinde fizikî yatırım yapmak, ya da yurt dışında herhangi bir varlık satın almak (FA) için kullanılabilir (Tiryaki, 2002).

$$S = I + (G-T) + FA \quad (9)$$

Yukarıdaki eşitlik düzenlendiğinde aşağıdaki ifadeye ulaşılmaktadır:

$$FA = (S-I) + (T-G) = X - M - Tr \quad (10)$$

Yukarıda oluşan eşitlik, yurt içi yatırımlarını finanse edebileceğinden daha yüksek miktarda tasarruf eden ve bu farktan daha düşük miktarda bütçe açığı olan bir ülkenin yabancı varlık stokunu artıracığı şeklinde ifade edilebilir. Bu durum yurt dışına sermaye çıkışı olarak da söylenebilir. Önem verilmesi gereken bir diğer konu da yurt dışına sermaye çıkışının cari işlemler fazlasıyla mümkün hale gelebildiğidir (Tiryaki, 2002).

Bir başka açıdan, cari işlemler dengesi bir ülkedeki yerleşik ekonomik birimlerin yurtdışında yerleşik ekonomik birimlerden tasarruf ithal edip etmediğini ortaya koymaktadır. Cari işlemler açığı olan bir ülke yurtdışından tasarruf ithal etmekte veya cari işlemler fazlası olan bir ülke ise yurtdışına tasarruf ihraç etmekte olduğu anlaşılmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2007).

Eğilmez ve Kumcu (2007)'nin açıklamaları ışığında ekonomik dengelerin en önemlilerinden biri yatırım-tasarruf dengesidir ve denge şu şekilde özetlenebilmektedir:

Kamu Sektörü Tasarruf Dengesi (tasarruf-yatırım) + Özel Sektörü Tasarruf Dengesi (tasarruf-yatırım) + Dış Alem Tasarrufu (cari işlemler dengesi) = 0

Yukardaki eşitlik en basit ifade şekliyle, ülkede tasarruf açığı olduğunda bu açığın dış alem tasarruflarıyla, yani cari işlemler açığı yoluyla finanse edilebileceğini ortaya koymaktadır. Ülkedeki tasarruf fazlası ise, cari işlemler dengesinde fazla verilerek yurtdışına ihraç edilmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2007).

2.2. CARI İŞLEMLER DENGESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Cari işlemler dengesi, yurtiçinde yerleşik ekonomik birimler ve yurtdışında yerleşik ekonomik birimler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin dövizle yapıldığı varsayımına dayanarak bir ülkenin döviz dengesini göstermektedir. Bir başka ifade ile cari işlemler dengesi bir ülkenin uluslararası ekonomik ilişkileri ile milli geliri arasında bir köprü görevi görmektedir (Çekim, 2009).

Cari işlemler hesabının denge durumunu dış ticaret hadleri, ülke ekonomisinde uygulanan mali politikalar ve döviz kurları gibi etkileyen çeşitli faktörler vardır.

2.2.1. Ticaret Hadleri

Ticaret hadleri, belirli bir dönemde (mesela 1 yılda) bir ülkenin dış ticaret durumunun zaman içerisinde iyiye ya da kötüye gidişini tespit etmek ve gidişatının takibi açısından önemlidir. Günümüzde ülkelerin iktisadi kalkınmaları konusundaki tartışmalarda önemli bir gösterge olan ticaret hadleri, ekonomiler arası ticari ilişkilerin takip edilmesinde de tutarlı ve güvenilir bilgi sağlamaktadır (Hepaktan, 2006).

Bir ülkenin ihraç ettiği ürünlerin fiyatları ile ithal ettiği ürünlerin fiyatlarındaki değişikliğin belli bir dönem kapsamındaki seyrinin karşılaştırılması olan ticaret hadleri, farklı amaçlar için farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Dinler, 2006).

Ticaret haddi denilince, ihraç malların fiyat endeksinin ithal malların fiyat endeksine oranı kastedilmektedir (Karluk, 1998).

Ticaret hadleri tanımlarında en çok kullanılan net ticaret haddidir. Formül olarak şu şekilde gösterilmektedir.

$$N = P_x / P_m$$

P_x , ihracat fiyatları endeksini ve P_m ise ithalat fiyatları endeksini ifade etmektedir. Yukarıdaki ifadeden anlaşılacağı gibi ithalat fiyatları sabitken ihracat fiyatlarının düşmesi ve ihracat fiyatların sabitken ithalat fiyatlarının yükselmesi halinde veya her iki fiyat endeksi yükselirken ithalat fiyatlarının ihracat fiyatlarından daha fazla yükselmesi, ticaret hadlerinin ülkenin aleyhine değişmesine yani ticaret hadlerinin bozulmasına sebep olmaktadır (Çekim, 2009). Mesela bir ülkenin ithal fiyatları düştükçe ve ihraç fiyatları yükseldikçe, o ülkede ithal mallarına talep azalmakta ve ihraç mallarına dış talep artmaktadır. Bunun sonucunda ticaret hadleri, bu ülke için

lehte işlemektedir. Tersî durum söz konusu olunca ise ülkenin ticaret hadleri olumsuz etkilenmektedir (Barda ve Alkin, 1973).

Belli bir dönemde ihraç malları fiyatlarındaki artış oranı, ithal malları fiyatlarındaki artış oranından küçük ise bu ticaretten ihracatçı ülkenin zararlı çıktığı anlaşılmaktadır. Bu durumu yaşayan ülkenin, belirli bir dönemde ihraç ettiği aynı miktar mal karşılığında giderek daha az mal satın alma durumuyla karşılaştığı anlaşılmaktadır (Dinler, 2006).

Bir ülkenin ihraç ettiği malların fiyatlarının artması durumunda, ithal ettiği malların fiyatlarının sabit kalması ya da daha düşük bir oranda artması veya düşmesi, ülkenin ticaret hadlerinin lehine gelişmesini ifade etmektedir. Ticaret hadleri, ithalat ve ihracatın mutlak rakamlarla gelişmesini değil, dış ticaretin oransal gelişme eğilimlerini ifade etmektedir (Hepaktan, 2006).

İhracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksinden daha hızlı artması yani dış ticaret hadlerindeki düzelme ülkenin uluslararası pazarlardaki satın alma gücüne olumlu katkı yaparak arttırmaktadır. Ülke, belli miktarda ihracat ile daha fazla ithalat yaparak ekonomik kalkınma için gerek duyulan yatırım malları ile hammaddeleri yurtdışından satın alabilmektedir. Dış ticaret hadlerinin düzelmesi, ihraç fiyatlarının artması demektir ki, bu da ülkeye yönelik yabancı sermaye akımını hızlandırmaktadır (Yörük, 2008).

Dış ticaret hadlerinde olumsuz bir gelişme yaşanıyorsa, bu olumsuz gelişme ihraç malların fiyatlarını düşürerek, ülkenin ithal malları bazında satın alma gücünün azalmasına neden olmaktadır. Böylece, ekonomik kalkınma için gerekli olan mal ve hizmetlerin ithali için eski dönemler göre daha çok mal ve hizmet ihracı yapılması gerekmektedir. Bunun yanında, ülkeye gelen yabancı sermaye akımı yavaşlamakta ve kaynakların ihracat sektörü dışında başka alanlara yönelmesi gibi durumlar yaşanmaya başlanmaktadır (Yörük, 2008).

Ticaret hadlerinde meydana gelen değişmelerin harcama, tasarruf ve cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerinin incelenmesi konusundaki ilk çalışmalar Harberger-Laursen-Metzle (HLM) etkisini odak noktası almıştır. Bu görüşe göre ticaret hadlerindeki bir bozulma reel geliri azaltır ve belirli bir

nominal gelir düzeyinde tasarrufu düşürür. Eğer yatırım, mali politikalar ve nominal gelir sabit ise, azalan tasarruf düzeyi ülkenin cari işlem dengesinin negatif yönde hareket etmesine yol açacaktır. Bundan dolayı HLM etkisi, ticaret hadlerinde ortaya çıkan bozulmanın cari işlemler dengesinde bir bozulmaya sebep olacağını ifade etmektedir (Ostry, 1988).

Harberger-Laursen-Metzle etkisi birçok noktayı açıklamasına rağmen, ticaret hadlerinin harcama, tasarruf ve cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini ortaya koymada etkili olamamıştır. Bu yaklaşımda dönemler arası fayda maksimizasyonu davranışına uygun tatmin edici bir tasarruf teorisi bulunmamaktadır (Svensson ve Razin, 1983).

2.2.2. Mali Politikalar

Literatürde, mali politikaların cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi konusunda tam bir görüş birliği kurulamamıştır. Görüş birliğinin olmamasının sebebi ise iki farklı görüşten kaynaklanmaktadır. Birincisi geleneksel görüşe dayanan bütçe açıklarının ekonomide önemli ve zararlı etkileri olduğu, ikincisi ise bütçe açıklarının ekonomide etkisinin olmadığını ileri süren Ricardocu görüşe dayanmaktadır (Çekim, 2009).

Geleneksel Keynesyen yaklaşımda bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Mangır, 2012). Geleneksel yaklaşıma göre, kamu harcamalarındaki artış veya vergi oranlarında indirim, cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum iki şekilde meydana gelmektedir. Öncelikle yüksek kamu harcamaları üretim ve tüketime olumlu etki ederek, büyümeyi ve dolayısıyla milli geliri arttırmakta, yurtdışı mallara olan talebin yükselmesini sağlamaktadır. Diğer ise, yurtiçi yatırım-tasarruf açığının artması ve faiz oranının yükselmesi, revalüasyona ve dış ticaret dengesinin kötüleşmesine sebep olmaktadır. Bu iki durum sonucunda yüksek kamu harcamaları beraberinde yüksek cari işlemler açığını getirmektedir (Tunçsiper ve Sürekçi, 2011).

Başbolat (2010)'a göre geleneksel yaklaşımda, ev sahibi ülkenin vergi toplamak yerine bütçe açığını kabul etmesi yüksek faiz oranından çok artan dış borçlanmaya sebep olmaktadır.

Ricardocu Denklik Hipotezi, ilk kez klasik iktisatçılardan David Ricardo tarafından ortaya konulmuş ve 1970'li yıllarda Robert Barro tarafından rasyonel beklentiler teorisi ile desteklenerek geliştirilmiştir. Bu hipotez geleneksel görüşün tersine bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında bir ilişki olmadığını savunmaktadır (Mucuk, 2008).

Kamunun genişletici maliye politikasına başvurarak bütçe açığı vermesi, bireylerin tüketim davranışlarını etkilememektedir. Bundan dolayı bütçe açıkları herhangi bir makroekonomik değişken üzerinde ve de cari işlem açıkları üzerinde etkili olmamaktadır (Gök ve Altay, 2007).

2.2.3. Döviz Kurları

Cari işlemler dengesi bir yandan uluslararası rekabet gücünün öteki yandan ise ülke içindeki tasarruf yetersizliğinin sonucunda oluşmaktadır. Yurtiçi tasarruf açığı arttıkça ve uluslararası rekabet gücü azaldıkça, cari işlemler dengesi açığı genişlemektedir. Bununla beraber uygulanan para ve maliye politikaları ile döviz kuru rejimleri cari işlemler açığında önemli etkiler meydana getirmektedir (Oktar ve Dalyancı, 2011).

Literatürde döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişki ilk olarak esneklikler yaklaşımında ele alınmıştır. Dış ticarete konu olan malların arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımıyla, ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği ile ihraç malları yurtdışı talep esnekliği toplamı birden büyükse, ulusal paranın reel değer kaybı dış ticaret dengesini olumlu yönde, küçükse olumsuz yönde etkileyecektir. Eğer bire eşitse etkilemeyecektir. Bu durum Marshall-Lerner koşulu ile sağlanmaktadır (Bektaş, 2007).

Esneklikler yaklaşımında dış ticarete konu olan malların nispi fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yol açacağı gelir hareketlerinin ihmal edilmiş olmasından hareketle Harberger Laursen-Metzler, gelir

hareketleri ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkinin fiyat hareketlerinin tersine olumlu yönlü olduğunu (HLM Etkisi) bu nedenle esnekliklerin gelir hareketlerini bastırarak ölçüde birden büyük olması gerektiğini ifade etmişlerdir (Bektaş, 2007). Bu yaklaşıma göre ulusal paranın değer kaybetmesi, ulusal harcamaya nispeten ulusal geliri artırırsa cari işlemler hesabını olumlu yönde; eğer devalüasyon, ulusal gelire nispeten ulusal harcamayı artırırsa cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkileyecektir (Seyidoğlu, 2003).

Ulusal para biriminin değerinde meydana gelen değişimler ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkinin etkin bir şekilde yorumlanması ise J eğrisi hipotezini ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşıma göre; ulusal para birimindeki reel değişimler ile dış ticaret dengesi, kısa dönemde pozitif yönde ilişkili, uzun dönemde ise negatif yönde ilişkilidir. J eğrisi hipotezi, kısa dönemde gelir etkisinin, uzun dönemde ise fiyat etkisinin baskın olacağını ifade etmektedir (Bektaş, 2007).

Mundell ve Fleming ise para ve maliye politikalarının döviz kuru rejimine bağlı olarak farklı etkilerinin olacağını belirtmektedir. Mundell-Fleming modeline göre sabit döviz kurlarında maliye politikası, esnek döviz kurlarında ise para politikası etkilidir (Bektaş, 2007).

Kurlarda aşırı ya da eksik değerlenmenin cari işlemler dengesi üzerinde etkileri görülmektedir. Mesela, bir ekonomideki enflasyon oranı diğer ülkelerin enflasyon oranlarından yüksekse veya reel döviz kuru, nominal döviz kurunun altına düşerse, milli paranın aşırı değerlenmesi sonucu ortaya çıkar. Böylelikle ülkenin uluslararası rekabet gücü zayıflar, ithal malları ucuzlar. Ayrıca ülke içinde yapılan üretim olumsuz etkilenir. Tüm bu sorunlar çözüme ulaşmadığı ve devam ettiği sürece dışa bağımlılık artar, cari işlemler dengesi bozulur, dış borç stoku artar ve ödeme problemleri yaşanır. Kurlarda eksik değerlenmenin olduğunda ise ülkenin dış rekabet gücü artar, cari işlemler dengesi iyileşir, ihracat yaparak ekonomiye döviz girdisi sağlayan sektörlere destek sağlanmış olunur (Diler, 2006).

Öte yandan reel döviz kuru arttığında tüketiciler, ithal mal fiyatlarının artması sonucu ile reel gelirlerinin azaldığını anlayarak tüketim harcamalarını kısacaklar, dolayısıyla tasarruflar cari işlemler dengesi olumlu etkilenecektir (Togan ve Berument, 2011).

Ekonomide reel gelir arttığında ise tüketim harcamaları artmakta, bundan dolayı da tasarruflar azalmaktadır. Reel gelirdeki artış yatırım harcamalarını arttırdığından bu artışın hem tasarruf oranı hem de yatırım oranı üzerindeki etkisi sonucunda cari işlemler dengesinin olumsuz etkilenmesi beklenmektedir (Togan ve Berument, 2011).

3. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Cari işlemler açığı veren bir ülke, bu sorunu çözebilmek için rezervlerini kullanabilir, dış borç alabilir veya direkt olarak dış sektörünü denetim altına alabilir. Cari işlemler dengesindeki dengesizlik durumlarında soruna çözüm bulunabilmesi için hangi araçların kullanılabileceği, bu araçların ekonominin iç dengelerini ne şekilde etkileyebileceği gibi durumlar ülkedeki ekonomi yapıcılarının üzerinde en çok durdukları sorunlardandır (Güloğlu, 2007).

Çalışmanın bu bölümünde, cari işlemler dengesi ile makroekonomik değişkenler arasında doğrudan veya dolaylı ne yönde bir ilişki vardır sorusunu açıklamaya çalışan literatürdeki farklı teorik yaklaşımlara ana hatlarıyla değinilecektir.

3.1. ESNEKLİKLER YAKLAŞIMI

Cari işlemler dengesini sağlamaya yönelik politika tartışmaları gelişmekte olan ülkelerde 1970'li yılların ortalarına kadar devam etmiştir. Bu tartışmalar devalüasyonun ülkenin dış ticareti ve cari işlemler açığını ne ölçüde iyileştirebileceği sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu tartışmalar

birçok iktisatçının esneklik karamsarlığı olarak ifade edilen bir görüş etrafında fikir birliğine varmasına yol açmıştır (Edwards, 2001).

Klasik yaklaşım olarak da adlandırılan bu yaklaşım, ikinci dünya savaşının hemen sonrasındaki dönemde devalüasyonun etkilerini incelemek amacıyla ortaya konulmuştur. Bu dönemde sermaye akımları günümüzdeki kadar fazla olmadığından dikkate alınmamakta ve cari işlemler hesabının dış ticaret akımlarının sonucunda oluştuğu düşünülmekteydi (Seyidoğlu, 2003).

Bu yaklaşımda, cari işlemler hesabındaki sorunların, mal ve hizmet ithalatı ve ihracatı olarak adlandırılan dış ticaret akışındaki dengesizliklerden ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2003).

Esneklikler yaklaşımı, dış ticaret dengesini göz önünde bulundurarak, görelî uluslararası fiyatların cari işlemler dengesini belirleyen en temel açıklayıcı değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Yaklaşım, olası bir devalüasyonun dış ticaret dengesinde yaratacağı etkiyi incelenmektedir (Çekim, 2009).

Devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici bir etkide bulunması uluslararası iktisat literatüründeki Marshall-Lerner koşulu'na bağlıdır. Marshall-Lerner koşulu iki varsayımı içermektedir. Birincisi, ülkenin dış ticaret bilançosu başlangıçta dengededir. İkinci varsayım ise, ülkenin ithal ve ihraç ettiği malların arz esnekliğinin sonsuz olmasıdır. Arz esnekliği sonsuzdan küçük ise, bu koşul dış dengenin sağlanması için yeterli olmaktan fakat gerekli değildir. Daha küçük bir talep esnekliği yeterli olabilir. Eğer başlangıçta ihracat ithalattan büyük ise, talep esnekliklerinin toplamının birden büyük olmasına gerek yoktur (Karluk, 1998).

Özet olarak Marshall-Lerner koşulu; ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği ile ihraç malları yurtdışı talep esnekliği toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması şeklinde ifade edilir. Bu koşulun sağlanmasıyla devalüasyonun dış ticaret açığını azaltıcı etkide bulunacağı söylenir (Tunç, 2004).

Marshall-Lerner koşulu aşağıdaki denklemde şu şekilde gösterilmektedir.

$$e_x + e_m \geq 1$$

e_x : İhraç malların yurtdışı talep esnekliği

e_m : İthal malların yurtiçi talep esnekliği

Esnekliklerin toplamı 1'den büyük olduğunda devalüasyon sonucunda oluşacak döviz kazancı o kadar yüksek olacaktır. Esnekliklerin toplamı 1'den küçük olduğu durumda ise devalüasyondan beklenen olumlu etki oluşmayacak, devalüasyondan zararlı çıkacaktır (Keskin, 2009).

Dış ticaret dengesindeki açığı kapatılmasında Marshall-Lerner koşulu'nun sağlanması tek başına yeterli olmayıp bu durum destekleyen iktisat politikalarının uygulanması gerekmektedir (Tunç, 2004).

Devalüasyonun döviz gelirleri açısından ithalatı pahalılaştırma ve ihracatın değerini düşürme etkisi kısa dönemde ihracat miktarını arttırıcı ve ithalat miktarını azaltıcı etkisinden daha önemlidir. Ekonomik birimlerin kendilerini yeni fiyatlara göre ayarlaması belli bir süre gerektirdiğinden devalüasyonun beklenen etkisi daha sonra görülecek ve ticaret dengesi iyileşecektir. Bu durum J Eğrisi ile ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 1998).

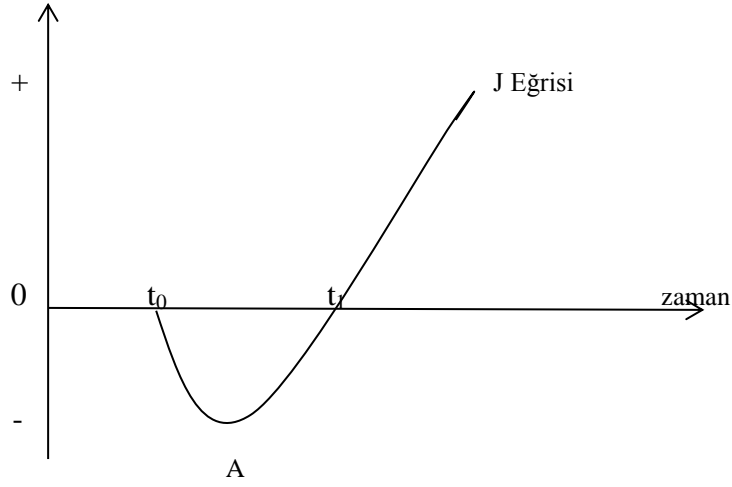
Kısa dönem esneklikleri her zaman uzun dönem esnekliklerinden daha küçük olmaktadır. Büyük esneklik değerleri ticaret dengesinde daha pozitif etkiler oluşturduğundan uzun dönemde devalüasyonun etkileri daha olumlu sonuçlar vermektedir. Bundan dolayı J-eğrisine kısa dönem esneklikleri neden olmaktadır (Ağaslan, 2008).

Aşağıda J eğrisinin şekli verilmiştir.

Şekil 2. J Eğrisi Etkisi

dış ticaret bilançosu

Kaynak: Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.

Devalüasyon t_0 zamanında meydana gelmektedir. Fakat bunun ihracat ve ithalat hacmi üzerinde etkisi yoktur. Çünkü devalüasyondan sonra ihracat gelirleri düşer ve ithalat harcamaları aynı düzeyde kalır. Böyle bir durumda ticaret dengesi kötüleşir. t_1 zamanına gelindiğinde kötüleşen ticaret dengesi düzelir. Yani devalüasyonun etkisi t_1 zamanı sonrasında gerçekleşmektedir (Tunç, 2004).

Devalüasyon sonrasında ihracatta ve ithalatta hemen artış azalma beklenemez. Çünkü dış ticaret işlemleri, sözleşmelerle uygulamaya konulmakta ve bu sözleşmelerin süresi uzun dönemli olmaktadır. Ayrıca tüketiciler alışkanlıklarını hemen değiştirmez, ithal malların fiyatları artarsa bile tüketiciler belli bir dönem ithal mallarını tüketmeye devam ederler. Öte yandan ithalat yapan sektörler fiyatların yükseleceği düşüncesinde oldukları için bugünden ithalat miktarlarını yükseltirler. İhracat yapanlar ise döviz kurunun yükseleceği düşüncesinde oldukları için ihracatlarını erteleyeceklerdir (Keskin, 2009).

Devalüasyon ulusal para cinsinden ülkedeki ithal malların fiyatını arttırır, döviz cinsinden de ülkenin ihraç mallarını yabancılara karşı

ucuzlamasına yol açar. Bundan dolayı esneklik yaklaşımına göre, ithalat giderleri yönünden devalüasyondan beklenen etki, ithal malların yurtiçi talebini kısararak ülkenin döviz giderlerini azaltmasıdır. Buna “döviz tasarrufu sağlayıcı etki” denilmektedir (Seyidoğlu, 1998). Esneklik yaklaşımına göre devalüasyonun döviz gelirlerini arttırması, ihraç mallarını yabancı para cinsinden ucuzlatması bundan dolayı, yabancı tüketicilerin bu malların talebini arttırmaları sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Buna da “döviz kazandırıcı etki” denilmektedir (Seyidoğlu, 1998).

Ne kadar döviz kazancı elde edileceği, ihracatın dış talep esnekliği ve ihraç mallarının yurtiçi arz esnekliğine bağlıdır (Alexander, 1952). Burada birbirine ters düşen iki etki söz konusudur. Birincisi ihracat hacmindeki artışın döviz gelirleri üzerindeki olumlu etkisidir. İkincisi ise döviz cinsinden birim fiyatların ucuzlaması sebebiyle yaşanan döviz kaybıdır. Devalüasyonun ihracat gelirlerini arttırması için birinci etkinin ikinci etkiden baskın çıkması gerekir. Bu ise ihraç mallarının dış talep esnekliğinin birden büyük olmasını gerektirir. İhracatın dış talep esnekliği ne kadar büyükse, o kadar yüksek döviz kazancı elde edilecektir. Ancak bu imkandan yararlanabilmek için ihracatın dış talebinde artışa paralel olarak bu malların üretimi arttırılabilmelidir. Yani ihraç mallarının arz esnekliği yüksek olmalıdır (Seyidoğlu, 2003).

Devalüasyonun döviz tasarrufu sağlayıcı etkisi bakımından, ithalatın yurtiçi talep esnekliği ciddi öneme sahiptir. Bu esneklik arttıkça sağlanacak döviz tasarrufu azalmaktadır. İthalatın arz esnekliği ise yüksek olmalıdır. İthalat talebi azaldığında, ihraç mallarının üretimi kısılabilmelidir. Aksi takdirde karşı ülke fiyatlarını kırabilir ve devalüasyonun etkileri zayıflar (Seyidoğlu, 2003).

Esneklikler yaklaşımında devalüasyonun etkilerini görmek için aşağıdaki esneklikleri ayrı ayrı incelemek gerekmektedir (Aksu, 2007).

• **Ülkenin İthal Malları Talep Esnekliği:** Bu esneklik, fiyatlardaki yükselişin ithal mallarının talebinde ne kadar bir düşüşe neden olacağının

ifade eder. Devalüasyonun döviz tasarrufu sağlayabilmesi için esnekliğin sıfırdan büyük olması gerekir.

• **Ülkenin İhraç Malları Dış Talep Esnekliği:** İhraç mallarının fiyatlarında yaşanan düşüşün talep üzerindeki etkisinin ifade edilmesinde etkili olur. Devalüasyon yapan ülkenin döviz gelirlerinde artış meydana gelebilmesi için bu esnekliğin birden büyük olması istenen bir durum olmaktadır.

• **Ülkenin İhraç Malları Arz Esnekliği:** Döviz kurunda oluşan değişmelerin ihraç malları arzı üzerinde meydana getirdiği değişikliği ölçmeye yarar. Esneklik katsayısının birden büyük olması durumunda yapılan devalüasyon, ülkenin döviz gelirlerinde artışa neden olmaktadır. Bu durum devalüasyondan beklenen etkiyi sağladığını ortaya koymaktadır.

• **Ülkenin İthal Mallarının Yurtdışı Arz Esnekliği:** Döviz kurunda oluşan değişmelerin, ithal mallarının arz esnekliğine etkisinin ifade edilmesinde yol göstermektedir. İthal malları arz esnekliğinin sonsuza yaklaşması devalüasyon yapan ülkenin döviz tasarrufunun artmasına neden olmaktadır.

Esneklikler yaklaşımının cari işlemler dengesinin belirleyicilerini açıklamada bazı yetersiz yanları vardır. Bunlardan ilki, esneklikler yaklaşım kısmidir. Ödemeler dengesinin tamamını değil sadece bir kısmını kapsamaktadır. İkincisi ise esneklikler yaklaşımının odak noktasının devalüasyonun cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi olsa da reel döviz kuru tanımında ticarete konu olmayan malların rolüyle ilgili açık bir bilgi yoktur (Erkılıç, 2006).

Johnson (1977), esneklikler yaklaşımına yönelik bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Öncelikle bu yaklaşımın kısmi denge analizi olması sebebiyle nispi mal fiyatları ile talep ve arz arasındaki karşılıklı ilişkilerin yok sayıldığıdır. Diğer eleştirilen konuda Keynesyen bakış açısından esneklikler yaklaşımının ticaret dengesindeki değişmelerin çarpan etkisini göz önüne almaması ve ticaret dengesindeki iyileşmelerin sonucu olarak oluşan yabancı

döviz birikiminin reel ekonomi üzerinde bir etkisinin olmadığını savunulmasıdır.

3.2. TOPLAM HARCAMA YAKLAŞIMI

Toplam harcama yaklaşımının literatürdeki diğer bir ifade tarzı, massetme yaklaşımıdır.

Dış dengesizliklerin gelir ve fiyat mekanizması ile giderilmesini ele alan ilk araştırma A C. Harberger tarafından yapılmıştır. Özellikle Marshall-Lerner'in yaklaşımını eleştiren Sidney Alexander, döviz kuru değişmelerinin ödemeler bilançosu üzerindeki etkilerini "Gelir-Massetme" yaklaşımı ile ortaya koymuştur (Karluk, 1998).

Esneklikler yaklaşımında, uygulanan devalüasyonun sonraki süreçte milli gelir üzerindeki etkileri ihmal edilmiştir. Toplam harcama yaklaşımı ise devalüasyonun milli gelirden oluşturduğu değişimleri göz önüne alarak analiz yapmaktadır. Dış açığı olan bir ülke, yaptığı toplam üretimden daha fazlasını yurtiçi tüketim ve üretim amacıyla harcamaktadır. Durum böyle iken devalüasyon bu dengesizliğe olumlu etkide bulunursa dış ticaret bilançosunu da pozitif yönde etkilemiş olacaktır. Bu ise, devalüasyonun toplam yurtiçi üretimi arttırması durumunda ortaya çıkacak bir sonuçtur (Akçacı, 2006). Başka bir ifade ile dış ticaret açığı, toplam yurtiçi üretimden daha fazla harcama yapması anlamına gelmektedir. Denge, ülkenin mal ve hizmet kullanımları toplamının yurtiçi üretiminin toplamına eşit olmasıyla sağlanacaktır (Polat, 2008).

Toplam harcamalar yaklaşımına göre devalüasyon dış dengeye etki etmektedir. Oluşan etkiler iki yolla meydana gelmektedir. Bunlardan ilki; devalüasyonun ülkenin mal ve hizmet üretimini değiştirmesidir. Bu durum, mal ve hizmetlere yapılan toplam harcamalarda bir değişikliğe sebep olur. Sonuçta dış denge, gelire bağlı olan toplam harcamadaki değişimle gelirdeki değişim arasındaki fark ile belirlenir. Diğer ise; devalüasyonun belirli bir reel gelir seviyesinde reel toplam harcamaların miktarını değiştirmesidir (Alexander, 1952).

Esneklik yaklaşımı dış ticarete konu olan malların talep, arz ve fiyatları üzerine yoğunlaşmakta, uluslararası harcama gelir düzeyleri gibi ekonomik değişkenlerin sabit olduğunu varsayarak yalnızca devalüasyonla ilişkilendirilmesinden dolayı eleştirilmektedir. Toplam harcama yaklaşımına göre, devalüasyon ulusal harcamaya nispeten ulusal geliri arttırırsa cari işlemler hesabı olumlu etkilenecektir. Ters durumda ise cari işlemler hesabı olumsuz etkilenecektir (Seyidoğlu, 2003).

Esneklikler yaklaşımı, bir ülkenin milli parasının olası bir devalüasyon sonucu değerindeki göreceli azalmanın ithalat ve ihracat üzerindeki etkisini ortaya koyarken, toplam harcama yaklaşımı ise aynı politikanın gelir etkisini de kapsamaktadır (Polat, 2008).

Toplam harcama yaklaşımında devalüasyonun cari işlemler dengesini iyileştirici etkileri milli gelirdeki değişmeler yoluyla açıklanmaktadır. Bu etkiler istihdam ve ticaret haddi etkisi olmak üzere iki önemli etkiden oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2003).

İstihdam Etkisi: Devalüasyonun cari işlemler dengesini sağlamadaki etkisi ekonominin tam istihdamda veya eksik istihdamda bulunması durumlarına göre farklılık göstermektedir. Ekonominin eksik istihdamda bulunması halinde, devalüasyonun neden olduğu fiyat etkisi dolayısıyla ithalata rakip sektörlerle yönelik iç talep ile ihracat sektöründe olan dış talebi uyarır (Seyidoğlu, 2003). Dış ticaret sektöründe bu şekilde artan talep, çarpan mekanizması yoluyla tüm ekonomiye yayılır ve reel milli geliri arttırır. Yurtiçi harcaman oranındaki artışın üretimdeki artış oranından daha düşük olması durumunda devalüasyon, dış ticaret dengesine olumlu etkide bulunur (Timur, 2005).

Timur (2005)'a göre ekonominin başlangıçta tam istihdamda bulunması, devalüasyonun neden olduğu fiyat etkileri dolayısıyla ihracat ve ithalata rakip sektörlerle olan talep artacak ve çarpan mekanizması yoluyla tüm ekonomiye yayılacaktır. Ekonomi tam istihdamda olduğundan üretimin daha fazla artmaması sebebiyle harcamalardaki genişlemenin neden olduğu talep artışı, ithalatla karşılanmaya başlayacaktır. Bundan dolayı tam istihdam

durumunda devalüasyon dış ticaret dengesine olumsuz etki yapar. Bu koşullar altında devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların dış ticaret dengesini iyileştirebilmesi için sıkı para ve maliye politikaları gibi daraltıcı politikalar uygulamak gerekmektedir.

Ticaret Haddi Etkisi: Devalüasyon ithalatı ulusal para türünden pahalılaştırdığından ithalat ihracat fiyatlarındaki artışla karşılanamamaktadır. Bu durum ticaret hadlerinin kötüleşmesi demektir. Bir birim ithalat yapabilmek için daha fazla ihracat yapılması gerektiğinden ticaret hadlerinde bir kötüleşme reel milli gelirin azalmasına sebep olur (Seyidoğlu 2003).

Bu yaklaşımda savunulan milli gelirin azaltılması görüşü iktisat politikasını yönetenler tarafından çok kabul görmez. Çünkü ekonomiye yükü ağır olabilir. Birde ülkede yüksek enflasyon yoksa gelirin azaltılmasıyla dengeye ulaşılma yolu tercih edilmez. Bununla birlikte milli gelirin düşürülmesinin istihdam ve üretim üzerindeki etkisi olumsuzdur. Üretimin daralmasıyla beraber istihdam da azalacak ve bundan ülke ekonomisi olumsuz etkilenecektir (Güloğlu, 2007).

Son olarak da yaklaşımın önermelerinde devalüasyonun sadece gelir etkisi açıklanırken fiyat etkisinin göz ardı edilmiş olması bu yaklaşıma getirilen eleştirilerdendir (Polat, 2008).

3.3. MUNDELL-FLEMİNG MODELİ

İngiliz iktisatçı J. Marcus Fleming ve Kanadalı iktisatçı Robert Mundell tarafından geliştirilen bu model, mal ve para piyasalarında dengeyi yansıtan IS-LM analizinin, uluslararası sermaye hareketlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş biçimindedir (Ünsal, 2007).

Mundell-Fleming modeli aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır (Mundell, 1968):

* Uluslararası sermaye hareketlerinde tam serbesti vardır, menkul kıymetler birbirleriyle ikame edilmektedir.

* Kaynakların eksik kapasite ile kullanımı söz konusudur.

- * Ölçeğe göre sabit getiri koşulu geçerlidir.
- * Parasal ücretler sabittir.
- * Toplam arz esnektir ve fiyat sabittir.
- * Gelirdeki artışla beraber tasarruf ve vergiler de artar.
- * Dış ticaret dengesi yalnızca gelir ve döviz kurundaki değişmelere bağlıdır.
- * Yatırımlar faiz oranlarına, para talebi ise gelir ve faiz oranına bağlıdır.
- * Söz konusu ülke, dünya faiz oranlarını ve yabancı ülke gelirlerini etkilemeyecek kadar küçüktür.

Mundell-Fleming modelinin varsayımlarından da görüldüğü üzere modelde Keynesyen görüş hakim olmakla birlikte para politikası olarak açık piyasa işlemleri, maliye politikası olarak ise kamu harcamalarının borçlanma yoluyla finanse edilmesi ele alınmaktadır (Susam, 2004).

Model temelde kısa vade üzerinde yoğunlaştığı için basit denkleştirme mekanizmalarını, durağan döviz kuru bekleyişleri ve akım dengesi yoluyla açıklamaktadır. Yaygın bir kullanım kazanan model, politika uygulamalarının farklı döviz kuru rejimleri altında üretim seviyesi ve faiz oranları üzerindeki etkisini ifade etmekte kullanılmıştır (Tiryaki, 2002).

Tiryaki (2002)'ye göre Mundell-Fleming modelinin zayıflığı, politika kararlarının cari işlemler dengesi üzerindeki stok ve akım değişkenlerinin uzun dönemdeki etkileşiminden kaynaklanan etkilerini göz ardı ettiğinden sadece kısa dönemdeki etkiyi açıklamasından kaynaklanmaktadır.

Tiryaki (2002), bu durumu şu şekilde örneklendirmiştir; genişletici bir maliye politikası uygulanması ilk olarak ülkenin para biriminin reel olarak değer kazanmasına dolayısıyla sermaye girişine ve cari işlemler açığına yol açar. Uzun dönemde ise bu durumun devam etmesi ülkenin dış yükümlülüklerinin ve dolayısıyla net dış borç servisinin de artmasına neden olur. Bu durumda hem mevcut cari işlemler dengesini koruyabilmek hem de dış borç servisini yerine getirebilmek için dış ticaret dengesinin iyileşmesi gerekmektedir. Böylelikle reel olarak değer kazanan ulusal para biriminin zamanla değer kaybetmesi zorunlu hale gelmektedir. Ülkenin cari işlemler

dengesini sağlayabilmek için uzun dönemli dinamik etkiler bu modelde yer almamaktadır.

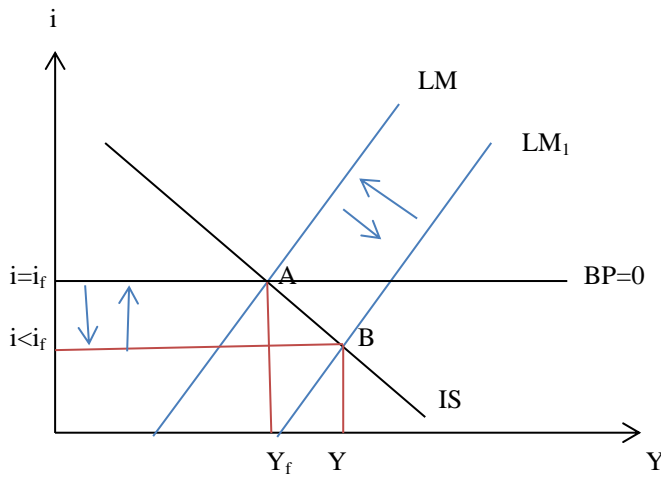
Günümüz ekonomilerinde dalgalanmalar sık sık görülse de modelin geliştirildiği 60'lı yıllarda sabit kur sistemi uygulanmasının sürekli rastlanan ekonomi politikası olduğunu dikkate alınmalıdır (Kaya, 2010).

Aşağıda Mundell-Fleming Modeli, sabit ve esnek kur rejimlerine göre incelenecektir.

Sabit Döviz Kuru ve Tam Sermaye Hareketliliği Koşulu: Tam sermaye hareketliliği altında faizde meydana gelen en küçük değişiklik sonsuz miktarda sermaye akımını özendirir. Bundan dolayı, sermaye hareketliliği tam iken merkez bankaları sabit döviz kuru altında bağımsız bir para politikası uygulayamazlar. Kurun sabit tutulması için kura dayalı para politikası yürütülmelidir (Erdoğan, 2007).

Aşağıdaki grafikte bu sistemde uygulanan politikanın işleyişi anlatılmaktadır.

Şekil 3. Sabit Kur ve Tam Sermaye Hareketliliği

Kaynak: Ünsal, E. M. (2007). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

i : Yurtiçi Faiz

i_f : Yurtdışı Faiz

Y: Gelir

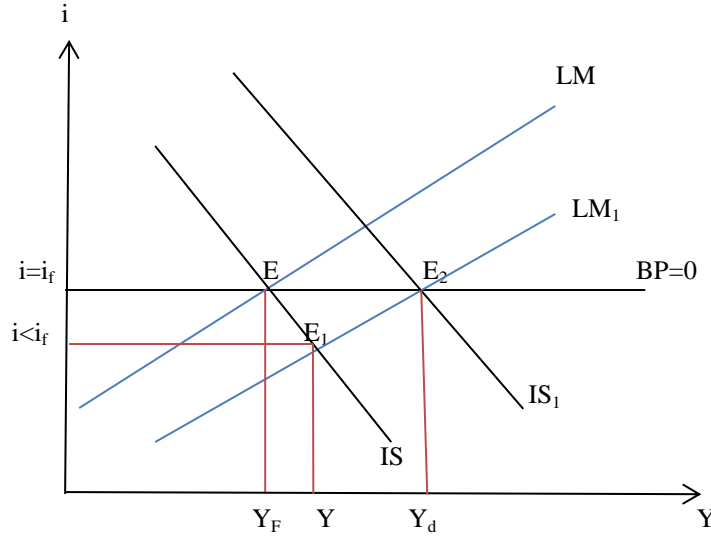
Y_f : Denge Geliri

Başlangıçta denge, Y_f denge geliri ve $i=i_f$ yurtiçi faizinin yurtdışı faize eşit olduğu noktada yani A noktasında gerçekleşir. Ülke ekonomisinde para arzında bir artış meydana geldiğinde LM eğrisi sağa kayarak LM_1 konumuna gelmektedir. Bu durumun sonucunda düşük bir faiz oranında ve daha yüksek bir milli gelir seviyesinde yani B noktasında bulunmaktadır. Yurtiçi faiz oranının yurtdışı faiz oranından küçük olması sonucunda yatırımcıların yerli tahvilleri satarak yerine yabancı tahvil satın almak istemeleri sonucu, ulusal paraya talep azalır, dövize talep artar ve sonuçta döviz kurunun yükselmesi yönünde bir baskı yaratır. Ancak sabit kur sisteminde döviz kurunun değişmesi söz konusu değildir. Bu yüzden de sermaye çıkışı sonucu ortaya çıkan döviz talep fazlası merkez bankası tarafından karşılanır. Merkez bankası belirlemiş olduğu döviz kurundan piyasaya yabancı para satıp karşılığında ulusal para arzını daraltır. Bu durumda LM_1 eğrisi LM haline geri döner. Bu süreç, A noktasında yeniden dış denge sağlanana kadar devam etmektedir (Ünsal, 2007).

Esnek Döviz Kuru ve Tam Sermaye Hareketliliği Koşulu: Bu varsayım altında merkez bankasının ekonomiye müdahalesi söz konusu olmamaktadır. Burada merkez bankası para arzını istediği şekilde düzenleyebilmektedir (Erdoğan, 2007).

Esnek döviz kuru ve tam sermaye hareketliliği koşulu altındaki Mundell Fleming modelinin üzerinde para politikasının işleyişi aşağıdaki grafikte anlatılmaktadır

Şekil 4. Esnek Kur ve Tam Sermaye Hareketliliği

Kaynak: Ünsal, E. M. (2007). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

i: Yurtiçi Faiz

i_f : Yurtdışı Faiz

Y: Gelir

Y_f : Denge Geliri

Başlangıçta denge, Y_f denge geliri ve $i=i_f$ yurtiçi faizinin yurtdışı faizine eşit olduğu E noktasında gerçekleşir. MB'nin para arzını arttırması sonucunda LM eğrisi LM_1 konumuna gelince, faiz haddi düşer ve gelirin artması sonucu denge E_1 noktasında sağlanır. E_1 noktasında yurtiçi faiz haddi yurtdışı faiz haddinden düşüktür. Bu durum yatırımcıların düşük getirili ulusal tahvil yerine yabancı tahviller satın almak istemelerine neden olur. Böylece dövize talep artar ve döviz kuru yükselir. Döviz kurunun yükselmesi yurtiçinde üretilen malların ucuzlamasına ve dolayısıyla da net ihracatın artmasına yol açar. Net ihracatta meydana gelen artış da, para talebini arttırarak milli gelirin artmasına faiz haddinin yükselmesine yol açar. Bu süreç sonunda IS eğrisi sağa doğru kayarak IS_1 konumuna gelir ve denge E_2 noktasında sağlanır (Ünsal, 2007).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılması üzere esnek kur sisteminde genişletici para politikası, döviz kurunun yükselmesine ve yurtdışında üretilen malların ucuzlaşmasına buna bağlı olarak da ihracatın artmasına, ithalatın ise azalmasına yol açmaktadır. Bir başka ifadeyle esnek kur sisteminde genişletici para politikası, ülke ihracatının diğer ülkeler ihracatı aleyhine genişlemesine, ülke ithalatının ise diğer ülkeler ihracatı aleyhine daralmasına neden olur. Net ihracatta böylece ortaya çıkan artış ise, milli gelirin artmasına yol açar. Yaratmış olduğu olumlu değişimler nedeniyle etkili bir politika olduğunu göstermektedir (Ünsal, 2007).

3.4. DÖNEMLER ARASI TÜKETİM YAKLAŞIMI

Irving Fisher tarafından ortaya konan dönemler arası tüketim yaklaşımı, 1980'li yılların başında işlerlik kazanmıştır. Bu yaklaşıma göre rasyonel tüketiciler, bugün daha fazla tasarrufta bulunarak tüketimlerini gelecek döneme aktarabilmekte veya gelecekte gelirlerinin artacağı düşüncesiyle bugün daha fazla tüketim yapabilmektedir (Gül, 2010).

Dönemler arası tüketim yaklaşımına göre cari işlemler dengesi; hükümet harcamaları, verimlilik artışı, faiz oranları gibi değişkenler için oluşan beklentiler paralelinde, özel kesimin optimal dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının bir sonucudur. Bu noktadan hareketle cari işlemler dengesinin rolü, geçici olduğu varsayılan verimlilik veya talep şoklarına karşı yastık görevi görmek olarak ifade edilmektedir (Tiryaki, 2002).

Dönemler arası tüketim yaklaşımı, olası şokların kısa dönemdeki dinamik etkilerini açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre cari işlemler dengesi; fiyatlar seviyesi, döviz kuru, üretim, parasal şoklar, verimlilik, harcamalar gibi değişkenlere yönelik beklentilerin şekillendirdiği optimal dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının bir neticesidir. Bundan dolayı da cari işlemler dengesinde meydana gelecek bir açık veya fazla geçici bir dalgalanma olmakla beraber dönemler itibarıyla giderilecektir (Erkılıç, 2006).

Cari işlemler dengesine yönelik dönemler arası yaklaşımı; kamu harcamaları talebi, gelecek dönemlerdeki verimlilik artışı, reel faiz oranı gibi

beklentilerden kaynaklanan ileriye yönelik hesaplamaları yatırım-tasarruf kararları yoluyla toplam harcamalar yaklaşımını genişletmektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1994).

Babaoğlu (2005)'na göre en basit tanımıyla dönemler arası tüketim yaklaşımı, hanehalklarının ileri dönemlerdeki beklentilerine uygun olarak tüketim ve tasarruf tercihlerinin tespit edilmesi ve buna uygun olarak cari işlemler açığı veya fazlası verilmesi olarak ifade edilebilir. Bu duruma göre cari işlemler dengesi, dönemler arası tüketim dalgalanmalarının giderilmesinde bir yoldur.

Örneğin; Türkiye'de üretimi hemen hemen yapılmayan doğalgazın üretiminin yapılması ileri dönemlerde hem milli geliri hem de üretimi arttıracak olumlu bir gelişme olarak ifade edilebilir. Bundan dolayı doğalgaz kaynaklarının ortaya çıkarılması ve ülke ekonomisine katkıda bulunabilmesi için yapılacak yatırımlarda gerekli olan kaynaklar, ya yurtiçinden elde edilecek ki bu durum için tüketim azaltılıp tasarruf yapılması gerekli olacaktır ya da gerekli olan kaynaklar yurtdışından borçlanılarak temin edilecektir. Bu yaklaşıma göre eğer ilerdeki dönemlerde tüketim ve milli gelir artacaksa şimdiki dönemde tüketimi azaltmak yerine yurtdışından borçlanarak kaynak temin etmek daha uygun bir tercih olacaktır. Bu durumun sonucunda verilecek olan cari işlemler açığı ülke ekonomisi için risk taşımayacaktır. Başka bir ifadeyle cari işlemler dengesi, tüketim dalgalanmalarının ortadan kaldırılması için tampon görevi üstlenmektedir (Babaoğlu, 2005).

4. CARİ İŞLEMLER HESABI DENGESİZLİK DURUMLARI

Cari işlemler hesabının alt kalemlerden aktifte bulunanlar pasifte bulunanlara eşit ise cari işlemler hesabı dengededir. Aktif kalemler pasif kalemlerden büyük ise cari işlemler fazlası, pasifler aktiflerden büyük ise cari işlemler açığı meydana gelmektedir (Karluk, 1998).

Şekil 5. Cari İşlemler Hesabını Dengeleyici Mekanizmalar

Cari İşlemler $\longrightarrow$ Sermaye Hesabı + Resmi Rezervler
Açığı Fazlası Azalışı

Cari İşlemler $\longrightarrow$ Sermaye Hesabı + Resmi Rezervler
Fazlası Açığı Artışı

Kaynak: Mucuk, M. (2008). *Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1989-2004)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

4.1. CARI İŞLEMLER FAZLASI

Cari işlemler fazlası, dış alem giderlerinin dış alem gelirlerinden az olmasının sonucudur. Toplam yurtiçi harcamaların, toplam yurt içi tasarruflardan az olması, cari işlemler fazlası olarak karşımıza çıkmaktadır (Akdiş, 2007).

$$\text{GSMH} = C + I + G + (X-M) + F \quad (1)$$

$$\text{GSMH} - C - G - I = X - M + F \text{ dir.} \quad (2)$$

GSMH'den tüketim ve devlet harcamaları çıkarıldığında zaman

$$\text{GSMH} - C - G = S \quad (3)$$

olur. O zaman bu eşitliği 2 no'lu denklemde yerine koyarsak;

$$S - I = (X-M) + F \quad (4)$$

olarak da yazmak mümkün olacaktır. (X-M) ile (F) toplamı ise cari işlemler dengesini,

$$\text{CİD} = (X-M) + F \quad (5)$$

vermektedir. Öyle ise eşitlik,

$$S - I = \text{CİD} \quad (6)$$

şeklinde son halini almaktadır.

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

C: Tüketim

I: Yatırım

G: Devlet Harcamaları

(X-M): Net İhracat

F: dış alem gelirleri

S: Tasarruf

CİD: Cari İşlemler Dengesi

(6) nolu denklemde görüldüğü üzere, bir ülkedeki tasarruflar ile yatırımlar arasındaki fark cari işlemler dengesini vermektedir. Eğer tasarruf yatırım eşitliği söz konusu ise cari işlemler dengesi sıfır bakiye vermekte, tasarruflar fazla ise cari denge pozitif (fazla) bakiye vermektedir (Akdiş, 2007).

(2) numaralı denklemi

$$\text{GSMH} - \text{C} - \text{G} - \text{I} = \text{CİD} \quad (7)$$

olarak yazdığımızda ise cari işlemler dengesinin milli gelir ile harcamalar arasındaki fark olduğu anlaşılmaktadır. Gelir harcamalardan yüksek ise cari işlemler fazlası ortaya çıkacaktır (Akdiş, 2007).

Cari işlemler hesabında oluşan dengesizlikler dış ticaret açığı ve fazlası biçiminde görülmektedir. Dış ticaret fazlası veren ülkeler oluşan fazlayı başka ülkelere kredi vererek ortadan kaldırebilmeleri nedeniyle, dış ticaret açığının finansmanı için borçlanma yoluna giren ülkelere göre daha avantajlı bir duruma sahip olacaklardır. Cari işlemler hesabının fazla vermesi milli geliri ve toplam talebi arttırırken işsizliğin azalmasına neden olmaktadır (Ümit, 2007).

4.2. CARI İŞLEMLER AÇIĞI

Cari işlemler açığı, ekonominin önemli konularından birini ve krizlerin ana nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Cari işlem açıkları, yurt içinde yatırım-tasarruf dengesini bozmaktadır. Ülke yatırım ve tüketim talebini karşılayabilmek için yeni borç arayışına girmektedir. Bunun sonucunda ülke dış borcunu artıracak, yabancı yatırımcılar tarafından kriz belirtisi olarak düşünülerek ülkeden yabancı sermaye çıkışına sebep olacaktır. Bu nedenle cari işlemler hesabı, politika yapıcıları için önemli bir makroekonomik değişken olmaktadır (Göçer ve Mercan, 2011).

Cari işlemler açığı, milli gelir muhasebe sisteminde yurtiçinde gerçekleşen tasarruf-yatırım açığı şeklinde tanımlanmaktadır. Yani, özel tasarrufların özel yatırımlardan farkı ve vergi gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki farktan meydana gelmektedir. Yurt içi özel yatırımlar yurt içi özel tasarruflarla karşılanamıyorsa ve devlet bütçe açığı vermiyorsa, o ülkenin cari işlemler hesabı açık verecektir (Tiryaki, 2002).

Cari işlemler hesabında oluşan açık diğer bir ifadeyle, ithalatın ihracattan büyük olması, milli geliri, toplam talebi ve çalışma düzeyini olumsuz etkileyerek azaltmaktadır (Ümit, 2007).

Cari işlemler dengesinin açık vermesi veya bu açığın zamanla artması ülkenin yurtdışından borçlanma ihtiyacını artırır. Oluşan cari işlemler açığı ancak ilave dış borçlanmayla ya da döviz rezervlerinin azalmasıyla finanse edilebilir. Yurtdışından borçlanma imkanları, artan cari işlemler açığı kadar artış göstermediğinde döviz rezervlerinde azalma meydana gelmektedir. Soruna bir çözüm bulunamadığı takdirde, döviz rezervlerinin bitmesi de söz konusu olabilir (Eğilmez ve Kumcu, 2007).

Devam eden cari işlemler açığı yurtdışından borç alınarak yaratılmış ve borç alınan fonlar yeni yatırımlara yönlendirilmişse, bu durum harcama miktarının tasarruf miktarını geçtiği duruma göre daha tehlikesizdir. Çünkü artan yatırım oranları üretim kapasitesinin artmasına neden olacaktır. Buda ileriki dönemlerde ihracat kazançlarının artmasına sebep olacak ve dış borçlanmayı olası hale getirecektir (Roubini ve Watchel, 1998).

Dış ticaret açığı veren ülkeler de oluşan bu açıklar yapısal nedenlere bağlı olabileceği gibi konjonktürel nedenlere bağlı olarak da oluşabilmektedir. Yapısal nedenlerle ortaya çıkan açıkların nedeni, enflasyonun artması ve döviz kurunun değer kaybetmesidir. Ülkede enflasyonun yükselmesi döviz kurunu düşürerek ulusal paranın aşırı değerlenmesine sebebiyet vermektedir. Bunun sonucunda yabancı malların yurtiçi mallara göre ucuzlaması söz konusu olurken, ülkenin dış ticaret açığıyla karşı karşıya kalması kaçınılmaz olmaktadır (Ümit, 2007).

Cari işlemler açığının oluşma sebebi önemli bir noktadır. Eğer bu oluşum ithalat harcamalarının büyüklüğünden kaynaklanıyorsa, bu durumda ithalat kalemlerinin özellikleri önem kazanmaktadır. İthalat, yatırım ve ara mallarının çokluğuna bağlı ise ekonomik büyümenin artmasına pozitif katkı sağlayacaktır. Ara ve yatırım malları ithalatının, yani büyümenin dış alem gelirleri ile karşılanması özellikle gelişmekte olan ekonomiler için çok da büyük sorun oluşturmayacaktır. Bu durumda yabancılar özel sektör yatırımlarını finanse edecekler, bu da milli ekonominin büyümesine katkı yapacak ve başka bir problem oluşturmayacaktır (Akdiş, 2007).

4.3. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ NEDENLERİ

Cari işlemler açığının iki temel nedeni vardır. Bunlar; yurtiçi yatırımda meydana gelen bir artış ile yurtiçi tasarruflarda bir azalmadan kaynaklanmaktadır.

4.3.1. Yurtiçi Yatırımlardaki Artışların Sebep Olduğu Cari İşlemler Açığı

Yurtiçi yatırımlarda yüksek bir artışın olması, yani yatırım patlaması yaşanmasının bazı nedenleri olabilir. Ülkede yeni doğal kaynakların ortaya çıkması, yeni ürün geliştirme ve üretimine uygun teknolojilerin ortaya çıkması gibi doğrudan üretimle alakalı gelişmelerden kaynaklanabilmektedir. Bunlara ek olarak, enflasyonda düşüş, ticaret ve sermaye piyasası

liberalizasyonu gibi yapısal ekonomik reformlar, sermaye hareketleri ve gelir üzerinde olumsuz etkisi olan vergi oranlarında indirim, bütçe açıklarında azalma gibi makro ekonomik istikrar politikaları ileriki dönemlerde yüksek oranlı bir ekonomik büyüme ve yeni yatırımlarda yüksek karlılık beklentisinin olması gibi faktörler şeklinde sıralanabilir (Roubini ve Backus, 2012).

Bütün bunların çerçevesinde, ulusal yatırımlardaki aşırı artış cari işlemler dengesinde açığa neden olmaktadır. Bu açığın kapatılması için ise yurtdışı tasarruflara başvurulmaktadır (Timur, 2005). Yatırımların ulusal tasarrufları aşan kısmının finansmanında ülkenin yabancı tasarruflara yönelmesi rasyonel bir seçimdir. Dış ticaret amacıyla, uzun dönemde net döviz girdisi sağlayan alanlara yapılan özel sektör veya kamu yatırımları kısa vadede cari işlemler açığa neden olabilmektedir. Fakat bu yatırımlar ile üretilen mallar kısa ve uzun vadede ülke ihracatını artırarak dış borç anapara ve faiz geri ödemeleri için ihtiyaç duyulan cari işlemler fazlasını oluşturarak cari açığın sürdürülebilirliğine yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak ülke, gelecekte borçlarından kurtularak büyüme sergileyecektir (Timur, 2005).

4.3.2. Yurtiçi Tasarruf Azalmalarının Sebep Olduğu Cari İşlemler Açığı

Ulusal kaynakların yatırım ve tüketim arasında nasıl tahsis edileceği tasarruflar aracılığıyla belirlenmektedir. Ekonomideki bireyler gelirlerini tüketmek yerine ne kadarını tasarrufa ayıracıklarına, şirketler kazançlarını dağıtmaktan yerine ne kadarını ellerinde tutacaklarına ve devlet, bütçe açıklarını kapatmak için ne kadar vergi toplayıp harcamada bulunacağına karar verecektir. Devlet ve özel kesimin tasarruflarını arttırma kararı da doğrudan yatırımların düzeyi ile belirleneceğinde, klasik iktisat görüşünün savunduğu gibi, tasarruflar yatırımlara neden olacaktır. Böylece uzun dönemde ekonomik büyümenin sağlanmasındaki temel etken ulusal tasarruf oranındaki artıştır (Susam, 2004a).

Susam (2004a)'a göre, ulusal tasarruf oranında artış olması için maliye politikalarının, birey ve şirketlerin özel tasarruflarını arttırıcı ve kamu kesimi açıklarını önleyici şekilde ayarlanması gerekmektedir. Vergi politikaları ve finansal düzenlemelerin, tüketimi azaltmak ve tasarrufları özendirmek için düzenlenmesi ve kamu kesiminin, bütçe dengesini sağlaması veya bütçe fazlasının oluşması için kamu harcamalarını azaltarak vergi gelirlerini arttırması gerekmektedir (Susam, 2004a).

Roubini ve Watchel (1998)' e göre tasarruf düzeyindeki azalış sonucu oluşan cari işlemler açığı, yatırım oranlarındaki artış sonucu oluşan cari işlemler açığına göre daha çok sorun yaratmaktadır. Ayrıca belirli yatırım türleri cari işlemler açığının daha sürdürülebilir olmasına sebep olmaktadır. Mesela üretkenliği arttıracak yatırımlar gayrimenkul sektörüne yönelik yatırımlara oranla cari işlemler açığını daha sürdürülebilir duruma getirmektedir. Azalan tasarruf oranları ya kamu kesimi tasarruf oranlarındaki bir düşüşten ya da özel kesim tasarruflarındaki bir düşüşten, diğer bir ifade ile bütçe açıklarından meydana gelmektedir. Özel kesim tasarruflarındaki düşüş yahut açığın büyümesi genelde geçici bir durum iken, bütçe açıkları yapısal dengesizliklerin bir sonucudur ve iyileştirilmesi daha zordur (Roubini ve Watchel, 1998).

Hane halklarının gelecekte yüksek gelir elde etme beklentisi, cari gelirlerinde artış yönünde çok fazla bir değişiklik yaşanmasa bile ekonomide yapılan reform veya istikrar programı gibi politikalar, özellikle dayanıklı mal tüketimde patlamaya neden olmaktadır. Bu durumda GSMH zamanla artarken, bugünkü cari tüketim de hızla artacaktır. Böylelikle ortaya çıkan bu tüketim patlaması özel tasarruflarda bir düşmeye yol açarken, cari işlemler açığı yurtdışından sermaye girişi yoluyla kapatılabilir. Bundan dolayı oluşan dış borç birikimi gelecekte gelir artışı gerçekleştirildiği ve bireyler borçlarını geri ödeyebildikleri sürece sorun oluşturmayacaktır (Roubini ve Backus, 2012). Dolayısıyla bütçe açıklarından kaynaklanan cari işlemler açığı yapısal olduğu için sorun oluştururken yurtiçi tasarruflardaki düşüşün neden olduğu cari işlemler açığı geçici olduğundan daha az endişe uyandırmaktadır (Timur, 2005).

5. TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ GELİŞİMİ

Bu bölümde, Türkiye’de cari işlemler açığının dönemler itibariyle gelişimi hakkında bilgi verilecektir.

5.1. 1923-1950 DÖNEMİ

Türkiye’de ödemeler dengesine ilişkin bilgiler ilk kez 1926 yılında tabloya aktarılmış olmasına rağmen bu tablolarda sadece ihracat ve ithalat kalemlerinde meydana gelen değişimler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Diğer kalemlerde oluşan değişimlerin ayrıntılı olarak gösterilmemiş olması, ödemeler dengesi açıklarının hangi kalemlerden meydana geldiğinin anlaşılmasını güçleştirmiştir. Oluşan bu olumsuzluk, 1950’li yıllarda ödemeler dengesi tablolarının açık ve kesin sunumuyla giderilmeye çalışılmıştır (Polat, 2008).

İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde toplanmış ve bu kongre 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ve bu cumhuriyetin niteliğini belirleyen devrimlerin ana metnini oluşturmuştur (Hafizoğulları, 2000). Ayrıca bu kongrede alınan kararlar doğrultusunda 1923-1929 döneminde ekonomik yapı ve kurumlar oluşturulmaya çalışılmıştır (Özçelik ve Tuncer, 2007).

1923-1929 döneminde yaşanan gelişmeler ve uygulanan ekonomi politikaları neticesinde Tablo 1’den de izlenebileceği gibi 1923 yılında 50.709 bin dolar olan ihracata karşılık 86.872 bin dolar ithalat ile 36.082 bin dolar dış ticaret açığı verilmiştir. 1929 yılında ise 74.827 bin dolar olan ihracata karşılık 123.558 bin dolar ithalat ile 48.731 bin dolar dış ticaret açığı verilmiştir. 1930 yılına kadar dış ticaret açıkları devam etmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1929 yılını da kapsayan bu dönemde Türkiye’nin bağımsız bir gümrük politikasına sahip olmaması dış ticaret dengesinin sürekli açık vermesine neden olmuştur (Polat, 2008).

1929 yılında yaşanan ekonomik buhran, dünya ekonomisini yönlendiren ülkelerde etkili olup boyutları itibariyle en ağır kriz olarak kabul

edilmiştir. Yaşanan buhran finans sektöründe patlak vermiş ve kısa sürede reel sektörü de etkisi altına almıştır (Duman, 2011). Ayrıca 1929 yılında Lozan'ın sınırlamalarının sona ermesiyle ithalatı denetleyen koruma önlemlerine gidilerek bu koruma önlemleri çerçevesinde eskiden ithal edilen sınai tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara yönelinmiştir (Eroğlu, 2010). Ayrıca ekonomik bunalımın etkilerini azaltmak isteyen Türkiye, 1929 yılında ilk defa milli parasını devalüe etmiştir. Bu dönem ve sonrasında, Türkiye'nin önemli gelir kaynağı olan tarım ürünleri ihracatında önemli bir düşüş meydana gelmiştir (Açıkgöz ve Özkan, 2009).

Türkiye'de, 1929 ve 1933 yıllarını kapsayan dönem, ülke ekonomisi için bir arayış dönemi olmuştur. Bu arayış dönemi I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmaya konulmasına kadar sürmüştür (Açıkgöz ve Özkan, 2009). Türkiye ekonomisi piyasalarında, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı etkisiyle 1933 yılından itibaren devletçi politikalar önem kazanmaya başlarken bu dönemde devletin müdahaleleri artmış ve tarımdan sanayiye doğru bir yönelim olmuştur (Şener, 2004).

1930-1947 (1938 yılı hariç) dönemi Cumhuriyet tarihinde dış ticaret bilançosunun fazla verdiği tek dönem olmuştur. 1930'lu yıllarda devlet dış ticareti sıkı kontrol ve denetim altında yürütmüştür. 1929 tarihli yeni Gümrük Kanunu ve 1930 tarihli Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun, devletin ithalatı dilediği gibi kısıtlama ve denetleme imkanı doğurmuştur. Bu dönemin dış ticaret politikası; müdahaleci, korumacı, kısıtlayıcı şeklinde özetlenmektedir (Şahin, 2009).

Dış ticarete korumacılığın gevşetilme sürecinin ilk adımı 1946 devalüasyonu ile beraber, ithalatta miktar kontrollerinin uygulanmasını kısıtlayan liberizasyon listelerinin belirlenmesiyle başlamıştır. Bu başlangıç, Demokrat Parti'nin 1950 Haziran'ında 11704 sayılı bakanlar kurulu kararıyla ilan edilen ithalat rejimiyle oldukça ileri bir düzeye getirilmiştir. Ayrıca üç yıl boyunca Türkiye, gümrük tarifeleri dışında koruma önlemlerinin büyük ölçüde kaldırıldığı bir dış ticaret politikası uygulamıştır (Boratav, 2007).

Tablo 1'den de izlendiği üzere 1946 yılında 95.691 bin dolar dış ticaret fazlalığı verilmişken 1947'de 21.343 bin dolar, 1948'de 78.254 bin dolar, 1949'da 42.395 bin dolar ve 1950'de ise 22.240 bin dolar dış ticaret açığı verilmiştir.

Tablo 1. Çeşitli Dış Ticaret Göstergeleri (1923-1950) (Bin Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi
1923	86.872	50.790	-36.082
1924	100.462	82.435	-18.027
1925	128.593	102.700	-26.253
1926	121.411	96.437	-24.974
1927	107.752	80.749	-27.003
1928	113.710	88.278	-25.432
1929	123.558	74.827	-48.731
1930	69.540	71.380	1.840
1931	59.935	60.226	0.291
1932	40.718	47.972	7.254
1933	45.091	58.065	12.974
1934	68.761	73.007	4.246
1935	70.635	76.232	5.597
1936	73.619	93.670	20.051
1937	90.540	109.225	18.685
1938	118.899	115.019	-3.880
1939	92.498	99.647	7.149
1940	50.035	80.904	30.869
1941	55.349	91.056	35.707
1942	112.879	126.115	13.236
1943	155.340	196.734	41.394
1944	126.230	177.952	51.722
1945	96.969	168.264	71.295
1946	118.889	214.580	95.691
1947	244.644	223.301	-21.343
1948	275.053	196.799	-78.254
1949	290.220	247.825	-42.395
1950	285.664	263.424	-22.240

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (27.11.2013).

5.2. 1950-1980 DÖNEMİ

Türkiye 1950-1960 döneminde nispi olarak dışı kapalı ekonomi olma özelliğini devam ettirmiştir. Türkiye'nin dünya ticaretindeki payı binde ile ifade edilecek kadar küçük bir düzeye sahiptir (Şahin, 2009). Tablo 2'ye göre bu dönemde Türkiye ihracatı 247 ile 396 milyon dolar, ithalatı ise 286 ile 556

milyon dolar arasında değişen değerlerdeydi. Cari işlemler hesabı 50 ile 198 milyon dolar arasında değişen açıklar vermiştir.

Demokrat Parti Hükümeti'nin 1950 Haziran'ında 11704 sayılı bakanlar kurulu kararıyla ilan edilen ithalat rejimiyle dış ticaret oldukça ileri bir aşamaya getirilmiş ve üç yıl boyunca Türkiye gümrük tarifeleri dışında koruma önlemlerinin büyük ölçüde kaldırıldığı ve dış ticarete korumacılıktan uzaklaşılın bir politikası izlemiştir (Boratav, 2007).

1950-1953 döneminde ithalat kısa sürede nerdeyse iki kat artmıştı. Bu yıllarda Kore Savaşı'nın dünyaya sağladığı yüksek konjonktür ve tarımda elverişli iklim şartları sayesinde gerçekleşen iyi hasat sayesinde ihracatta da artış yaşanmıştı (Şahin, 2009). Tablo 2'den izlendiği üzere 1953 yılında ihracat 396 milyon dolara çıkmış, ithalat ise 533 milyon dolara düşmüştür. Cari işlemler açığı ve dış ticaret açığı bir önceki döneme göre azalmıştı.

Temmuz 1954 Dış Ticaret Rejimi ile 1958 yılına kadar ithalat ve ihracatın kontrol altına alınması ve ithalatında kısıtlanmasının etkisiyle ihracatın ithalatı karşılama oranı artmış ve dış ticaret açığı azalmıştı (Taş, 1995).

1954-1961 döneminde II. Dünya Savaşından sonra uygulanan serbest ticaret politikalarından vazgeçilmiş ve ihraç mallarına yönelik talebin azalması ve ithalat için kullanılabilir dış kaynakların yetersizliği sebebiyle ithalatta önemli boyutta kısıtlamalara gidilmişti. Savaş sonrası dönemde serbest ticaret ortamında dış dengenin sağlanamayacağı anlaşılınca, dış ticarete kontrollü bir rejim uygulanmaya başlanmış ve tüketim malı ithalatındaki düşüşlerinin devlet tarafından gerçekleştirilen yatırımlar ve ithal ikameci politikalarla karşılanması hedeflenmişti (Taşkın, 2012).

Özellikle, 1956 yılından itibaren dış ticaret hacmi daralmaya başlanmış, iç ve dış fiyatlar arasındaki farkın giderek açılması sonucu TL aşırı değerlenmişti. Buna rağmen hükümet, devalüasyon yapmayı ve uluslararası kuruluşların önerdikleri istikrar tedbirlerini uygulamaya koymayı istememiş, dolayısıyla ihracat yapmak zorlaşmıştı. Bunun yanı sıra,

uluslararası kredi kuruluşların ve diğer kreditorlerin kredileri kısımlarıyla da döviz darboğazına girilmiştir (Şahin, 2009).

1956'dan itibaren dış ticaret açıklarının karşılanmasında ve dış kredi temininde yaşanan zorluklar hükümeti 1958 İstikrar Kararlarını almaya yöneltti. 1958 yılında dış ticaret 68 milyon dolar açık verirken, cari işlemler açığı 64 milyon dolar olarak gerçekleşti. Ödemeler bilançosundaki bu dengesizliğe 1960 askeri müdahalesi de çözüm getirmedi ve ilerleyen dönemlerde de Türkiye'nin cari işlemler açığı hızla arttı (Cari Açıklar Tarihi Raporu, 2005).

1960 askeri darbesiyle gelen yönetim, ülkenin iktisat politikasının yönünü değiştirdi. Ara mal ve sermaye malı ithalatına serbestlik tanıyan fakat nihai mal ithalatını engellemeye dayanan bir sanayileşme modeliyle, iç talebe yönelik üretim artışı sağlamaya çalışan ithal ikameci sisteme geçmişti. Bu amaçla Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu ve Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlamak ve yürütmekle görevlendirildi (Çoşkun, 2010).

1970'li yılların başında dış ticaret açıkları genişlemiş, dış kaynak girişleri de beklenen düzeyde gerçekleşmeyince Türkiye döviz darboğazından dolayı ekonomik bunalımla karşı karşıya kalmıştı (Şahin, 2009).

Dünya ekonomisinde 1973-74'de yaşanan petrol şokları sonucunda petrol fiyatlarının dört kat artması petrol ithalatçısı Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiş, artan petrol fiyatları sonucu cari işlemler açığı artmış ve döviz rezervleri hızla azalmıştır. 1974 yılında yaşanan Kıbrıs çıkarması ve bundan dolayı Türkiye'ye uygulanan ambargo faturanın daha da kabarmasına sebep olmuştu (Krizler Tarihi Raporu, 2005).

1978 ve 1979 yıllarında uygulamaya konulan istikrar programları ile dönemin ekonomik bunalımı aşılamamış ve 24 Ocak 1980 kararları ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisi çerçevesinde dışa açık bir ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştı (Polat, 2008).

Tablo 2. Cari İşlemler Dengesi ve Çeşitli Dış Ticaret Göstergeleri (1950-1980) (Milyon Dolar)

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	İthalat	İhracat	İhracat/İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi
1950	-50	286	263	92	-23
1951	-94	402	314	78,1	-88
1952	-198	556	363	65,3	-193
1953	-164	533	396	74,3	-137
1954	-177	478	335	70,1	-143
1955	-177	498	313	62,9	-185
1956	-75	407	305	74,9	-102
1957	-64	397	345	86,9	-52
1958	-64	315	247	78,4	-68
1959	-145	470	354	75,3	-116
1960	-139	468	321	68,6	-147
1961	-170	510	347	68	-163
1962	-242	622	381	61,3	-241
1963	-300	688	368	53,5	-320
1964	-109	537	411	76,5	-126
1965	-78	572	464	81,1	-108
1966	-164	718	490	68,2	-228
1967	-115	685	523	76,4	-162
1968	-224	764	496	64,9	-268
1969	-220	801	537	67	-264
1970	-171	948	588	62	-360
1971	-109	1.171	677	57,8	-494
1972	-8	1.563	885	56,6	-678
1973	484	2.086	1.317	63,1	-769
1974	-719	3.778	1.532	40,5	-2.246
1975	-1.648	4.502	1.401	31,1	-2.920
1976	-2.029	4.872	1.960	40,2	-2.848
1977	-3.140	5.506	1.753	31,8	-3.900
1978	-1.265	4.369	2.288	52,4	-1.858
1979	-1.413	4.815	2.261	46,9	-2.213
1980	-3.408	7.513	2.910	38,7	-4.603

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr> (04.09.2011).

5.3. 1980-2000 DÖNEMİ

Türkiye 1970'lerin sonunda içinde bulunduğu ekonomik buhrandan kurtulmak için 24 Ocak 1980'de uygulamaya başladığı istikrar programı ile dışa açık bir ekonomi için gerekli olan yapısal dönüşümleri tamamlama çabasına girmişti. 1980 istikrar programı, fiyatların piyasa koşullarında belirlenmesi, ihracatın geliştirilmesi ve özelleştirme esasına dayalı yapısal dönüşüm ve enflasyonla mücadele programı olarak belirlenmişti (Boratav, 2007). Bu program, Türkiye ekonomisini liberal bir yapıya kavuşturarak

dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi hedeflemekteydi (Yıldırım ve Yıldırım, 2001).

İstikrar programı çerçevesinde 1980 yılında ihracatı artırmak için öncelikle devalüasyona başvurulmuştu. 1989 yılına kadar eksik değerlenmiş bir kur politikası izlenmişti. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yabancı sermayenin teşvik edilmesi amacıyla döviz alım-satımının serbestleştirilmesi ve döviz piyasası üzerindeki kontrollerin ve yasakların zamanla kaldırılması yönelik adımlar atıldı. Bu bağlamda Türk Parasının Değerini Koruma Mevzuatı liberalleştirildi ve devalüasyonlar yapıldı. 24 Ocak 1980'de TL %32,7 oranında devalüe edilmişti. Gümrük oranları düşürüldü, ithalattan alınan damga resmi ve teminatlar büyük ölçüde düşürüldü, kotaya tabi mal miktarı azaltıldı, ithalat ve ihracat üzerindeki devlet kontrolleri büyük ölçüde azaltıldı (Saçık, 2009). Yabancı sermaye yatırımlarını özendirmek için yabancı sermaye mevzuatında değişikliklere ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanuna bağlı olarak çıkarılan tebliğ ve yönetmeliklerde liberalleşmeye gidildi (Şahin, 2009). Bunların sonucunda Tablo 3'te de görüldüğü gibi 1980 yılında 2.910 milyon dolar olan ihracat, 1982 yılında 5.890 milyon dolara yükseldi. İhracatın ithalatı karşılama oranı %38'den %69'a çıktı. Cari işlemler açığı azalarak 1982 yılında 952 milyon dolar olmuş ve dış ticaret açığında da düşüşler görülmüştü.

1980-1989 döneminde ihracat ve ithalat değerlerinde oldukça hızlı gelişmeler olmuştu. Tablo 3'e göre ihracat 1980 yılında 2.910 milyon dolar iken 1989'da 11.625 milyon dolara yükselmişti. Özellikle dönemin ilk yıllarında ihracattaki gelişme ithalattaki gelişmeden daha hızlıydı. İhracatın ithalatı karşılama oranı %38'den %73'e ulaşmıştı. 1980 yılında 3.408 milyon dolar cari işlemler açığı vardı. 1988 ve 1989 yıllarına gelindiğinde cari işlemler bilançosu fazla vermişti. Cari işlemler fazlasını bir sonraki dönemde ise 2.625 milyon dolar açık takip etmişti.

Türkiye'de 1990'lı yıllar dış ticaret açığının arttığı, buna bağlı olarak döviz ihtiyacının da arttığı yıllar olmuştur (Arslanoğlu, 2003). 1991 yılında yaşanan Körfez Krizi ve erken seçimin yol açtığı belirsizlikler sonucunda

ekonomik büyüme durma noktasına gelmişti. İç talebin daralması ve döviz piyasalarında görülen hareketlilik ihracatı arttırırken, ithalatta ters yönde bir etki ortaya koymuştu. Sonuç olarak 1991 yılında Türkiye'nin ihracatı bir önceki yıla göre artarak 13.593 milyon dolara çıkmış, ithalat ise bir önceki yıla göre azalarak 20.883 milyon dolara düşmüştü. Dış ticaret açığı 7.290 milyon dolara gerilemiş, cari işlemler bilançosu ise 250 milyon dolar fazla vermişti (TÜSİAD, 1995).

1993 yılında oluşan dış ticaret ve cari işlemlerdeki rekor açık, kamu kesimi açıklarının yüksek düzeylere çıkması, Türkiye'nin uluslararası kredi notunun düşürülmesi Türkiye'den sermaye çıkışının hızlanmasına neden olarak mali krize yol açmıştı. 1994 yılında başlayan mali krizin ardından alınan 5 Nisan kararlarıyla döviz kurları serbest bırakılmış ve TL %39 oranında devalüe edilmişti (TÜSİAD, 1995). Tablo 3'ten izlendiği üzere 1994'te ithalat 22.273 milyon dolara gerilemiş, ihracat ise 18.106 milyon dolara yükselmişti. Dış ticaret açığı 4.167 milyar dolara gerilerken, cari işlemler bilançosu ise 2.631 milyar dolar fazla vermişti.

1994 krizinden sonra yapılan yüksek devalüasyonlar sonucunda dış ticaret dengesinde yaşanan iyileşmeler uzun süreli olmamıştı. 1995 yılı sonrasında dış ticaret dengesindeki eğilim yeniden değişerek, dış ticaret açığında yüksek oranlı artışlar yaşanmıştı (Telatar, 2007). Tablo 3'te görüldüğü gibi 1995-1999 döneminde dış ticaret dengesi ortalama 12 milyon dolar, cari işlemler dengesi ise ortalama 1.250 milyon dolar açık vermişti.

1995 yılında ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması ve uluslararası ticaretin serbestleşmesi amacıyla II. Dünya Savaşı sonrasında başlatılan GATT sürecinin tamamlanması ile oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olunmuştu. Türkiye, 1996 yılına 1995 yılı sonunda yaşanan erken seçimin oluşturduğu siyasi belirsizlik ortamı içinde girmişti. 1996 yılının başlarında ise AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği antlaşması imzalanmıştı. AB ülkelerinden yapılan sanayi malları ithalatta korumalar tamamen kaldırılmış, üçüncü ülkelere yapılan ithalatta ise

AB'nin uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamasına geçilmişti (Şahin, 2009).

1996-1997'nin olumlu dış mali koşullarının yansımaları Türkiye'de de görülmüş, cari işlemler açığından daha büyük oranlarda net sermaye girişi sağlanmıştı. Ayrıca, dış kredi sağlayabilen büyük ölçekli şirket sektörü de bu dönemde önemli miktarda dış kaynak kullanmıştı. Bu yıllarda Türkiye ile komşu ülkeler arasında gerçekleşen bavul ticareti ve net hizmet ihracatındaki artışlar, ithalatta (kısmen Gümrük Birliğinin de etkisiyle) yaşanan patlamaya rağmen cari işlemler açığının sınırlı kalmasına sebep olmuştu (Celasun, 2012).

Tablo 3'te görüldüğü üzere 1994'ten 2001 yılına kadar 1998 yılı hariç sürekli cari işlemler açık vermişti. 1996 yılında 42.331 milyon dolar olan ithalat 1997 yılında 47.158 milyon dolara yükselmişti. İhracat ise 32.067 milyon dolardan 32.110 milyon dolara yükselmişti. İhracatın ithalatı karşılama oranı %75'den %68'e düşmüş ve dış ticaret açığı da artmıştı. Cari işlemler dengesi 1996 yılında 2.437 milyon dolar açık verirken 1997 yılında 2.638 milyon dolar açık vermişti.

Güney Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle Türkiye 1998'den itibaren her geçen gün ağırlaşan ekonomik bunalıma sürüklenmeye başladı. Ayrıca 1999 yılında Ağustos ve Kasım aylarında Marmara bölgesinde yaşanan deprem ekonomi için ikinci bir darbe oluşturmuştu. Bunun üzerine hükümet, IMF ile birlikte 1999 yılının sonunda Stand-By anlaşması imzaladı ve Ocak 2000'de Enflasyonla Mücadele Programı adında bir istikrar ve ekonomik dönüşüm programını uygulamaya başladı (Şahin, 2009).

Tablo 3. Cari İşlemler Dengesi ve Çeşitli Dış Ticaret Göstergeleri (1980-2000) (Milyon Dolar)

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	İthalat	İhracat	İhracat/İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi
1980	-3.408	7.513	2.910	38,7	-4.603
1981	-1.936	8.567	4.703	54,9	-3.864
1982	-952	8.518	5.890	69,1	-2.628
1983	-1.923	8.895	5.905	66,4	-2.990
1984	-1.436	10.044	7.134	71	-2.910
1985	-1.013	10.935	7.959	72,8	-2.976
1986	-1.465	10.475	7.457	71,2	-3.018
1987	-806	13.396	10.190	76,1	-3.206
1988	1.596	13.475	11.662	86,5	-1.813
1989	938	15.815	11.625	73,5	-4.190
1990	-2.625	22.407	12.959	57,8	-9.448
1991	250	20.883	13.593	65,1	-7.290
1992	-974	22.791	14.715	64,6	-8.076
1993	-6.433	29.426	15.345	52,1	-14.081
1994	2.631	22.273	18.106	81,3	-4.167
1995	-2.339	34.788	21.636	62,2	-13.152
1996	-2.437	42.331	32.067	75,8	-10.264
1997	-2.638	47.158	32.110	68,1	-15.048
1998	2.000	44.779	30.741	68,7	-14.038
1999	-925	38.802	29.031	74,8	-9.771
2000	-9.920	52.882	30.825	58,3	-22.057

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr> (04.09.2011).

5.4. 2000-2012 DÖNEMİ

22 Aralık 1999 tarihinde IMF ile yapılan Stand-By anlaşması kapsamında kamuoyuna duyurulan Enflasyonu Düşürme Programı, 2002 yılı sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmeyi hedeflemekteydi. Bu programla 1998 yılı son çeyreğinde başlayan ve 1999 yılında devam eden yüksek reel faizlerin etkisiyle hızla kötüleşen kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşmasını amaçlanmaktaydı. Ayrıca yapısal reformlar ile bütçe dengesinin sürdürülebilir olması ve istikrarlı bir büyüme ortamının oluşması uzun vadeli amaçlar arasındaydı (Kadioğlu, Kotan ve Şahinbeyoğlu, 2001).

Türkiye'nin 1994-1999 yılları arasında 6 yılda toplam cari işlemler açığı 3.708 milyon dolar iken, 2000 yılında 9.920 milyon dolara çıkmasının arkasında yatan sebep 2000 yılında uygulanan programdır. Bu programda döviz çıpası politikası kullanılmıştır. Döviz kontrol altına alınarak, faiz

oranlarının dış kaynak girişi ile düşürülmesi; kur ve faiz oranlarının düşürülmesi ile de enflasyon oranının aşağı çekilmesi hedeflenmişti. Ancak enflasyonun hedeflenen kadar düşürülememesi TL'nin aşırı değerlenmesine yol açarak, ithalatın hızla artması ile cari işlemler açığının da büyümesine neden olmuştu. Bu durum devalüasyon beklentisi ile döviz atağına neden olarak programın başarısızlıkla sonuçlanması sonucunu doğurmuştu (Enç 2001).

2000 yılı boyunca izlenen enflasyonu düşürme programının aslında ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik bir program olmadığı açıkça görülmekteydi. Bu anlamda Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri bu programdan sapmalar sebebiyle değil, bu programın doğrudan izlenilmesi sonucunda ortaya çıkan doğal bir sonuç olmuştu (Yeldan, 2012).

2000 yılı Kasım ayının son haftasında bankacılık sisteminden doğan ve tüm mali piyasalarda güveni sarsan önemli bir kriz yaşanmıştı. Krizin ilk iki gününde (27-28 Kasım) TCMB'den 3 milyar dolar çekilmiş ve piyasalarda TL sıkıntısı başlayınca Bankalar arası para piyasasında gecelik repo faizi %200'e çıktı. Ancak döviz kurlarında ciddi dalgalanma yaşanmamıştı (Turan, 2005).

2000-2001 gibi kriz yıllarında yapılan devalüasyonların etkisiyle dış ticaret açıkları azalmış ve dolayısıyla cari işlemler açıklarında azalmalar meydana gelmişti. 2001 krizinde ekonominin küçülmesi ve döviz kurunun değer kaybetmesi nedeniyle 3.392 milyon dolar cari işlem fazlalığı oluşmuştu. 2001 yılından sonra ise dış ticaret dengesinde yaşanan kötüleşmeler cari işlemler dengesinde de bozulmalara yol açarak cari işlemler açıklarının sürekli artmasına sebep olmuştu (Güngör, 2010).

Arka arkasına yaşanan krizlerin etkisini azaltmak için büyük bir yapısal değişime ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmuştu. Bunun üzerine IMF ve Dünya Bankası destekli "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" 14 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe girmişti. Bu program çerçevesinde dalgalı kur rejimine geçilmişti (Kol ve Karaçor, 2012).

2000-2007 döneminde yaşanan gelişmeler ve uygulanan ekonomi politikaları sonucunda Tablo 4'te de görüldüğü gibi 2000 yılında 30.825 milyon dolar olan ihracata karşılık 52.882 milyon dolar ithalat ile 22.057 milyon dolar dış ticaret açığı verilmişti. 2007 yılında ise 115.361 milyon dolar olan ihracata karşılık 162.156 milyon dolar ithalat ile 46.795 milyon dolar dış ticaret açığı verilmişti. Buna paralel olarak 2000-2007 döneminde dış ticarete yıllık ortalama 23.766 milyon dolar açık verilmişti.

Çarıkçı (2008)'ya göre 2005'den 2007'ye cari işlemler açığının %72 dolayında artmasının nedeni, enerji (petrol, doğalgaz ve kömür) fiyatlarındaki artışla beraber bu dönemde TL'nin aşırı değerlenmesinin devam etmesidir.

Tablo 4'ten izlendiği üzere 2002 yılında 1.521 milyon dolar olan cari işlemler açığı 2003'te 7.515 milyon dolara, 2004'te 14.431 milyon dolara, 2005'te de 22.198 milyon dolara yükselmişti. Türkiye bu haliyle artan düzeyde yüksek cari işlemler açığı veren bir ülke konumuna gelmişti.

ABD'de ortaya çıkan ve 2008-2009 yıllarında hızla dünyanın geri kalan ülkelerine yayılıp reel kesime de içine alan finansal kriz, özellikle 2008 yılının son ve 2009'un ilk çeyreğinde Türkiye ekonomisini derinden etkilemişti (Kibritçioğlu, 2010).

2008 yılının son aylarında küresel düzeyde ortaya çıkan ekonomik daralma özellikle gelişmiş ülkelerin ithalat talebinde düşüşe yol açarak Türkiye'nin ihracat performansını olumsuz etkilemişti (TCMB, 2009). Tablo 4'e göre 2009 yılında ihracat 109.647 milyon dolara düşmüştü. İthalat 134.497 milyon dolar olarak gerçekleşirken dış ticaret açığı 24.850 milyon dolara gerilemişti. Cari işlemler açığı ise 13.370 milyon dolar olarak gerçekleşmişti. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %81'di. Bu gelişmeler sonucunda 2010 yılında cari işlemler açığı ve dış ticaret açığı artmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı düşerek %68 olarak gerçekleşmişti.

2005'te cari işlemler açığı 22.198 milyon dolara, 2006'da ise 32.193 milyon dolara, 2007 38.311 milyon dolara, 2008'de de 41.959 milyon dolara ulaşmış, 2009'da ise negatif büyüme sonucu 13.370 milyar dolara düşmüştü. 2009'dan 2010'a cari işlemler açığı 13.370 milyondan 46.643 milyon

dolara yükselmişti. Sebep ise, büyüme hızındaki sıçrama idi (Çarıkçı, 2012). Tablo 4'te görüldüğü gibi cari işlemler açığı 2011 yılında 77.219 milyon dolara iken 2012 yılında ise 48.867 milyon dolara gerilemişti.

Tablo 4. Cari İşlemler Dengesi ve Çeşitli Dış Ticaret Göstergeleri (2000-2012) (Milyon Dolar)

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	İthalat	İhracat	İhracat/İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi
2000	-9.920	52.882	30.825	58,3	-22.057
2001	3.392	38.106	34.373	91,2	-3.733
2002	-1.521	47.407	40.124	84,6	-7.283
2003	-7.515	65.883	52.394	79,5	-13.489
2004	-14.431	91.271	68.535	75,1	-22.736
2005	-22.198	111.445	78.365	70,3	-33.080
2006	-32.193	134.669	93.612	69,5	-41.057
2007	-38.311	162.156	115.361	71,1	-46.795
2008	-41.959	193.821	140.800	72,6	-53.021
2009	-13.370	134.497	109.647	81,5	-24.850
2010	-46.643	177.347	120.902	68,2	-56.445
2011	-77.219	232.535	143.396	61,6	-89.139
2012	-48.867	228.918	163.316	71,3	-65.602

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr> (04.09.2011).

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU BÜTÇESİ TEORİSİ, SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

1. BÜTÇE KAVRAMI

Bütçe kavramı Latince kökenli olup, bu terim ilk olarak 17. yüzyılda İngiltere'de kullanılmıştır. Latince kökü “bulga” kelimesidir. “Torba”, “küçük deri çanta” gibi karşılıkları bulunmaktadır. 17 yüzyılda İngiliz maliye bakanının parlamentoya içinde bütçe ile ilgili belgelerinin bulunduğu bir çanta ile gelmesinden ileri gelmiştir. Zamanla Fransızcada “bouge”, “bougette” ve son olarak 17. yüzyılda “budget” şeklinde İngilizcede kullanılmaya başlanmıştır (Tüğen, 2006).

Türkiye'de bütçe hakkını 1876 Anayasası kabul etmiş ve padişahın yetkilerinin Meclisi Umumi ile paylaşmasını kararlaştırmıştır. İlk defa klasik bütçe uygulaması 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanı ile başlamıştır. Hukuki, siyasi, teknik kurallara dayanan gerçek anlamda bütçelerin yapılması Cumhuriyet döneminde başlamıştır. 1924 Anayasasında bütçeyle ilgili kurallar yer almış, bu konuda yasama organına geniş yetkiler verilmiştir. Ayrıca 1927 yılında çıkarılan Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nda bütçeyle alakalı ayrıntılı hükümler yer almıştır. Ülkemizde önce Muvazene-i Umumiye (genel denge) ifadesi kullanılmış, sonrasında 1927 Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile “bütçe” terimine yer vermeye başlanmıştır (Bilici ve Bilici, 2011).

1.1. KAMU BÜTÇESİNİN TANIMI

Bütçe kavramı dar anlamda, devletin gelir ve gider dengesini gösteren belge şeklinde tanımlanırken geniş anlamda ise belirli bir döneme ait kamu gelir ve gider dengesini gösteren ve bu dönem içinde kamu gelirlerinin toplanması, kamu harcamalarının yapılması konusunda yasama organı

tarafından yürütme organına verilen yetkiyi içeren bir kanun şeklinde tanımlanmaktadır (Pehlivan, 2008).

Hukuki yönden bütçe, kamu gelirlerinin toplanması ve kamu giderlerinin yapılmasına yetki veren bir kanundur (Pehlivan, 2008).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun (KMYKK) 3. Maddesinde bütçe kavramı; “Belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge” şeklinde ifade edilmiştir (Bilici ve Bilici, 2011).

5018 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılan 1050 sayılı Muhasebe Umumiye Kanununun 6. maddesinde bütçe; “Devlet daire ve kuruluşlarının bir yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren ve bunların uygulama ve yürütülmesine izin veren bir kanundur” ifadesi ile tanımlanmaktadır (Eğilmez, 2012).

Fransız maliyecilerden Edgar Allix bütçenin; “Devletin belirli bir süre içindeki gelir ve giderlerini tahmini olarak belirleyen, gelirlerin toplanmasına, giderlerin yapılmasına izin veren bir tasarruf” olduğunu belirtmiştir (Tüğen, 2006).

Paul Leroy-Beaulieu; “Bütçe, belli bir süre içinde toplanacak gelirler ile yapılacak harcamaların tahmini ve karşılaştırmalı cetveli olduğu kadar yetkili organlar tarafından bu harcamaların yapılması ve o gelirlerin toplanması için verilen bir izin” biçiminde tanımlamıştır (Edizdoğan, 2008).

Bütçe kavramını Fransız maliyeci Rene Stourm şöyle ifade etmiştir: “Devlet bütçesi, kamu gelir ve masraflarının mali yıl girmeden önce yapılan tahminleri ile bu tahminlerin tasvip edildiğini belirleyen bir parlamento tasarrufudur” (Edizdoğan, 2008).

Ülkemiz maliyecilerinden Nihad Sayar bütçe tanımını; “Devlet, il ve belediye gibi kamu tüzel kişileri ile yarı resmi ya da özel teşekkül ve toplulukların, belli bir dönem içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve

bunların yapılmasına önceden izin veren bir kanun, kararname, nizamname ya da idari bir tasarrufudur” diyerek ifade etmiştir (Tüğen, 2006).

Erginay (1998), prensip olarak gelecek bir yıl içinde elde edileceği tahmin edilen gelirlerle o yıl içinde yapılması düşünülen giderler olarak bütçeyi tanımlamıştır.

Batirel (2007) ise bütçeyi şu şekilde tanımlamıştır: “Kamu kesiminin gelecek bir dönem için kaynak-harcama dengesini gösteren ve parlamenter demokrasilerde yasama organının, yürütme organına harcama yapma ve gelir toplama hususunda verdiği yetkiyi gösteren belgeye kamusal yönden bütçe denir”.

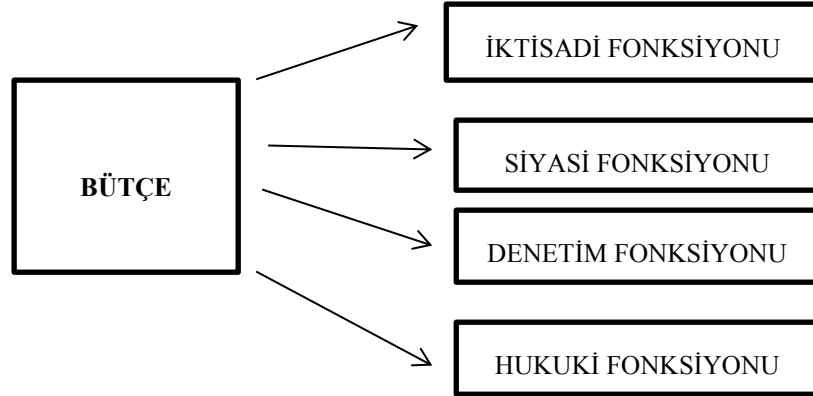
Bütçe kavramının unsurlarını aşağıdaki gibi ifade edebiliriz (Karabaş, 2005);

- * Devletin geleceğe ait gelir ve gider tahminlerini içermektedir.
- * Tahminler giderler için bir üst sınırdır.
- * Giderler yalnızca bütçede gösterilen alanda yapılabilir.
- * Bütçede belirtilen kaynaklar hariç hiçbir kaynaktan gelir toplanamaz.
- * Gelir tahminlerinin alt ve üst sınırı yoktur.
- * Genellikle yıllık tahminleri gösterir.
- * Gelirin toplanmasına, giderin yapılmasına önceden izin verir.
- * Gelir ve giderler denk olacak şekilde hazırlanır.

1.2. BÜTÇENİN FONKSİYONLARI

Bütçe, hukuki ve ekonomik açıdan bazı görevleri yerine getirmesi için çeşitli fonksiyonlara sahiptir. Bu fonksiyonların esasında bağlı kalması gereken ilkeleri vardır (Özşen, 2006).

Şekil 6. Bütçenin Fonksiyonları

Bütçenin İktisadi Fonksiyonu; devletin istikrar, kalkınma ve gelir dağılımını düzeltme gibi temel iktisadi hedeflere erişmek için bütçenin etkili bir araç olarak kullanılmasını ortaya koyar (Pehlivan, 2008).

Bu fonksiyon gelirlerle giderler arasında denge olmasını yani denk bütçe anlayışını da kapsamaktadır (Tüğen, 2006). Bu fonksiyon ayrıca kamu hizmetlerinin bir mali plan çerçevesinde öncelik sıralaması yapılmak kaydıyla, en az kaynak kullanımı ile yerine getirilmesini de ifade etmektedir. Böylece en az kaynakla en yüksek fayda düzeyine erişmek söz konusu olacaktır (Aksoy, 1993).

Bütçenin Hukuki Fonksiyonu; yasama organının, yürütme organına giderlerin yapılması, gelirlerin toplanması için yetki vermesi kanuna dayanmaktadır. Bundan dolayı bütçe kanunu, kamu yönetimini ve yürütme organını bağlayıcı bir nitelik taşır. Bütçenin hazırlanma ve uygulama sürecinde yapılan bütün işlemlerinin yasal dayanağının bulunması da onun hukuki fonksiyonunu ifade etmektedir (Karabaş, 2005).

Bütçenin Siyasi Fonksiyonu; bütçenin kamu yönetim sisteminin gidişini etkileyen bir araç olarak parlamentoya, hükümete yol göstermek, hükümeti yönetmek gibi imkanların verilmesini ifade etmektedir. Bütçe, hükümetlerin kamu hizmetlerini yapabilmesi için uyguladığı bir mali plan olarak hükümetin siyasi tercihinin parlamentonun da onayı alınarak uygulamasını sağlamaktadır (Coşkun, 2000).

Bütçenin Denetim Fonksiyonu; bütçenin hazırlanması ve uygulanması neticesinde sağlanan bilgileri karşılaştırarak bütçenin gerçekleşmesinin en doğru şekilde nasıl olabileceğini tespit etmeyi sağlamaktadır (Özşen, 2006). Bir başka ifade ile yasama organının, yürütme organına verdiği yetkilerin ne şekilde kullandığının denetlenmesidir (Kalenderoğlu, 2002). Bu bakımdan denetim fonksiyonu diğer fonksiyonları tamamlayıcı temel fonksiyon olmaktadır (Edizdoğan, 2008).

1.3. BÜTÇE İLKELERİ

Devlet bütçesinin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için belli ilkelere dayanarak hazırlanmış olması gerekmektedir. Genel kabul görmüş ve uyulması gerekli görülen ilkeler, temel olarak şu başlıklar altında toplanır. Bunlar, genellik ilkesi, adem-i tahsis ilkesi, birlik ilkesi, açıklık ilkesi, saydamlık ilkesi, doğruluk ilkesi, önceden izin ilkesi, giderlerde tahsis ilkesi, yıllık olma ilkesi ve denklik ilkesi şeklindedir.

Şekil 7. Bütçenin İlkeleri

Genellik (Umumiyet) İlkesi; bütçede tüm kamu gelir ve giderlerinin bütün ayrıntılarıyla yer almasını ifade etmektedir (Batirel, 2007).

Genellik ilkesinden bahsetmek için aşağıdaki durumların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlar (Edizdoğan, 2008);

- * Tüm devlet gelir ve giderlerin bütçede yer alması
- * Bütçede gösterilen gelir ve giderlerin gayri safi olarak belirtilmesi
- * Belirli gelirlerin belirli giderlere önceden tahsis edilmemesi

Belirli Gelirlerin Belirli Giderlere Ayrılmaması (Adem-i Tahsis) İlkesi; tüm kamu gelirlerinin devlet hazinesinde toplanarak buradan kamu giderleri için harcanması anlamına gelmektedir (Pehlivan 2008).

Bütçenin bütünlüğü Adem-i tahsis ilkesi ile korunmuş olur. Kamu kuruluşlarının elde edebileceği fazla gelirlerin israfı engellenerek hazine birliği ilkesini gerçekleştirir. Kamu kurumlarına gerekli olan geliri sağlar ve kurumların fazla veya yetersiz gelir elde etmelerini önler (Kalenderoğlu, 2002).

Birlik İlkesi; devletin bütün gelir ve giderlerin tek bir bütçe içinde düzenlenmesini ifade etmektedir (Sönmez, 1994). Başka bir deyişle birlik ilkesi, kamu kesimi hizmet birimlerinin aynı hizmet kademesinde bu hizmetlerle ilgili gelir ve harcamalarının ayrı bütçelerde toplanmasını değil tek bir bütçe altında toplanmasını öngörmektedir (Edizdoğan, 2008).

Açıklık İlkesi; bütçe ile alakalı tüm belgelerin bütçenin hazırlanma, onaylama, uygulama ve denetim aşamalarında gerçek mali durum hakkında bilgi verecek şekilde yayınlanması anlamına gelmektedir. Bu durum sadece uzmanların ve uygulayıcıların değil kamuoyunun da ülke maliyesi ve ekonomisi hakkında bütçe yoluyla bilgi edinmesini sağlar (Çoşkun, 2000).

Saydamlık İlkesi; alenilik ilkesi olarak da ifade edilmektedir. Bu ilke herhangi bir gizlemeye başvurulmaksızın, bütçe ile ilgili bütün işlem ve uygulamaların herkesin gözü önünde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır (Akdoğan, 2003).

Doğruluk İlkesi; bütçede yer alan gelir ve gider tahminlerinin ekonomik koşullara elverişli olarak gerçekçi biçimde hazırlanmasını öngörmektedir. Dönem sonunda gerçekleşen kesin rakamlar tahminlerin doğruluğunu yansıtacağından dolayı bu ilkeye uygunluk kamuoyu aracılığıyla denetlenebilecek ve Maliye Bakanlığının başarısı büyük ölçüde buna göre sağlanabilecektir (Bozgeyik, 2004).

Önceden İzin İlkesi; devlet bütçesinin ait olduğu mali yıl yani öngörülen harcamaların yapılacağı ve gelirlerin toplanacağı dönem başlamadan önce bütçenin hazırlanıp kabul edilmiş olmasını gerektirir (Şimşek, 2007).

Giderlerde Tahsis (Ödenek Ayırma) İlkesi; çeşitli kamu hizmetlerine bütçe ile ayrılan parasal miktar üzerinde bir harcama yapılamayacağını ifade etmektedir (Pehlivan, 2008).

Bütçede belirli hizmetler için ayrılan ödenek yalnızca ayrılan hizmetler için kullanılabilir. Bütçeden yapılacak giderler ancak bütçede bulunan miktarlar kapsamında gerçekleştirilmekte ve bütçeden yapılması düşünülen giderler, o bütçe hangi dönemle ilgili ise o dönemde ödeme yapılmaktadır (Bozgeyik, 2004).

Yıllık Olma İlkesi; bütçe uygulamaları belirli bir süre içinde olmaktadır. Bu süre genelde bir yıl olmakta ve bunun nedeni; hasat dönemi, iklim gibi tabiat olayları ile mali ve ekonomik faaliyetlerin planlanmasında, hesaplanmasında bu zaman dilimi yaygın olarak kullanılmakta olmasıdır (Tüğen, 2006).

Denklik İlkesi; bütçenin gelir ve giderlerinin denk olması şeklinde anlaşılmaktadır. Denklik ilkesi, bütçede öngörülen kamu giderlerinin kamu harcamaları vasıtasıyla karşılanmasına ve kamu harcamalarının kamu gelirlerine denk olmasını ifade etmekte kullanılmaktadır (Aksoy, 1993).

1.4. BÜTÇE TEORİLERİ

Gelişen ekonomik ve mali politika sistemleri çerçevesinde bütçenin bir mali politika aracı olarak kullanılması gelişen sosyoekonomik ihtiyaçları

karşılacak biçimde türlü bütçe teorilerinin geliştirilmesine yol açmıştır (Coşkun, 2000).

Bu bütçe teorilerine aşağıdaki gibi incelemek mümkündür.

1.4.1. Klasik Bütçe Teorisi

Ekonomide denk bütçenin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bunun ana nedeni; devletin ekonomideki etkinliğini kısıtlamak, kamu sektörünün genişlemesini kontrol altında tutmak ve iç borçlanma yapmaktan uzak durma gösterilmektedir. Klasik teoride denk bütçe, kullanılan gelirlerin normal vergi gelirleri (vergi resim harç mülk ve teşebbüs gelirleri gibi) ve devletin mülk gelirlerinden meydana gelmesiyle sağlanmaktadır (Koğar, 1996). Bu nedenle Klasik maliyeciler borçlanma ve para oyunlarından elde edilen devlet gelirlerini reddederler. Bu gelirleri devletin temel gelirleri arasında kabul etmezler. (Baltacı, 2006).

Klasik maliyeciler, devletin olağanüstü haller haricinde borçlanmasına karşı çıkmaktadırlar. Sınırlı da olsa borçlanma kaynakları kullanılmalıdır. Fakat bu borçlanma; yalnızca savaş, deprem, doğal afetler gibi olağanüstü hallerde başvurulacak bir kaynak olmaktadır (Baltacı, 2006).

Klasik bütçe yaklaşımı, Maliye Bakanın en önemli görevlerinden birinin bütçe denkleğini sağlamak olduğunu ifade etmektedir (Aksoy, 1993).

Klasik teori zamanla ihtiyaçlara cevap verememesinden dolayı yeni teorilerin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur.

1.4.2. Devri (Konjonktürel) Bütçe Teorisi

Ekonomide enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde, bütçenin fazla vermesi yoluyla dolaşımdaki paraları azaltarak; enflasyona mani olmada bir yöntem olarak kullanılabilir. Ekonomide deflasyon durumu oluştuğunda ise bütçe açıkları ya arttırılmalı ya da bütçe fazlalıkları azaltılmadır. Ekonomideki durgunluğa bütçe açıkları arttırılarak engel olunabilir.

Ekonomide kamu harcamaları ile üretim ve tüketim yeniden canlandırılarak ekonomi normal seyrine dönebilir (Baltacı, 2006).

Bütçeyi denkleştirme zorluklarıyla genellikle bunalım dönemlerinde karşılaşmaktadır. Dolayısıyla devri bütçeye erişmenin yolu, konjonktürel açıkların kabullenilmesi ve bunların öne alınmış ödeneklerle bütçe denkleştirme fonu kapsamında karşılanmasıdır (Özgüç, 2010).

1.4.3. Telafi Edici Bütçe Teorisi

Resesyon içindeki ekonomiyi genişleme evresine sokmak ve tam istihdam durumunu sağlamak için özel sektörün ekonomideki yetersizliğini gidererek, bunalımda olan ekonomiyi yeniden dengeye ulaştırmayı hedeflemektedir. (Coşkun, 2000). Bu yaklaşıma göre bütçe denklığı istisnai bir durumdur (Aksoy, 1993).

Telafi edici bütçe uygulaması, ekonominin tam istihdam düzeyinde dengeye ulaşması için başvurulan mali bir yoldur. Bütçe açıkları süreklilik göstermeyip ekonomi tam istihdam düzeyine ulaştınca telafi edici bütçeden tekrar denk bütçe uygulamalarına geçilmesi söz konusu olacaktır (Tüğen, 2006).

Telafi edici bütçenin devamlı açık verip vermemesi konusunda iki noktaya dikkat çekilmiştir. Bu teori ile devletin sürekli açık bütçe politikasını takip etmesi istenilmemekte ve teorinin esası kimi durumlarda belirli bir kural çerçevesinde, ekonomiyi bunalımdan kurtarmak ve yeniden canlanma evresine getirebilmek için bütçe açığının mali bir araç olarak kullanılmasıdır. Bir diğeri ise telafi edici bütçe teorisi, modern ekonominin iktisadi faktörlerinin serbest çalışmasına bırakılması durumunda, bünyevi bir depresyona mahkûm olacağı düşüncesinden doğar. Bunu engellemek için denk bütçe politikası terk edilerek, açık bütçe politikasının kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Devletin yapması gereken, özel sektörün faaliyette yapmadığı alanda, özel sektör yerine faaliyette bulunmaktır. Çünkü bütçe denklığının sağlanması, ancak toplam talebin toplam arzı aştığı durumlarda

olabilir. Böylece dengenin sağlanıp sağlanmaması yalnızca bir iktisadi koşula bağlanır (Coşkun, 2000).

1.5. BÜTÇE SİSTEMLERİ

Devletlerin ekonomik ve mali zorluklarla karşı karşıya kalması bütçe ve bütçeleme sistemlerinin önem kazanmasına neden olmuştur (Egeli, 1997). İlerleyen dönemlerde bütçe fonksiyonlarındaki değişme ve gelişmelerle birlikte bütçeleme sistemlerinde de bir takım değişimler yaşanmıştır. Bu zaman zarfında vergileri disiplin altına alma amacı taşıyan bütçeleme sistemlerinden, kamu kaynağı kullananlara hesap verme sorumluluğunu yükleyen bir bütçeleme anlayışına doğru hareket edilmiştir (Kızıldaş, 2003).

1.5.1. Geleneksel (Klasik) Bütçe Sistemi

Temel olarak, kaynak kullanım sürecinin ilk aşaması ile alakalıdır. Devletin bir yıl sonra neler satın alacağını bir listesi çıkarılmaktadır. Ne kadar işçilik satın alınacak yapılan ödeme ne kadar olacak, ne kadar elektrik üretilecek yapılan ödeme ne kadar olacak gibi sorulara cevap aranmaktadır (Ataç ve Diğerleri, 2009).

Geleneksel bütçe sisteminde, tüm harcamacı kuruluşların bütçeleri bölümlere ayrılmaktadır. Her bölüm içindeki maddelerde harcama kalemlerinin tahmini tutarları gösterilmekte, harcama kalemlerinin toplamı bölümleri, bölümlerin toplamı ise kuruluşun bir yıllık gider tahminlerini oluşturmaktadır (Ünal, 2007).

Geleneksel bütçeleme sistemi denk bütçe savunur. Ayrıca kamu kurumlarının ihtiyaçlarını temel alan bir bütçeleme sistemi olarak işlev yapmaktadır. Kamu hizmetlerinin niteliği, miktarı ya da sonuçları ile ilgilenmemektedir (Oral, 2005).

Geleneksel bütçe sisteminde yalnızca kamu harcamalarıyla ilgili mali nitelikte hukuka uygunluk denetimine gidilmekte, fakat kaynakların kullanımında etkinliğin, verimliliğin, tutumluluğun sağlanması, kamu

hizmetlerinin belirtilen şekilde yerine getirilmesi, ödeneklerin tahsisinde ve kullanımında hizmet önceliğinin gözetilmesi gibi konular bir denetime tabi tutulmamaktadır (Candan, 2007).

1.5.2. Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi

Yeni bütçe oluşturulurken, cari yıl bütçesinde bulunan kuruluşlar ve hizmetler için hiç ödenek ayrılmamış varsayılmaktadır. Böylelikle herhangi bir daire ve kuruluşa daha önceki bütçede ödenek ayrılma işlemi tekrarlanmayıp onun yerine sanki bu daire veya hizmet ilk kez görülüyormuş gibi ödenek tahsis edilir (Çataloluk, 2006).

Bu sistem programların yeniden değerlendirilmesi yoluyla ihtiyaç kalmayanların kaldırılmasına olanak tanıdığından gereksiz ödenek tahsislerine engel olmakta ve kamu kaynakların önem sırasına göre dağıtılmasını imkan tanımaktadır (Kızıлтаş, 2003).

1.5.3. Program Bütçe Sistemi

Aynı kamusal hedefe yönelik çalışan tüm faaliyetleri ve programları hazırlamaya çalışmaktadır. Bu faaliyet ve programların hangi kamu kurumunun sorumluluk alanına girdiğiyle ilgilenilmemektedir. Değişik kamu kurumlarının faaliyetlerini düzenleyerek kamusal hizmetlerin en iyi şekilde yerine getirilmesini sağlamakla beraber kamu hizmetlerinin sonuçları ve toplum refahı üzerindeki etkileri odak noktasını oluşturmaktadır (Ataç ve Diğerleri, 2009).

Bu sistem çeşitli fonksiyonlara ayrılmış kamu hizmetlerini, bütçede öncelik sıralamasına göre programlanmasını temel almaktadır. Programlar alt programlara ayrılırken alt programlar ise proje ve faaliyetlere ayrılmaktadır (Pehlivan, 2008).

Program bütçe tekniğinin amacına yönelik uygulanabilmesi; gerekli olan verilerin sağlıklı bir şekilde elde edilmesi ve doğru değerlendirilmesinin yanında, etkin bir muhasebe sistemine gereksinim duymaktadır. Program

bütçe; güvenilir verilere, teşhis ve model çalışmalarına, uygulama ile etkin bir kontrol ve denetime dayandırıldıkları takdirde, plan hedeflerinin daha hızlı sağlanması için pozitif bir ortam oluşturur. Bu uygulama, planlanan hedeflere erişebilmek için uygulanabilecek alternatif programlar arasında en rasyonel seçimi yapma fırsatı veren, israfı engelleyerek, hizmet-maliyet ve maliyet-fayda analiz teknikleriyle en yüksek verimin sağlanmasına imkan tanıyan bir bütçe tekniğidir (Akdoğan, 2003).

Klasik bütçe sisteminin aksayan yönlerini, program bütçenin genel üstünlükleri şeklinde ifade etmek mümkündür. Program bütçe sisteminin asıl amacı, kaynakların etkin kullanımını sağlamak ve bunu ölçebilmektir (Özdemirci, 1989).

1.5.4. Planlama Programlama Bütçeleme Sistemi (PPBS)

Temelini kaynakların alternatifler arasında en iyi biçimde tahsisinin sağlanması oluşturmaktadır. Bu sistemde önemli olan harcamaların azaltılması veya maliyetlerin düşürülmesi değildir. Asıl önemli olan belirli bir hedefe ulaşmak adına kullanılacak kaynakların alternatifler arasında en rasyonel şekilde tahsis edilmesidir (Dicle, 2012).

PPBS, bütçenin hizmetler ve bu hizmetlerin sonuçlarına göre yeniden ele alınıp düzenlenmesini ve hizmetlerin gelecek yıllara ait maliyetlerinin belirlenmesini ortaya koymaktadır (Tüğen, 2006). Sistemde öncelikle sorun ve ihtiyaçlar tespit edilmektedir. Daha sonra tespit edilen sorunların çözümlenmesi ve ihtiyaçların giderilmesi için kamu hizmetleri ve kamu kaynakları arasında gelecek birkaç yıl için yapılacak olan kamu hizmetleriyle belirli amaçlar en rasyonel şekilde nasıl erişileceği planlama ile sağlanır. İlerleyen aşamada ulaşılmak istenen hedefe yönelik programlar ortaya konulur. En etkin program tespit edilerek bütçe aracılığıyla uygulanmaya konulur (Kızıldaş, 2003).

Sistemde, program bütçeye benzer şekilde çeşitli hizmetler programlara göre ortaya konulmakta ve programlar alt-programlar, proje ve faaliyetlere ayrılmaktadır. Ancak program bütçe sisteminden farklı olarak,

planlama aşamasını da içermekte ve böylece plan-bütçe uyumunu sağlamayı amaçlamaktadır (Eğilmez, 2012).

1.5.5. Performans Esaslı Bütçe Sistemi

Amaçlarını gerçekleştirmek için oluşturulan programların maliyetlerini ve her program altında yapılan işleri ölçen nicel verilerin gösterildiği bir sistemdir (Edizdoğan, 2008). Bu sistemde bütçeleme süreci; politikaların saptanması, bütçenin hazırlanması, uygulanması ve uygulamaların değerlendirilmesi, raporlanması ile denetlenmesi aşamalarından meydana gelmektedir (Kurnaz, 2010).

Bu sistemde amaç, belirli miktar girdi ile en yüksek çıktıyı ya da en az girdi ile belirli miktar çıktı elde edilmesini sağlamaktır. Performans esaslı bütçe sisteminde önemli olan nokta hükümetin satın aldığı mal ve hizmetler değil bu mal ve hizmetlerle nasıl ve ne kadar kamu hizmeti ortaya koyduğudur (Kurnaz, 2010). Aynı zamanda kamu kurumunun belirlenmiş hedeflere ulaşmasını sağlamak üzere kaynakların tahsisinin ve kurumun performans ölçütlerine göre amaçlarına erişip erişmediğinin izlenmesini kapsamaktadır (Özen, 2008).

2. BÜTÇE DENGESİ

Bütçe dengesi, bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Denklem yardımıyla şu şekilde ifade edilmektedir (Dücan, 2008):

$$\text{Bütçe dengesi} = \text{Bütçe giderleri} - \text{Bütçe gelirleri}$$

Denkleminde bulunan bütçe gelir ve giderlerini açık bir şekilde ifade edersek;

$$\text{Bütçe gelirleri} = \text{Vergi gelirleri} + \text{Vergi dışı gelirler}$$

$$\text{Bütçe giderleri} = \text{Personel giderleri} + \text{Diğer cari giderler} + \text{Yatırım giderleri} + \text{Transfer giderleri}$$

Bütçe gelir ve gider denklemlerini birleştirerek bütçe dengesine ilişkin aşağıdaki genel ifadeye ulaşabiliriz:

$$\text{Bütçe dengesi} = (\text{Vergi gelirleri} + \text{Vergi dışı gelirler}) - (\text{Personel giderleri} + \text{Diğer cari giderler} + \text{Yatırım giderleri} + \text{Transfer Giderleri})$$

Bütçe gelirleri = Bütçe giderleri ise bütçe dengesi sıfırdır. Bu durum bütçenin denk olduğunu ortaya koymaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2007). Bütçe denliğinde klasik görüşe göre, daha belirli bir ifade söz konusudur: Bütçe denliği, devletin yapacağı harcamaların tamamının vergi gelirleri ile karşılanmasıdır (Sönmez, 1994).

3. BÜTÇE DENGESİZLİK DURUMLARI

Kamu gelirleri ile kamu giderleri her zaman denk olmayabilmektedir. Devlet bütçesindeki bu dengesizlik durumu bütçe fazlası veya bütçe açığı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

3.1. BÜTÇE FAZLASI

En basit şekliyle, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını aşması sonucunda meydana gelen pozitif fark olarak ifade edilebilir (Eğilmez ve Kumcu, 2007).

Devletin ortaya çıkan bütçe fazlalığını iki şekilde kullanımı söz konusu olmaktadır. Bunlardan birincisi, fazlalığın kullanılmadan hazineye aktarılmasıdır. İkincisi ise fazlalığın borç ödemelerinde kullanılmasıdır. Bütçe fazlalığının hazineye tutulup kullanılmaması, milli gelir üzerinde daraltıcı bir etki ortaya çıkarmaktadır. Böylece harcama artışları engellendiği için harcamaların çarpan katsayısı ölçüsünde milli gelir üzerinde etki yapması da engellenmiş olur. Eğer fazlalık borç ödemelerinde kullanılıyorsa, milli gelir üzerinde genişletici bir etki ortaya çıkacaktır (Tüğen, 2006).

3.2. BÜTÇE AÇIĞI TANIMLARI

Bütçe açığı, devletin bir bütçe yılı içinde bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki dengede giderlerin gelirlerden fazla olması sonucu oluşan fark olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle bütçe açığı, bütçe hazırlama sürecinde öngörülen giderlerin, gelirlerle karşılanamaması sonucu meydana gelmektedir (Timur, 2005).

Bütçe açığı kavramında çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Bunlar; geleneksel açık, birincil açık, cari açık, işlemsel açık, yurtiçi-yurtdışı açık, nakit açık olarak sıralanmaktadır.

3.2.1. Geleneksel Açık

Geleneksel açık, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden çıkarılması sonucu oluşan açık olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel açık tanımlaması ülkelerarası karşılaştırmaların kolaylıkla yapılabilmesi adına “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)” olarak ifade edilmektedir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996).

KKBG, borç stoku ile ilgili amortisman ödemeleri hariç tutularak faiz giderlerinin eklenmesiyle hesaplanan kamunun toplam nakdi harcamaları ile vergi, vergi dışı gelirler ve hibe gelirlerinden oluşan toplam nakdi gelirler arasındaki fark şeklinde ifade edilmektedir (Timur, 2005).

Türkiye’de KKBG; Merkezi Hükümet, Yerel Yönetimler, KİT’ler, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Döner Sermayeli Kuruluşlar ve Fonlar olmak üzere bu birimlerin açık ya da fazlalarından oluşmaktadır. Bu birimlerin açık ve fazlalıkları neticesinde, kamu giderleri kamu gelirlerinden fazla olursa bütçe açığı ortaya çıkmaktadır (Timur, 2005).

Geleneksel açık ölçümünde faiz ödemelerinin bütçe harcamaları içine dahil edilmesi nedeniyle, özellikle enflasyonist ortamlarda nominal faiz oranlarının yükselmesinden dolayı bütçe açıkları olumsuz etkilenecek artış eğilimine girmektedir. Oluşan bütçe açığının doğru bir şekilde ölçülebilmesi için öncelikle standart bir muhasebe sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak

gelişmekte olan ülkelerde böyle bir muhasebe sisteminin olmaması nedeniyle açığın doğru bir şekilde ölçülmesi ve ülkelerarası doğrudan karşılaştırma yapılması güçleşmektedir (Kıran, 2010).

3.2.2. Birincil Açık

Literatürde faiz dışı açık olarak da kullanılmaktadır. Birincil açık geleneksel açıktan, önceki dönemlerde uygulanan maliye politikalarından doğan borç faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla elde edilir. Bu açık, mevcut hükümetin bütçenin kontrol edebileceği kısmını ifade etmektedir (Şen, 2007).

Birincil açık, ekonomide sürdürülebilir bir büyümenin sağlanmasında uygulanan politikaların sürekliliğini ve başarısını da göstermektedir (Günay, 2007).

3.2.3. Cari Açık

Cari açık, geleneksel açıktan yatırım harcamaları ve sermaye gelirlerinin çıkarılması sonucu meydana gelen açık olarak tanımlanmaktadır (Kesikoğlu, 2005).

Ekonomide önemli bir sorun olan cari açık, kamu tasarruflarını belirlemeyi hedeflerken, yatırım harcamaları ile cari harcamalar arasındaki farkın net bir şekilde ortaya konulamaması, yatırım harcamalarının da cari harcamalar kadar yetersiz olabileceği ve yatırım harcamalarının nasıl kullanılacağına dair kuralların zamanla ülkeden ülkeye farklılık göstermesi sebebiyle eleştirilebilmektedir (Çınar, 2005).

3.2.4. İşlemsel Açık

İşlemsel açık; birincil açığa yüksek enflasyon nedeniyle artan reel faiz ödemelerinin eklenmesiyle elde edilir (Bulut, 2002).

İşlemsel açık diğer yandan geleneksel açık ile faiz ödemelerinin enflasyon nedeniyle aşınan kısmı arasındaki fark olarak da ifade edilmektedir (Mammadov, 2008).

Bu açık, borcun amortisman ödemesini dikkate almamakta, faiz ödemelerini yalnızca bir gelir transferi olarak yani yeni talep yaratan bir unsur şeklinde ele almaktadır (Kıran, 2010).

İşlemsel açık, enflasyonun yüksek seyrettiği ülkelerde politikaları değerlendirme açısından daha anlamlı açık ölçüm tekniğidir. Bu açık ölçüm tekniğiyle enflasyon göz ardı edilerek hükümetin karşı karşıya kaldığı bütçe açığı ortaya konulmaktadır (Mammadov, 2008).

3.2.5. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık

Bu yöntem dışa açık ekonomide devletin toplam talep üzerindeki etkisini ortaya koymak için çoğu zaman yurtiçi ve yurtdışı açıkları ayrı ayrı hesaplamaktadır. Yurtiçi açık geleneksel açığın yalnızca yurtiçi ekonomik faaliyetlerini dikkate alan, ödemeler bilançosunu doğrudan etkileyen işlemleri dikkate almayan bir açık kavramıdır (Egeli, 2002).

Yurtdışı açık, bütçenin ödemeler bilançosuna yaptığı etkiyi ortaya koyan bütçe açığıdır (Çakır, 2009). Yurtdışı açık dış alemle doğrudan ilişkisi olan bütçe işlemlerini kapsayacak şekilde hesaplanmaktadır (Çınar, 2005).

3.2.6. Nakit Açık

Nakit açığı, mali yıl süresince yapılan nakdi ödemeler ile fiilen elde edilen kamu gelirleri arasındaki harcamalar lehine olan farkı ifade etmektedir. Türkiye’de nakit açık, konsolide bütçe açığına müteahhit avanslarının eklenmesi, buna karşın bütçe emanetlerinin çıkarılması şeklinde belirlenmektedir (Yılmaz, 2010).

4. BÜTÇE AÇIĞININ NEDENLERİ

Bütçe açıkları günümüzde tüm ülkeleri etkileyen bir sorun halindedir. Bütçe açıkları genelde ülkelerin yaşadıkları ekonomik, siyasi ve yapısal koşullar sonucu ortaya çıkmakta ve bütçe açıklarının nedenleri gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler açısından farklılıklar gösterebilmektedir.

Bu bölümde bütçe açıklarının ekonomik, siyasi ve yapısal nedenleri çeşitli başlıklar altında incelenecektir.

4.1. KAMU KESİMİNİN GENİŞLEMESİ

Devletin büyümesi ile ilgili literatürde değişik teoriler bulunmaktadır. İlgili teorilerden ilki Wagner Kanunu olarak bilinen Alman iktisatçı Adolph Wagner'in ortaya koyduğu teoridir. Wagner Kanunu'nda kamu giderlerindeki artışın ve dolayısıyla devletin büyümesinin ana nedeni, toplumun sosyal gelişmesi olarak savunulmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010). Devletin faaliyet alanları ekonomik ve sosyal gelişmeye bağlı olarak genişlerken, kamusal mal ve hizmetlerdeki çeşitlilik artmakta buna bağlı olarak da kamu harcamaları artış göstermektedir (Egeli, 1997). Kamu harcamalarındaki artışlar esasında, adalet, güvenlik, savunma ve diplomasi gibi devletin olağan görevlerine ilave olarak bir takım sosyal yükümlülüklerin de eklenmesinin bir neticesidir. Bu gibi yükümlülükler kamu kesiminin milli ekonomi içindeki nispi payının artması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak devletin ekonomideki payının artması bütçe açıklarının giderek artan bir etki yaratmasına neden olmaktadır (Yaldız, 2006).

4.2. SÜBVANSİYONLAR

Devlet tarafından toplum çıkarlarını dikkate alarak ihracatı veya üretimi değişik şekillerde etkilemek ve yerine göre üreticileri/ihracatçıları korumak ve özendirmek için para ya da para olarak ifade edilebilecek diğer şekillerde verilen karşılıksız mali yardımlar sübvansiyon olarak ifade edilmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009).

Klasiklere göre sübvansiyonlar yalnızca enflasyon ve fiyatlar genel seviyesindeki yükselmelere karşı mücadelede kullanılırken günümüzde daha geniş bir uygulama alanına sahip olmaktadır. Sübvansiyonlar gerek özel sektöre ve gerekse kamu sektörüne tahsis edilerek; sermaye birikimini hızlandırmak, ihracatı geliştirmek, sanayinin geliştirilmesi ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi için yatırımların uygun olan alanlara yönlendirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarının işletme zararlarını karşılamak, ihtiyaçlardaki değişimler veya teknik gelişmeler sebebiyle üretimde bulunması uygun görülmeyen işletmelerde gerekli değişiklikler yapmak ve toplumun zor durumda bulunan bazı kesimlerinin geçim şartlarını hafifletmek gibi amaçlara ulaşmak adına verilmektedir (Sönmez, 1994).

Aslında sübvansiyon verilmesi, ekonomik kalkınma ve sosyal refah için devletin yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür. Dolayısıyla, sübvansiyonların ihtiyaçlara göre artırılması zorunluluğu bütçe açıklarına yol açabilmektedir (Egeli, 1997).

4.3. EKONOMİK KRİZLER, DOĞAL AFETLER VE SAVAŞLAR

Bir ülkede meydana gelen ekonomik krizler, kamu kesiminin daha fazla harcama yapmasına sebep olacaktır. Ekonomik kriz dönemlerinde özel kesimin gelir ve harcamaları azalacağından devletin vergi gelirleri de azalır. Devletin vergi gelirlerinin azalması, kamu gelirlerini azaltacağı için bütçe açıklarının artmasına neden olacaktır (Yaldız, 2006).

Yaşanan savaşların yarattığı maliyet, kamu harcamaları üzerinde üç şekilde etki yaratmaktadır. İlk etki; savaş uygulamalarının yarattığı maliyet, ikincisi; milli savunmayı sağlamaya yönelik çalışmaların maliyeti, üçüncüsü ise; savaş sonrası dönem ile ilgili olarak karşılanması gereken maliyet olmaktadır (Akdoğan, 2003). Dolayısıyla kamu harcamalarının artması bütçe açıklarının artması sonucunu doğurmaktadır.

Bir ülkede yaşanan doğal afetler de bütçe açıklarının artmasına yol açmaktadır. Özellikle büyük çaptaki ekonomik faaliyetleri etkileyen doğal afetler, üretime etki ederek bütçe gelirlerini azaltmaktadır. Diğer yandan,

yaşanan doğal afet sonucunda hükümet bu bölgelere yardım etmek için bütçe kaynaklarından kullanacak ve bu sebepten dolayı da bütçe harcamalarında artış gerçekleşecektir. Sonuçta harcamaların atması, bütçe açıklarında artışa yol açacaktır (Yıldırım, 2005).

4.4. KONJONKTÜREL NEDENLER

Ekonomik dalgalanma, üretimin seyrinde ortaya çıkan genişleme ve daralma olarak ifade edilirken; aynı anda büyüme hızı, enflasyon, işsizlik oranı gibi değişkenleri etkileyebilmektedir. Genişleme döneminde yüksek büyüme hızı, düşük işsizlik ve yüksek enflasyon oranı gerçekleşirken daralma döneminde ise büyüme hızı düşer, işsizlik oranı artar ve enflasyon oranı düşer (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2008).

Ekonominin genişleme döneminde bütçe gelirlerinin artması, bütçe açıklarını azaltır. Bu dönemde ekonomi tam istihdama yönelir ve üretim artışıyla birlikte yeni yatırımlar yapılır. Sonuçta milli gelir düzeyi yükselince devletin vergi gelirleri artar böylelikle bütçe gelirleri de artmış olur (Egeli, 1997).

Daralma döneminde vergilendirilebilir kazançlarda azalma olacağından bütçenin açık verme ihtimali oldukça yüksektir. Bu dönemde devletin izlediği politikalarla harcamalarını arttırması bir taraftan bütçe açıklarına neden olurken diğer taraftan da fiyatlar genel seviyesinde talep çekişli bir enflasyonist sürecin başlamasına yol açmaktadır. Yine bu dönemde bütçe gelirlerindeki azalış, bütçe giderlerindeki azalıştan daha fazla olmaktadır (Gümüş, 2008). Bunun doğal sonucu olarak bütçe açıkları ortaya çıkacaktır.

4.5. SOSYAL HARCAMALARIN ARTIŞI

Sosyal harcamalar emeğin verimliliğini artırarak milli gelirin artışını sağlamaktadır. Ancak bütün sosyal harcamaların etkileri kısa dönemde açık bir şekilde pozitif olmayabilir. Bir kısmı üretime doğrudan bir etki yapmadan

tüketim düzeyini artırmayı amaçlarken, bir kısmı da üretken olmayan nüfusun yaşam standartlarını yükseltmeye yöneliktir. Kısacası bu tür harcamalar mal üretimi ve istihdam üzerinde etki yaratmaktadır (Bakırcı, 2001).

Nüfus artışı, kamu harcamalarının artışına neden olmaktadır. Böylelikle bütçe açıklarının artması sonucu ortaya çıkmaktadır. Kamu harcamalarının artışına konut, sağlık, eğitim, kimsesiz ve yaşlılara yönelik sosyal tesisler, vb. konulardaki harcamalar eklenerek büyümesi bütçe açığını tetiklemektedir (Akdoğan, 2003).

4.6. KAYIT DIŞI EKONOMİ

Çetintaş ve Vergile (2003)'e göre ise kayıt dışı ekonomi, resmi istatistiklerde yer almayan yasal-yasa dışı, bütün üretim faaliyetlerini içermektedir.

Kayıt dışı ekonominin etkileri, vergi gelirlerinde azalmaya, ekonomik göstergelerde ve kararlarda tutarsızlığa, haksız rekabetin yaşanmasına, kaynakların verimsiz kullanılmasına, refah seviyesinin düşmesine, toplumsal bozulmaya, bütçe açıklarına, borçlanmaya neden olmakta, ayrıca kayıt dışı istihdam, sosyal sorunları ortaya çıkarmakta, çalışanları güvenlik ve sağlık olanaklarından yoksun kalmalarına yol açmaktadır (Sugözü, 2010).

Kayıt dışı ekonominin sosyal güvenlik sistemi üzerindeki etkisi bütçeyi olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı ekonomideki çalışanların büyük bir bölümü düşük ücretle çalışmaktadır ve bu kişilerin sosyal güvenlikten yoksun kalmaları hükümet üzerinde yük oluşturmaktadır (Erkuş ve Karagöz, 2009).

Diğer taraftan kayıt dışı ekonomi hükümetin vergi gelirlerinde azalmaya neden olacağı için hükümet gerekli eğitim sağlık, altyapı vb. yatırımlarını gerçekleştirilmede yetersiz kalacaktır. Alınan tedbirler (kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının veya vergi oranlarının artırılması) enflasyonist etkiler ortaya çıkarabilecektir (Erkuş ve Karagöz, 2009).

Kayıt dışı ekonomi, devlete karşı bir başkaldırıya sebep olmakta, ahlaki değerleri bozmakta dolayısıyla enflasyon ve işsizliği artırırken yatırımları ve üretimin azalmasına sebep olmaktadır. Kayıt dışı işlemler dolayısıyla ödenmeyen vergiler ise bütçe açığına neden olmaktadır (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007).

4.7. KİT ZARARLARI

Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) kavramı, ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle beraber, genelde kamusal kaynakları kullanarak ekonomik alanda faaliyette bulunan kamu kuruluşlarını ifade etmek için kullanılmaktadır (Yüksek Denetleme Kurulu Genel Raporu, 2006).

Türkiye’de KİT’lerle ilgili ilk genel tanım, 17.06.1938 tarih ve 3460 sayılı, Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanunda yer almıştır. Bahsi geçen kanunda, sermayesinin tümü devlete ait olan ve kendi kanunlarında bu kanuna tabi oldukları belirtilen, tüzel kişiliğe sahip, idarî ve malî yönden özerk ve sorumluluğu sermayeleri ile sınırlı kuruluşlar “İktisadi Devlet Teşekkülü” olarak ifade edilmiştir (Yüksek Denetleme Kurulu Genel Raporu, 2006).

KİT görev zararları fiyatlama süreci veya verilen özel görevler sonucu meydana gelmektedir. Mevcut yapı içinde KİT’lerden doğan görev zararlarını önceden doğru bir şekilde tahmin etmek mümkün olmamaktadır (Karabaş, 2005).

KİT’lere verilen görev nedeniyle ürettiği mal ve hizmetlerin satış fiyatlarının maliyetlerini karşılayamamasından dolayı oluşan görev zararları, Hazine tarafından karşılanmaktadır. 233 sayılı KHK’nin 35’ inci maddesinde görev zararının nasıl hesaplanacağı ve ödenme zamanı hükme bağlanmıştır. Bu hükümlere göre ortaya çıkan zarar ait olduğu veya izleyen yılın genel bütçesine konulacak ödenekle finanse edilmektedir (Karabaş, 2005).

KİT'ler bütçe dışında faaliyet gösterirken, zararları bütçeden transferle finanse edildiği için bütçe üzerine büyük bir yük oluşturmakta ve KİT'lerin faaliyeti sonucu oluşan zararlar bütçede de açıklara neden olabilmektedir (Gümüş, 2008).

5. BÜTÇE AÇIKLARI İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde Adam Smith tarafından ortaya atılan klasik yaklaşımla başlanıp günümüze kadar ortaya çıkan belli başlı iktisadi yaklaşımların bütçe açıklarına yönelik savundukları görüşler ele alınacaktır.

5.1. KLASİK İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI

Klasik maliyecilere göre, bütçede yıllık denklik zorunlu olup uygulamadaki bütçenin mali yıl sonunda denk olarak kapatılması gerekmektedir. Eğer mali yıl içinde bütçenin açık verdiği görülürse, bu açığın çeşitli yöntemlerle kapatılarak denkleştirilmesi esastır (Günay, 2007).

Klasik maliyeciler, kamu harcamalarının sadece vergi gelirleri aracılığıyla karşılanmasını savunmaktadırlar. Kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığı durumlarda kullanılan para basma veya borçlanma gibi yollar, bütçe denkliğini sağlayıcı bir yöntem değildir (Günay, 2006).

Bütçe açıkları, para basma veya borçlanma gibi yöntemlerle karşılanacak olursa, ekonomide enflasyon ve işsizlik gibi sorunlar ortaya çıkacaktır. Eğer borçlanma zorunluysa, uzun vadeli olarak sermaye piyasalarından borçlanma yoluna gidilmelidir (Çavdar, 2010).

Bütçe açıklarının karşılanmasında borçlanmanın tercih edilmesi gelecekteki bütçe giderlerini yükseltir. Bu durum, bütçe açığı olan devleti kısır bir döngü içine iter. Vadesi gelmiş borçların anapara ve faiz ödemeleri devleti olumsuz durumlar içine sokarken, iflasına sebep olabilir. Aynı zamanda borçlanma yoluyla bütçe açığının karşılanması, gelecekte vergileri arttıracak ve gelecek kuşaklara yük oluşturacaktır (Koğar, 1996).

5.2. NEO-KLASİK İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI

Neo-Klasik iktisadi yaklaşım, bütçe açıklarının ekonomi üzerinde etkilerinin sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayırarak incelemektedir (Mammadov, 2008). Eğer bütçe açıkları geçici ise açığın tasarruf, tüketim ve faiz oranları gibi makroekonomik değişkenlere yaptığı etki önemsenmeyecek kadar küçük olacak ve kısa dönemde özel tasarruflar özendirilebilecektir (Doğan, 2005). Ayrıca, eğer kamu harcamaları sabit tutulursa, geçici bütçe açıkları vergilerin azalmasını sağlayacak, bu da daha düşük marjinal vergi oranlarını ifade edecektir. Bu durumda sermaye geliri üzerinde etkili olan vergi oranlarının düşürülmesi vergi sonrası getiri oranını yükselterek tasarrufa yöneltirken, emek geliri üzerindeki daha düşük vergi oranı da cari gelire pozitif etki ederek tasarrufu artıracaktır (Ataç, Önder ve Turhan, 2010). Süreklilik gösteren bütçe açıkları ise, tüketicinin ileri görüşlü ve rasyonel olduğu varsayımı ile sermaye piyasasının mükemmel olduğu varsayımı altında sermaye birikimine negatif etki edecektir (Doğan, 2005).

Neo-Klasik iktisadi yaklaşım geçici bütçe açıklarından çok sürekli bütçe açıklarına önem vermekte ve bütçe açıklarının borçlanma yoluyla karşılanması durumunda oluşan borçların gelecek dönemlerde bireylere büyük bir yük oluşturacağını savunmaktadır (Mammadov, 2008 ve Çavdar, 2010).

5.3. KEYNESYEN İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI

Keynesyen iktisadi yaklaşım bütçe açıklarını makroekonomik dengeyi sağlamak için kullanılan bir yol olarak görmektedirler. Bu yaklaşım bütçenin geçici bir süre açık vermesini dikkate almaz. Asıl önemli olan kısa vadede bütçe dengesinin sağlanmış olması değil; ekonomik dengenin sağlanmasıdır (Çınar, 2005).

Keynesyen iktisadi yaklaşımda, kişiler cari kullanılabilir gelirlerini tüketme eğiliminde olacaklarından dolayı geçici bir vergi azalması yaşanacaktır. Bu geçici vergi azalması toplam talep üzerinde önemli miktar ani bir etki yaratacak ve talebin artmasına neden olacaktır. Eğer, ekonomi

eksik istihdamda denge durumunda ise Keynesyen çarpan etkisiyle milli gelir artacaktır. Böylece, bütçe açıkları tüketimi ve milli geliri teşvik ettiği için, tasarruf ve sermaye birikimi üzerinde ters yönlü bir etki meydana gelmeyecektir (Özbilen, 1999).

Keynesyen iktisadi yaklaşıma göre; ekonomide genel dengeyi sağlamaya yönelik iki tür bütçe teorisi vardır: Telafi Edici Bütçe Teorisi ve Devri Bütçe Teorisi.

Telafi Edici Bütçe Teorisi, hızla gelişen bir depresyonu önlemek için kamu harcamalarını oluşacak bütçe açıklarını dikkate almadan, geniş ölçüde artırmak gerekmektedir. Kriz dönemi sona erince elde edilecek gelirlerle bütçe açıkları telafi edilecektir (Sönmez, 1994).

Devri Bütçe Teorisi ise, ekonominin refah döneminde bütçe fazlası politikası izlenmesini, durgunluk döneminde ise açık bütçe politikası izlenmesi gerektiğini ifade eder. Devri hareketlerin yükselme döneminde oluşturduğu bütçe fazlası, durgunluk döneminde meydana gelen bütçe açıklarının finansmanında kullanılır (Pehlivan, 2008).

5.4. MONETARİST İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI

Monetaristler tüketimin devamlı gelire bağlı olduğunu savunurlar. Vergi oranlarındaki değişikliğe bağlı olarak harcanabilir gelirin artması ya da azalması, toplam talepte (toplam talep devamlı gelire bağlı) beklenen etkiyi oluşturmayacaktır. Öte yandan kamu harcamalarındaki artış, kişi veya firmalardan borçlanma yoluyla karşılanıyorsa, dışlama etkisinden dolayı kamu harcamaları çarpanının yıl içinde pozitif değer almasına rağmen, uzun dönemde çarpanın sıfır olacağı bundan dolayı da kamu harcamalarındaki artışın toplam talepte beklenen etkinin ortaya çıkmayacağını ifade etmektedirler (Dinler, 2006).

Monetarist iktisadi yaklaşım, devlet bütçesinin denk olması gerektiğini ifade etmektedir. Yaklaşıma göre bütçe açıkları, ekonomide istikrarsızlık yaratmaktadır. Bu nedenle bütçe açıklarının ekonomik etkileri,

açıkların nereden ve nasıl karşılandığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Baltacı, 2006).

Eğer kamu harcamaları özel kişi ya da kuruluşlara tahvil satılarak karşılanıyorsa; harcamadaki artışları etkisiyle ekonomideki fonlar devlete aktarılmış olacaktır. Dolayısıyla faiz oranları artacak, özel sektör finansman sorunu yaşayarak yatırımlarını azaltacaktır. Bu durum kamu harcamalarının milli gelir üzerindeki genişletici etkisinin önemli ölçüde azalmasına sebep olacaktır. Diğer yandan, kamu harcamaları Merkez Bankasına borçlanarak karşılanıyorsa; para arzı artacak, faiz oranları düşecek ve özel yatırımlar artacaktır (Tüğen, 2006).

5.5. ARZ YÖNLÜ İKTİSADİ YAKLAŞIMDA BÜTÇE AÇIKLARI

Arz yönlü iktisat yaklaşımına göre bütçe denkliliği önemlidir. Bütçenin açık vermesi, yatırıma ve üretime olumsuz etki yapan yüksek vergilerin bir sonucudur. Ayrıca bütçenin açık vermesi enflasyona da yol açmaktadır (Doğan, 2005).

Vergi yükünün ağır olmasından dolayı bütçe açıkları sürekli duruma gelmektedir. Vergi yükü arttıkça bireyler daha az çalışırlar sonuç olarak da daha az vergi öderler. Verginin azaldığı durumda kamu harcamaları azalmazsa bütçe açığı enflasyonu yükseltir. Kamu harcamalarının azaldığı durumda vergiler azalmaz ise hem kamu kesimi üretimden dışlanır hem de vergi yükünün ağır olması özel kesimin üretim artışını yavaşlatır ve ekonomi durgunluğa sürüklenir. Bundan dolayı vergi indirimlerinin ekonomiye etkisi, kamu harcamalarında gerçekleştirilen artıştan daha büyük olacaktır (Çınar, 2005).

6. TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIĞININ GELİŞİMİ

1950'li yıllara girilmesiyle önemli sorun olmaya başlayan bütçe açıkları, bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılamada yetersiz kalması sonucu meydana gelmektedir. Türkiye, özellikle 1980 sonrasında hızlı ve

olumsuz ekonomik gelişmelerle karşılaşmıştır. 1994'te Körfez Krizi'nin, 1998'de Rusya ve Uzakdoğu'daki gelişmelerin ve 1999 yılında Brezilya'da ortaya çıkan ekonomik krizin etkilerini derinden hissetmiştir (Ağcakaya, 2003).

Gelişmekte olan ülkeler içinde bulunan Türkiye'de bütçe açıkları sürekli veya potansiyel bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir. Ancak bu sorunun ekonomi üzerindeki etkilerinin belirgin olarak yaşandığı dönem 1980 ve 1990 sonrası dönem olmuştur (Gümüş, 2008).

Bu bölümde Türkiye'de bütçe açığının gelişimi dönemler itibariyle ele alınacaktır.

6.1. 1923-1950 DÖNEMİ

Kurtuluş Savaşı sonrasında, ekonomik bağımsızlık amacıyla ilk adım 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Bu dönemde Atatürk'ün önderliğinde ülke ekonomisinde ve maliyesinde iki farklı politika uygulanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti 1929 büyük buhrana kadar olan dönemde liberal yaklaşımı sürdürürken, 1929 sonrası dönemde dünya konjonktüründe yaşanan gelişmelerin de etkisiyle devletçi yaklaşıma yönelmiştir (Göze ve Durgun, 2009).

1924 yılına ait bütçe, Ankara'da kurulan yeni devletin ilk bütçesi olmuştur. 1926-1929 yıllarına ait bütçeler denk ve az da olsa fazlalık verdiği için bütçede denklik ilkesi sağlanmış Türkiye Cumhuriyeti denk bütçe-düzenli ödeme dönemine girmiştir (Türk, 1982).

1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılmasıyla vergilerin payında büyük bir azalma ortaya çıkmıştır (Konukman, 2003). 1928 yılından sonra yabancıların ellerindeki şirketler millileştirilmiş, gerekli finansmanın bir kısmı ise borçlanma yoluyla karşılanmıştır (Çavdar, 2010).

Kamu bütçelerini disipline etmek ve ülkemizde modern bütçe uygulamalarını yaygınlaştırmak için 1927'de Muhasebe-i Umumiye

Kanunu'nu günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir (Vural, 2008).

Tablo 5'den de izlendiği gibi 1925 yılı hariç 1930 yılına kadar bütçe gelirlerinin bütçe giderlerinden fazla olmasından dolayı bütçelerin fazlalık verdiği görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğunun ardında bıraktığı borçların ödemesi 1929 yılına kadar ertelenmiştir. 1930 yılına kadar millileştirme faaliyetleri haricinde hiç borç alınmamış ve Maliye Bakanlığı bu dönemde oluşturulmuştur (Kızıldaş, 2003).

1930 yılına kadar Merkez Bankasının görevini üstlenen bir banka olmamıştır. Açıkla karşılaşılan yıllarda, bu açıklar emisyonla kapatılmamış, dış kaynaklardan borçlanma yoluna gidilmemiş, sadece iç kredi kaynaklarının kullanımına gidilmiştir. 1926 yılından sonra 1938 yılına kadar sadece 1931, 1932 ve 1933 yılları bütçesi açık vermiş, diğer yıllarda ise bütçe fazlaları oluşmuştur (Tüğen, 1991).

1933-1944 yılları arasında devletin topladığı vergiler toplam kamu gelirlerinin oldukça altında, zaman zaman %50'nin altına inmiştir (Bozgeyik, 2004). 1946 yılında izlenen Sanayi Planı ile dengeli büyüme ve sanayileşme amaçlanmış ve bu planda, dış kaynaklara çok fazla önem verilmekle birlikte planda yer alan projelerin ortaya konulabilmesi için yatırımların artırılması öngörülmüştür (Çavdar, 2010).

1931-1950 döneminde ithalatın düşmesi, devlet bütçesinde sorunlara yol açmıştır. Lozan'da gümrük vergisine getirilen kısıtlamaların son bulmasıyla gümrük vergisinin %11-12 den %19-20 ye yükselmesine rağmen, gümrük vergisi gelirlerindeki azalma giderilememiştir. Yurt içindeki iktisadi faaliyetlerde de gerileme yaşanması kazanç ve muamele vergi gelirlerinde düşüş meydana getirmiştir. Osmanlıdan kalan borçların ödenmesi de yine bu döneme denk gelmişti (Baltacı, 2006).

İkinci Dünya Savaşının yaşandığı yıllarda, savunma harcamalarının aşırı artışı nedeniyle 1939 ve 1944 yılı bütçeleri açıkla kapanmıştır (Günay, 2006). 1945-1950 döneminde, İkinci Dünya Savaşı sona ermiş olmasına

rağmen ortaya çıkardığı ekonomik etkiler devam etmiştir. Fakat devlet bütçe kaynaklarını daha etkin kullandığından bütçe denkliliği sürerek bütçe açıklarına neden olmamıştır (Egeli, 1997).

Tablo 5’de görüldüğü gibi 1940-1950 döneminde; 1944, 1949 ve 1950 yıllarında bütçenin açık verdiği diğer yıllarda ise bütçenin açık vermediği görülmüştür.

Tablo 5. Konsolide Bütçe Dengesi, Gelirleri ve Giderleri (Bin TL) ile Bütçe Dengesinin GSYH’ye Oranı (1924-1950)

Yıllar	Gider	Gelir	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi / GSYH (%)
1924	0,141	0,146	0,005	0,2
1925	0,215	0,186	-0,029	-1,0
1926	0,191	0,202	0,011	0,3
1927	0,223	0,234	0,011	0,4
1928	0,228	0,251	0,023	0,7
1929	0,255	0,268	0,013	0,3
1930	0,249	0,255	0,006	0,2
1931	0,239	0,215	-0,024	-0,9
1932	0,241	0,235	-0,006	-0,3
1933	0,256	0,232	-0,024	-1,1
1934	0,266	0,278	0,012	0,5
1935	0,302	0,317	0,015	0,6
1936	0,311	0,321	0,010	0,3
1937	0,364	0,378	0,014	0,4
1938	0,376	0,395	0,019	0,5
1939	0,479	0,478	-0,001	0,0
1940	0,637	0,666	0,029	0,6
1941	0,686	0,788	0,102	1,7
1942	1,072	1,218	0,146	1,2
1943	1,215	1,301	0,086	0,5
1944	1,329	1,310	-0,019	-0,1
1945	0,742	0,812	0,070	0,7
1946	1,270	1,324	0,054	0,4
1947	1,909	1,980	0,071	0,5
1948	1,798	1,822	0,024	0,1
1949	2,067	2,065	-0,002	0,0
1950	1,956	1,842	-0,114	-0,6

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr> (05.03.2012).

6.2. 1950-1980 DÖNEMİ

1946-1958 yılları arası özel sektöre öncelik veren bir dönem olurken, 1960-1980 dönemi ise ithal ikameci politikalarla beraber kalkınmanın planlarla gerçekleşeceği düşünülen bir dönem olmuştur (Takım, 2011).

1950 yılında hükümet, liberal politikalara önem vermiştir. Uygulanan politika özellikle dış ticaret rejiminde etkisini hissettirmiş, özel sektör yatırımları özendirilmiş, uluslararası ekonomik kuruluşlarla işbirliği yapılmıştır. 1950'den 1960 yılına kadar olan dönemde dış borçlanma miktarında çok büyük artışlar yaşanmış, kamu yatırımlarının hızlandırılmasına ağırlık verilmiştir. Kamu harcamalarındaki artışlar vergi gelirlerindeki artışlara oranla daha yüksek olduğu için 1951, 1952, 1958 ve 1959 yılları dışındaki yıllarda bütçe açıkları oluşmuştur. Bütçe açıkları; dış borçlanma, iç borçlanma ve emisyon aracılığıyla kapatılmıştır (Gediz ve Yalçınkaya, 2001).

1954 yılına gelindiğinde gereğinden fazla dışa açılmanın ve uygulanan liberal politikanın, cari işlemler açığı üzerinde ortaya çıkardığı etkilerin dış yardımlarla karşılanamayacağı anlaşıldı ve bu sebeple 1954 yılının Temmuz ayında yeni bir dış ticaret rejimi ortaya konuldu. Bu yıl içinde IMF, standart reçetelerinin izlenmesi yönünde hükümet üzerine baskı oluşturduysa hükümet 1956 yılında Milli Koruma Kanunu'nu yürürlüğe koyarak sorunları kendi uyguladığı politikalarla giderme amacı gütmüştür (Gümüş, 2008).

1950 yılında ortaya çıkan vergi reformu hareketinin ilk aşaması 1957'de Gider Vergileri Reformu ile tamamlanmıştır. Gider Vergileri Reformu'nda, İstihsal Vergisi altında toplu muamele vergisi tipi kabul edilmiştir (Kıvanç, 2007).

1958 yılında dış ticaret açıklarının, liberal ithalat politikasının, ihracat gelirlerindeki yetersizliğin ve dış borçlanmanın sonucunda dış borç ana para ve faiz ödemelerinde ciddi bir kriz ortaya çıkmış ve moratoryum ilan edilmiştir (Gediz ve Yalçınkaya, 2001).

Bütçe açıkları sürekli hale gelmiş, gelir dağılımı iyice bozulmuş, enflasyon ve işsizlik artmış ve dış ödemeler sorunu meydana gelmiştir.

Ekonomik sorunları çözmekte yetersiz kalan hükümet, uluslararası mali kurumlardan finansal destek arayışına yönelmiş ve 1958’de IMF destekli bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. Ekonomik dengeleri yeniden sağlamayı amaçlayan bu program, iktisat literatüründe 4 Ağustos Kararları olarak yer almıştır (Şen ve Sağbaş, 2004).

Tablo 6’da yer alan verilere göre bu dönemde en yüksek bütçe açığı 6.343 bin TL ile 1971 yılında verilmiştir. 1972-1980 arasında ise bütçe açık vermeye devam etmiştir.

1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi ile hükümetin petrol fiyatlarındaki artışlar karşısında gerekli önlemleri almaması, bütçe açıklarına yol açmıştır. Oluşan açıklar dış borçlanmayla finanse edilmiştir (Çavdar, 2010). 1974 Kıbrıs Barış Harekati’nda savaş ekonomisi uygulanması da bütçe giderlerini olumsuz etkileyerek bütçenin açık vermesine neden olmuştur (Demir, 2010).

Türkiye’de döviz rezervleri petrol krizinin yaşanmasıyla birlikte çok kısa sürede tükenmiş ve bütçe açıkları artışı sürerken KİT finansman açıkları da artış eğilimine girmiştir (Özen, 2002).

Tablo 6’da gösterilen verilere göre 1972 yılında 353 bin TL olan açık 1973 yılında 2.217 bin TL’ye yükselmiştir. 1974 yılında daha da artan bütçe açıkları 3.904 bin TL’ye çıkmıştır.

Ekonomik konjonktürün git gide kötüleşmesinin olumsuz sonucu olarak 1978 ve 1979 yıllarında çok yükselen borçlar nedeniyle IMF ile anlaşarak borç erteleme yoluna başvurulmuştur (Yüzer, 2012).

1960-1980 dönemi bütçe açıklarının temel nedeni olarak; sosyal devlet, planlı kalkınma politikası sonucunda vergi gelirlerinin kamu yatırım harcamalarını karşılayacak seviyede artırılamaması da sayılabilir. Sosyal devlet ilkesi, bütçe üzerinde transfer harcamalarından dolayı önemli yük meydana getirmiştir. Cari harcamalar istihdam edilen personel sayısının artması ile artış göstermiş, yatırım harcamaları kalkınma planlarında belirtilen amaçlara ulaşmak için zorunlu tutulmuştur (Demir, 2010).

Tablo 6'daki verilere göre 1977 yılında 12 bin TL olan bütçe açığı bir sonraki yıl 24 bin TL'ye çıkılmış ve 1979 yılında 60 bin TL'ye ve rekor artışla 1980 yılında 159 bin TL'ye çıkılmıştır.

1977-1980 yılları arasında ekonominin dengelerini düzeltmek adına birçok tedbirler alınmıştır. Uygulamaya konulan ekonomi politikalarının amaçlarını, enflasyonun düşürülmesi, ihracatın artırılması ve KİT açıklarının bütçe üzerindeki yükünün kaldırılması oluşturuyordu. Fakat alınan tedbirler ekonomideki olumsuz gidişati durduramamış ve 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla Türkiye ekonomisinde yeni bir döneme girmiştir (Taşkın, 2012).

Tablo 6. Konsolide Bütçe Dengesi, Gelirleri ve Giderleri (Bin TL) ile Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranı (1950-1980)

Yıllar	Gider	Gelir	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi / GSYH (%)
1950	1,956	1,842	-0,114	-0,6
1951	2,060	2,117	0,057	0,2
1952	2,641	2,704	0,063	0,2
1953	2,572	2,543	-0,029	-0,1
1954	2,727	2,609	-0,118	-0,4
1955	3,453	3,400	-0,053	-0,1
1956	3,711	3,573	-0,138	-0,3
1957	4,377	4,338	-0,039	-0,1
1958	5,251	5,268	0,017	0,0
1959	7,047	7,154	0,107	0,1
1960	7,789	7,749	-0,040	0,0
1961	11,866	11,633	-0,233	-0,2
1962	9,745	9,844	0,099	0,1
1963	12,442	12,609	0,167	0,1
1964	14,303	13,691	-0,612	-0,4
1965	15,420	14,803	-0,617	-0,4
1966	18,226	18,136	-0,090	-0,1
1967	21,552	21,785	0,233	0,1
1968	23,261	22,669	-0,592	-0,3
1969	26,715	25,115	-1,600	-0,7
1970	34,708	34,919	0,211	0,1
1971	49,081	42,738	-6,343	-1,9
1972	54,364	54,011	-0,353	-0,1
1973	67,525	65,308	-2,217	-0,4
1974	82,270	78,366	-3,904	-0,6
1975	119,994	118,769	-1,225	-0,1
1976	162	158	-4	-0,3
1977	248	236	-12	-0,8
1978	362	338	-24	-1,1
1979	633	573	-60	-1,6
1980	1.148	988	-159	-2,3

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr> (05.03.2012).

6.3. 1980-2000 DÖNEMİ

Türkiye, 1980 yılına kadar ithal ikameye dayalı büyüme modeli uygularken, 1980'den sonra ihracata dayalı büyüme politikasının izlendiği ve finansal liberalizasyonun başladığı bir döneme geçmiştir (Aksoy, 2010).

1980 yılının sonunda vergi sisteminde meydana gelen aksaklıkları gidermek için düzenlemeler yapılmıştır. Türk Vergi Sisteminde yer alan vergiler dikkatle incelenmiş ve günün şartlarına uygun hale getirilmeye

çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak, gelir vergisinde yıllardır enflasyon sebebiyle anlamı kalmayan istisna ve muaflik hadleri, vergi tarifesi gibi konularda düzenlemelere gidilmiş, peşin vergi uygulamasına başlanmıştır. Bir de, asgari zirai vergi ve hayat standardı gibi yeni vergi kontrol müessesleri oluşturulmuştur. Aynı zamanda 1984 yılında kabul edilip, 1 Ocak 1985 tarihinde yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi Kanunu ile çağdaş bir düzenleme gerçekleştirilmiş ve harcamalar üzerinden alınan vergiler hususunda reform yapılmıştır (Kıvanç, 2007).

1980'li yıllardan itibaren dış borçlarda büyük artışlar yaşanmıştır. 1983 yılında toplam dış borcun milli gelire oranı yaklaşık %30 civarında seyrederken, bu oran 2000 yılında yaklaşık %59'a ve 2001 yılında %78'e yükselmiştir. Dış borçların kısa vadeli olarak alındığı görülmektedir. Kısa vadeli dış borçların toplam dış borçlar içerisinde payı 1983 yılında %12,4 iken, bu oran 2000 yılında %23,9'a çıkmış, 2001 yılında ise %14,2'ye düşmüştür. 1983 yılında dış borç faiz ödemeleri 1,5 milyar dolar iken, 2001 yılında 7,1 milyar dolara yükselmiştir (DPT, 2002).

Tablo 7'de gösterilen verilere göre bütçe açıkları 1980 yılında 159 bin TL olarak gerçekleşmiştir. 1981 yılı bütçe açığı 97 bin TL'ye gerilemiş ve bu yıldan sonra açıklar hızla artarak devam etmiştir.

1980-1988 yılları arasında devlet bütçesindeki açık arttıkça ve enflasyon yükseldikçe iç borçlanmaya daha fazla başvuruldu. Yatırımcıları devleti tercih etmesi için ise Hazine Bonosu ve Tahvillerinin faiz oranlarının ticari bankaların tasarruf mevduatlarına verdiği faiz oranlarına göre daha yüksek olması gerekiyordu. Zaman içinde hızla artan ve karşılanması zorlaşan borç stoku, risk priminin de artmasına sebep olmuş, bu da kamunun ödemek zorunda kaldığı reel faizlerin seviyesini yükseltmiştir. Süreç içerisinde faizlerin aşırı yükselmesi sonucunda, başlangıçta kamu açıklarının finansmanında borçlanmaya giden hükümet için faiz ödemeleri, açıkları artıran sebeplerin başında gelmeye başlamıştır. Bazı yıllar tüm vergi gelirleri, faiz ödemelerini karşılayamaz olmuştur (Uysal, 2007).

1989 yılında hükümet çıkardığı 32 Sayılı KHK ile sermaye hareketlerini serbestleştirdi. TL konvertibl hale getirildi ve döviz TL'nin tam ikamesi oldu (Şahin, 2009). Böylece döviz kuru ve faiz oranı arasında oluşan farktan yararlanmaya yönelik sermaye hareketleri meydana gelmiştir. Bununla beraber, serbestleşme sonucu yüksek kar hedefleyen yabancı yatırımcılar, Türk bono piyasası ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsasından hisse alma eğilimine girmişlerdir. Bu durum sonucunda TL'nin aşırı değerlenmesiyle; ülkemizde nihai ve ara mal ithalatı da yükselmiştir (Çavdar, 2010).

Ağustos 1990'da ortaya çıkan Körfez Krizi ve neden olduğu siyasi bunalım ile sonrasında yaşanan petrol şoku, ilk önce kaynak maliyetlerini yükseltmiş, iç borçlanma uygun bir faiz düzeninde imkansız duruma gelmiştir. 1990-2000 döneminde bütçenin faiz ve maaş ödemelerini karşılayabilmek için iç borçlar 420 trilyon, dış borçlar ise 69 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Türkiye ekonomisi, 1994 yılına iç ve dış dengelerde meydana gelen bozulma ile girmiştir (Yılmaz ve Susam, 2001).

Hükümetin 1993 yılında faiz oranlarını düşürmesiyle, fonlar borsaya ve döviz kaymış, döviz kurlarında ise artış görülmüştür. Merkez bankasının bu duruma müdahalesi etkili olamayınca belirsizlik ve dalgalanmaları ortaya çıkarmıştır. 1993 yılında borçlanma en üst noktaya ulaşmış, Cumhuriyet tarihinde ilk kez, toplam vergi gelirleri iç borç taksit ve faiz ödemelerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. 1993 yılı sonlarına doğru biraz da yerel seçimlerden dolayı Merkez Bankası'nın iç varlıkları hızlı bir artışa girerken dış varlıkları azalmıştır. Bu kriz belirtilerine rağmen, 1994 Ocak ayında faiz oranlarının yeterince yükseltilmemesi ya da TL'nin değerinin yeteri kadar düşürülmemesi, ekonomiyi 5 Nisan'da krize götürmüştür (Ural, 2003).

Döviz piyasalarından başlayan ve kamu kesimini de içine alan bu bunalımdan çıkış için "5 Nisan Kararları" ve IMF ile yapılan anlaşma, 1995 yılında ise yeniden ekonomik düzenlemelere gidilmesine yol açmıştır. Ardından 1999 Ağustos ayında meydana gelen Marmara depremi de kamuda

gelir kaybı yaşanmasına ve yoğunlukla kamu harcaması yapılması zorunluluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yılmaz ve Susam, 2001).

Hükümet 5 Nisan 1994'te yaşanan ekonomik krizden sonra kamu açıklarının finansmanı için olağanüstü vergilere yönelmiştir. Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ek Gayrimenkul Vergisi, Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi adlarıyla yeni vergiler oluşturulmuştur (Şahin, 2009). 5 Nisan Kararları çerçevesinde alınan önlemler ekonomide kronik enflasyon-yüksek faiz sorununu çözmekte ve mali sektörü düzenlemekte başarılı olamamıştır (TCMB, 2009).

Tablo 7'den izlendiği üzere Körfez Savaşı'nın yaşandığı yılda 33.316 bin TL olan bütçe açığı 1994 yılına gelindiğinde 150.839 bin TL'ye çıkmıştır. Asya Krizinin yaşandığı dönemde 2.235.153 bin TL, Rusya Krizi'nin yaşandığı dönemde ise 3.803.376 bin TL bütçe açık vermiştir. 1999 yılında 9.151.620 bin TL olan bütçe açığı 2000 yılında artarak 13.115.467 bin TL'ye çıkmıştır. 1980 yılında GSYH'nin %2,3'ünü oluşturan bütçe açığı ise 2000 yılına gelindiğinde %7,9'a ulaşmıştır.

1980 sonrası dönemde KİT'lerin mal ve hizmet fiyatları serbest bırakılarak, bu teşebbüslerin özelleştirilmeleri kararlaştırılmıştır. 27 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren 4046 sayılı Özelleştirme Yasası ile devlet KİT'leri özelleştirerek çok yönlü bir kazanç sağlamayı hedefliyordu. Bu hedef gerçekleşmedi ve 1997 yılında bütçe 2.235.153 bin TL açık verdi (Şahin, 2009).

1995 yılında Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanması ve bu anlaşmanın 1996 yılı başından itibaren uygulamaya konulması sonucunda gümrük vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payında önemli bir düşüş meydana gelmiştir (DPT, 2012).

1990-1999 yılları arası dönem, bütçe harcamalarının artan faiz giderlerinin etkisiyle hızla arttığı ve bütçe gelirlerindeki artışın bütçe harcamaları artışının altında seyretmesinden dolayı bütçe açığının arttığı, kamu tasarruflarının azaldığı, mevcut yapıda giderek artan kamu finansman ihtiyaçları sebebiyle kamu tasarruf-yatırım dengesinin kötüleştiği bir dönem

olarak özetlenebilir. Bu dönem içerisinde kamu tasarrufları sürekli olarak negatif değer almıştır (DPT, 2012).

Cari işlemler açığının hızla artması, yapısal reformlar, özellikle özelleştirme konusundaki başarısızlıklar, politik belirsizlikler, kamu bankalarına yönelik düzenlemelerde ortaya çıkan sorunlar, Kasım 2000 krizinin önlenmesine ilişkin tüm çabalara rağmen ekonomide ve bütçe açıklarında tam bir düzelmeye gerçekleştirilmesi sağlanamamıştır. Hatta finansal piyasalardaki riskler Şubat 2001’de yeni bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yüzer, 2012).

1994-1997 yılları arasında Türkiye’nin dış borç oranlarında düşüş meydana gelmiştir. Bunun nedeni ise, konsolide bütçede denklemin gerçekleştirilebilmesi için harcamaların reel olarak azaltılması ve bu dönemde dış borçlanmaya daha az başvurulmasıdır. Sonrasında 1999 yılında IMF ile imzalanan Stand-By anlaşması bu dönemde dış borçlanmada artışa yol açmıştır. Türkiye 2000’li yıllara yüklü miktarda borç stoku, yüksek enflasyon, zayıf bankacılık sektörü ile girmiştir (Erkan ve diğerleri, 2012).

Tablo 7. Konsolide Bütçe Dengesi, Gelirleri ve Giderleri (Bin TL) ile Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranı (1980-2000)

Yıllar	Gider	Gelir	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi / GSYH (%)
1980	1.148	988	-159	-2,3
1981	1.633	1.536	-97	-0,9
1982	1.765	1.622	-143	-1,0
1983	2.915	2.696	-219	-1,2
1984	4.278	3.770	-508	-1,7
1985	6.493	5.980	-513	-1,1
1986	8.311	7.154	-1.158	-1,7
1987	12.791	10.445	-2.346	-2,3
1988	21.446	17.587	-3.859	-2,2
1989	38.871	31.369	-7.502	-2,5
1990	68.355	56.573	-11.782	-2,2
1991	132.401	99.085	-33.316	-3,9
1992	225.398	178.070	-47.328	-3,2
1993	490.438	357.333	-133.105	-5,0
1994	902.454	751.615	-150.839	-2,9
1995	1.724.194	1.409.250	-314.944	-3,0
1996	3.961.308	2.727.958	-1.233.350	-6,2
1997	8.050.252	5.815.099	-2.235.153	-5,8
1998	15.614.441	11.811.065	-3.803.376	-5,4
1999	28.084.685	18.933.065	-9.151.620	-8,7
2000	51.344.362	38.228.895	-13.115.467	-7,9

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr> (05.03.2012).

6.4. 2000-2012 DÖNEMİ

Kura Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı ekonomideki kronik enflasyon-yüksek faiz sorununu gidermek için 2000 yılı başında uygulanmaya başlanmıştır. IMF destekli bu program ile kamu açıklarının iyileşmesi, enflasyonun hızla düşürülmesi ve mali sektörün yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir. Ancak, bu programın kura dayalı olmasının yanısıra uluslararası konjonktürün uygun olmaması, yapısal reformdaki gecikmeler ve mali sektöre ilişkin düzenlemelerdeki eksikliklerden dolayı ekonomide Kasım 2000'den itibaren ciddi problemler ortaya çıkmıştır. Kasım 2000 tarihinde ortaya çıkan problemlere karşın Kura Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı'nın izlenmeye devam edilmesi neticesinde ekonomi, Şubat 2001 tarihinde ağır bir finansal krizle karşılaşmış ve uygulanmakta olan program terk edilmiştir (TCMB, 2009).

Kasım 2000 tarihinde yaşanan kriz; 5.36 milyar dolarlık kaynak kaybı, 7.5 milyar dolarlık ek IMF kredisi ve yüksek faiz ile atlatılmaya çalışılmıştır (Direkçi, 2006).

Şubat 2001 krizi Cumhuriyet tarihinde ortaya çıkan en ağır ekonomik kriz olmuştur. 2001 krizi sonrasında GSMH 51 milyar dolar azalmış, ekonomi %8,5-9 oranında küçülmüş %30'lara inen enflasyon %70'i geçmiştir. Hazine'nin faiz ödemeleri %101 oranında yükselmiş, 2000 yılında iç borç stoku dört katına çıkmış, iç ve dış borç yükü artış trendi göstermiştir (Ümit, 2007).

Ekonomide 2000 ve 2001 krizleri sonucunda, işsizlik artış göstermiş, üretim miktarındaki azalma iflaslara neden olmuş, iç borç ve faizlerdeki ek mali yük artmış, ekonominin küçülmesinden dolayı milli gelir düzeyinde gerilemeler oluşmuştur (Çavdar, 2010).

Uygulamaya konulan Kura Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı üst üste yaşanan iki krizden dolayı çökmesiyle "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" 15 Mayıs 2001'de uygulamaya konulmuştur. Programının hedeflerini; sürdürülemez boyutlardaki kamu kesimi iç borç dinamiğinin ortadan kaldırılması, dış yardıma gerek duymayan bir ekonomik yapı oluşturulması ve bu amaca yönelik finansal piyasaların yeniden düzenlenerek, bankacılık kesimine işlerlik kazandırılması oluşturmaktadır (Ural, 2003).

Yaşanan ekonomik gelişmelerin bütçe dengesi üzerindeki etkisi Tablo 8'de verilen verilere göre 2001 ve 2002 yıllarında GSYH'ye oranla sırasıyla %11,9 ve %11,5 gibi yüksek açıkların yaşandığı yıllardan sonra 2003 yılında girdiği azalışla birlikte, 2004 yılında %5,2 ve 2005 yılında %1,1'lik oranların ardından 2006 yılında bütçe açıkları 4.642.603 bin TL ile kapanmıştır.

1980 sonrasında Türkiye ekonomisi en büyük sıkıntıyı özellikle dış borçlanma konusunda yaşamıştır. Bu sıkıntıların başında borçlanma vadelerinin kısa olması gelmektedir. 1980 yılında 20 milyar dolar olarak gerçekleşen dış borç stokumuz 2000 yılına gelindiğinde 115 milyar dolara yükselmiştir. 2004 yılındaki dış borç stoku ise 161 milyar doları aşmıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005). Dış borç stoku 2010 yılı sonu itibari ile 290,4

milyon dolara yükselmiştir. Ancak dış borç stokunun GSYH' ye oranı 2001 yılında %57 iken 2010 sonunda %39,5 e düşmüştür (Erkan ve Diğerleri, 2012).

2003'de bütçe açığının finansmanı iç borçlanma ile karşılanmıştır. 2002 sonu itibariyle 149.861 trilyon olan iç borç stoku, 2003 sonunda 194.387 trilyona çıkmıştır (Batirel, 2004).

2004 bütçesi içinde 66,5 katrilyon TL olan faiz ödemeleri, toplam harcamaların %44'ünü oluştururken, 2005 bütçesi içinde 58 katrilyon TL değeri ile toplam harcamaların %37'sini oluşturmaktadır (Önder, 2005).

2006 yılında kamu maliyesinin şeffaflığını ve etkinliğini artırmaya, mali disiplini sürdürmeye yönelik birtakım düzenlemelere yapılmıştır. Bu düzenlemelerin başında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun uygulanmaya başlanması, Vergi Reformu ve Sosyal Güvenlik Reformu gelmektedir. Genel ekonomideki büyümeyle birlikte son 30 yılın en iyi bütçe performanslarından biri sağlanmıştır. Ayrıca, gerek döviz kurundaki gelişmeler, gerekse borç yükündeki iyileşmeler diğer olumlu gelişmeler arasında sayılabilir (Ergün, 2013).

Tablo 8'den izlendiği üzere 2005 yılında 6.902.703 bin TL olan bütçe açığı, 2006 yılında gelirlerin giderlerden daha fazla artması sonucunda 4.642.603 bin TL'ye gerilemiştir. Bütçede yaşanan bu iyileşme, 2007 yılına gelindiğinde bozularak açığın 13.707.910 bin TL'ye ulaşması sonucu doğmuştur.

2008'de patlak veren ve 2009'da doruğa ulaşan ABD merkezli küresel finans krizi dışa açık bütün ekonomilerin değişik seviyelerde yıpranmasına neden olmuştur (Kalaycı, 2011).

2008 yılında 17.432.090 bin TL olan bütçe açığı, 2009 yılında 52.760.844 bin TL'ye ulaştı. 2009 yılında bütçe açığının yılbaşında tahmin edilenden çok daha yüksek çıkması, harcamalarda artış yaşanırken vergi gelirlerinin hiç artmayışından ileri gelmektedir. Öte yandan, 2009 yılında kamu harcamalarına artış yapılmış fakat bu artış, kamu yatırımlarında değil daha çok cari transferler ile bir de mal ve hizmet alımlarındadır. Bu

harcamalar hem açığı büyütmüş hem de büyümeye ve istihdama doğrudan etkide bulunmamıştır. Bununla birlikte 2009 bütçesinde borcun çevrilmesi pek bir sorun oluşturmadı. Borç yine borçla çevrildi. İç borç çevirme oranı, 2008’de %74 iken 2009’da %104’e çıktı. Yani ortaya çıkan büyük bütçe açığı borç dinamiklerini bir hayli olumsuz etkiledi (Güneş, 2010).

Tablo 8’deki verilere göre, GSYH içindeki payının %5,5 olarak gerçekleştiği 2009 yılında bütçe açıkları 52.760.844 bin TL ile 2000’li yılların en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2009 yılında küresel krizin ekonomide yarattığı daralmadan dolayı dış borç stoku azalma göstermiştir. 2010 yılına girildiğinde küresel anlamda ekonomik toparlanmanın başlamasıyla borçlanma olanakları da artmıştır. 2009 yılında %4,3 oranında düşüş yaşayan dış borç stoku, 2010 yılında %7,8’lik artışla 289,4 milyar dolara çıkmıştır. 2010 yılında toplam borç stokunun GSYH’ye oranı %39,4 iken, net dış borç stokunun GSYH’ye oranı %23 olarak gerçekleşmiştir (T.C. Maliye Bakanlığı, 2011).

Ekonomik toparlanma süreci, ithalat hacmindeki hızlı artış, gelirlerdeki ve güven duygusundaki iyileşmenin sağladığı tüketim artışı ve sürdürülen bütçe disiplini ile faiz hadlerinde yaşanan kayda değer düşüş, 2010 ve 2011 yılları bütçe uygulama sonuçlarını belirleyen etkenler olmuştur. Dolaylı vergi tahsilatındaki önemli artış sonucu bütçe gelirlerinin %16,4 ve harcamaların ise %6,4 oranında artış gösterdiği ve genel anlamda olumlu bir görünüm ortaya koyan bütçe 2011 yılı uygulaması ile önceki yıla göre bütçe açığı %56,5 oranında düşerken faiz dışı fazla 24.8 milyar TL ile tahmin edilen tutarın yaklaşık üç kat üzerinde gerçekleşmiştir (TÜRMOB, 2012).

2012 yılında uygulanan politikalarla önce kredi artışı düşmüş sonra cari işlemler açığı azalmış, enflasyon da düşüş sürecine girmiştir. Yaşanan bu gelişmeler devletin vergi gelirlerinin azalmasına da neden olmuş, sonuçta bütçe açığının büyümesine yol açmıştır. Bütçe açığını azaltmak için ise akaryakıt, doğalgaz ve diğer bazı ürünlerdeki ÖTV oranları yükseltilmiştir (Mutlu, 2012).

2011 yılı Ocak-Ağustos döneminde bütçe dengesi fazla verirken, 2012 Ocak-Ağustos döneminde bütçe açığı görülmüştür. Bunun temel nedeni, bütçe gelirleri içinde ithalata bağlı olarak tahsil edilen ÖTV ve KDV gibi vergilerin ağırlığıdır. İthalattaki düşme, bu gelirlerin azalmasına yol açmıştır (Atik, 2012).

2000-2012 döneminde yaşanan gelişmeler ve uygulanan ekonomi politikaları sonucunda bütçe dengesinde görülen gelişmeler Tablo 8'de görülmektedir. Buradan da görüleceği gibi 2000 yılında 38.228.895 bin TL olan bütçe gelirleri 2012 yılında dönemin en yüksek düzeyi olan 332.474.895 bin TL'ye yükselmiştir. Benzer bir gelişme süreci bütçe giderlerinde de görülmüş ve 2000 yılında 51.344.362 bin TL olan gider tutarı 2012 yılında 361.886.686 bin TL'ye yükselmiştir. Gelir ve giderdeki gelişmeler sonucu bütçe sürekli açık vermiştir.

Tablo 8. Konsolide Bütçe Dengesi, Gelirleri ve Giderleri (Bin TL) ile Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranı (2000-2012)

Yıllar	Gider	Gelir	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi / GSYH (%)
2000	51.344.362	38.228.895	-13.115.467	-7,9
2001	86.971.971	58.415.911	-28.556.060	-11,9
2002	119.603.824	79.420.275	-40.183.549	-11,5
2003	141.247.793	101.039.544	-40.208.249	-8,8
2004	152.092.573	122.964.216	-29.128.357	-5,2
2005	159.686.603	152.783.900	-6.902.703	-1,1
2006	178.126.033	173.483.430	-4.642.603	-0,6
2007	204.067.683	190.359.773	-13.707.910	-1,6
2008	227.030.562	209.598.472	-17.432.090	-1,8
2009	268.219.185	215.458.341	-52.760.844	-5,5
2010	294.358.724	254.277.435	-40.081.289	-3,6
2011	314.606.792	296.823.602	-17.783.190	-1,4
2012	361.886.686	332.474.895	-29.411.791	-2,08

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr> (05.03.2012).

7. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

1980’li yıllardan itibaren başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bütçe açığı ve cari işlemler açığı sorunu yaşamaları ve bu soruna çözüm yolları bulmaya çalışmaları ikiz açıklar hipotezi üzerinde araştırmaların yoğunluk kazanmasına yol açmıştır (Sever ve Demir, 2007). 2000’li yıllarda tekrar gündeme gelmiş ve özellikle sermayenin mobil olduğu küresel bir dünya ekonomisine ait bir sorun olduğu düşüncesi önem kazanmıştır. Bundan dolayı da İkiz Açık Hipotezi hem teorik hem de uygulamalı şekilde yoğun olarak tartışılmıştır (Yay ve Taştan, 2007).

Türkiye’de ise, 1980’li yıllarda uygulanmaya başlayan finansal serbestleşme politikalarının neticesinde, geniş bütçe ve cari işlemler açığı gözlenmiştir. Özellikle 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler öncesi Türkiye’deki yüksek bütçe ve cari işlemler açığı artışları krizlerin ortaya çıkmasındaki ana nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Türkiye ekonomisi, 2001 krizi sonrası yüksek büyüme oranlarına ulaşmasına karşın cari işlemler açığında hala artış yaşandığı gözlenmiştir. 2008 finansal krizin sonrasında ise, özellikle gelişmiş Avrupa ülkelerinde oluşan borç krizi ülke ekonomilerindeki bütçe ve cari işlemler açığı ilişkisinin yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır (Bolat, Belke ve Aras, 2011).

Tablo 9. Bütçe Açığı ve Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki Olasılıkları

Bütçe Açığı $\longrightarrow$ Cari İşlemler Açığı	Geleneksel Görüş
Cari İşlemler Açığı $\longrightarrow$ Bütçe Açığı	Cari İşlemler Hedeflemesi
Bütçe Açığı $\longleftrightarrow$ Cari İşlemler Açığı	Çift Yönlü Nedensellik
Bütçe Açığı ..... Cari İşlemler Açığı	Ricardocu Eşitlik Hipotezi

Kaynak: Danışman, Y. (2009). *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi*. (Maliye Uzman Yardımcısı Mesleki Yeterlilik Tezi). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

Bu bölümde, bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki etkileşimden bahseden İkiz açıklar hipotezine yönelik yaklaşımlar hakkında teorik bilgi verilecektir. Bunlar bütçe açıklarının cari açıklara neden olduğunu savunan Geleneksel Keynesyen yaklaşım ve bu hipotezin geçersizliğini savunan Ricardocu yaklaşımıdır.

7.1. CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ KEYNESYEN YAKLAŞIM

1980’li yıllarda bütçe açıklarının cari işlemler açığına neden olduğu düşüncesini, 1960’lardaki Geleneksel Keynesyen görüşlere başvurarak kavramsallaştırma çalışmaları başlatılmıştır (Yay ve Taştan, 2007).

Bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki teorik ilişki milli gelir özdeşliğinden yola çıkılarak belirlenebilir (Utkulu, 2003).

Buna göre dışa açık bir ulusal ekonomide milli gelir özdeşliği (Kılavuz ve Dumrul, 2012);

$$Y = C + I + G + (X-M) \text{ şeklindedir.} \quad (1)$$

Cari işlemler açığının (CA), dış ticaret açığına bağlı olduğu varsayımıyla (1) nolu denklemde (Y) GSMH’yi; (C) tüketimi; (I) yatırımı;

(G) kamu harcamalarını; (X) ihracatı ve (M) ithalatı ifade etmektedir. Yukardaki varsayım sonucunda cari işlemler açığı, ihracat ve ithalat arasındaki fark olarak ifade edilebilir. Buna göre (2) nolu denklem elde edilir.

$$Y = C + I + G + CA \quad (2)$$

CA denklemin sol tarafına çekilirse (3) nolu denkleme ulaşılır.

$$CA = Y - (C+I+G) \quad (3)$$

Açık ekonomilerde ulusal tasarruf (S) , milli gelirin özel ve kamu kesimi tarafından tüketilmeyen kısmına eşittir. Buradan hareketle ulusal tasarruf (S) , (4) nolu denklemdeki şekliyle gösterilebilir.

$$S = Y - C - G + CA \quad (4)$$

Tasarrufların (S) yatırımlara (I) eşit olduğu varsayımıyla (5) nolu denklem oluşturulabilir.

$$Y - C - G = I \quad (5)$$

(5) nolu denklemi (4) nolu denklemde yerine koyarsak (6) nolu denkleme ulaşılabilir.

$$S = I + CA \quad (6)$$

Ulusal tasarruflar (S) , özel kesim tasarrufları (S_p) ve kamu kesimi tasarruflarının (S_g) toplamından meydana gelir. Bu bilgidan hareketle (7) nolu denklem yazılabilir.

$$S = S_p + S_g \quad (7)$$

(7) nolu denklemde (S_p), vergi sonrası gelirin yani harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmını gösterir ve (8) nolu denklemdeki gibi ayrıştırılabilir.

$$S_p = Y - T - C \quad (8)$$

(S_g) ise, kamu tarafından elde edilen vergi gelirleri ve kamunun gerçekleştirdiği harcama arasındaki farkı ortaya koymaktadır ve (9) nolu denklemdeki gibi ifade edilebilir.

$$S_g = T - G \quad (9)$$

Sonuçta ulusal tasarruf eşitlik (10), (11) ve (12)'deki gibi yeniden yazılabilir.

$$S = S_p + S_g = I + CA \quad (10)$$

$$S_p = S - S_g \quad (11)$$

$$S_p = I + CA - S_g = I + CA - (T-G) = I + CA + (G-T) \quad (12)$$

$$S_p = I + X - M + G - T \quad (13)$$

(12) nolu denklem yeniden düzenlendiğinde;

$$(X-M) = S_p - I - (G-T) \quad \text{elde edilir.} \quad (14)$$

$$CA = S_p - I - (G-T) \quad (15)$$

Bu denklemde CA cari işlemler hesabını, S_p özel kesim tasarruflarını, G kamu harcamalarını, I yatırımları ve T ise hükümetin hane halkı ve firmalardan aldığı doğrudan vergileri ifade etmektedir. Bu durumda bütçe açıklarında ortaya çıkan bir artış, cari işlemler açığının artışına yol açacaktır. Eğer cari vergilerin ve (S_p-I) 'nin sabit (veya istikrarlı) olduğu varsayımında, kamu harcamalarındaki geçici bir artış bütçe açıklarını (G-T) genişletecek ve bu da toplam tasarrufların azalmasına neden olarak ekonominin cari işlemler dengesine etki edecektir. Böylelikle, artan kamu harcamalarından doğan bir bütçe açığı, ülkenin cari işlemler açıklarını artırır (Utkulu, 2003). Bütçe açıklarındaki herhangi bir artışın cari işlem açıklarının artmasına yol açması sonucu ortaya çıkan bu ilişki ekonomi literatürde genel olarak ikiz açıklar olarak bilinmektedir (Ata ve Yücel, 2003).

İç ekonomik dengede ortaya çıkan bir açık dış ekonomik dengede açık verilmesi yoluyla karşılanmaktadır. Özel kesim tasarruf-yatırım dengesi ile bütçe dengesi ikisi birden açık veriyor ve 14 numaralı eşitliğimizin kaçınılmaz bir sonucu olarak eşitliğin sol tarafında yer alan cari işlemler dengesi de açık veriyor ise ekonomide üçüz açıklar söz konusudur (Dücan, 2008).

Üçüz açıklar ekonominin genel dengesini meydana getiren üç ayrı dengenin birbiriyle yakın ilişki içerisinde olmasını anlamına gelmektedir.

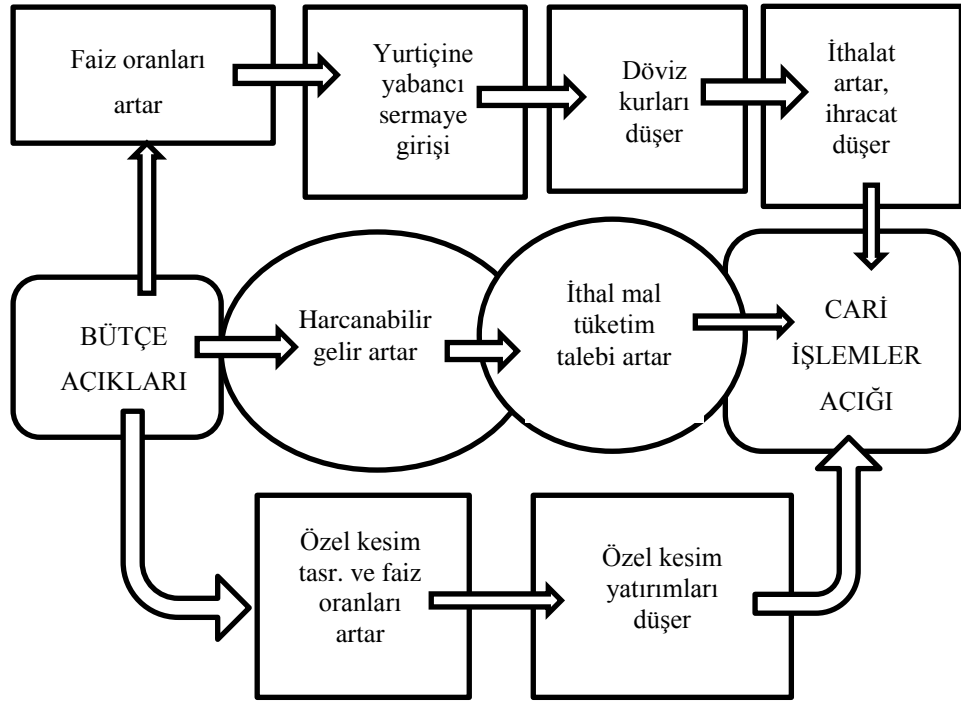
Ekonomide bütçe denklığı, açığı veya fazlası ile beraber tasarruf-yatırım denklığı, açığı veya fazlası olduğunda; aynı zamanda cari işlemler denklığı, açığı veya fazlası ortaya çıkabilir. Kısacası bu üç denge eş zamanlı olarak ortaya çıkabilir (Dücan, 2008).

Keynesyen yaklaşıma göre, kamu harcamalarındaki artış veya vergi oranlarındaki azalış, cari dengedeki kötüleşmeyi artırmaktadır. Bu sonuç iki farklı şekilde meydana gelmektedir. Birincisi, artan kamu harcamaları üretim ve tüketimi olumlu etki ederek, büyümeyi artırmaktadır. Artan gelir, yurtdışı mallara olan talebin artmasına yol açmaktadır. İkincisi, yurtiçi yatırım-tasarruf açığının artış göstermesi ve faiz oranının yükselmesi, ulusal paranın değerlenmesine yol açarak dış ticaret dengesinin bozulmasına sebep olacaktır. Bu durumda, yüksek kamu harcamaları yüksek cari işlemler açığını beraberinde getirmektedir (Tunçsiper ve Sürekçi, 2011).

Diğer bir ifadeyle, Keynesyen yaklaşım, IS-LM modeline dayanarak bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre cari işlemler açığındaki değişimler bütçe açıklarının doğrusal bir fonksiyonu olarak görülmektedir. Bütçe açığındaki değişmelerin cari işlemler açığı üzerinde pozitif bir etki yarattığı yaygın bir düşüncedir (Zengin, 2000).

Keynesyen yaklaşımda, bütçe harcamalarının artması bütçe dengesini kötüleştirir ve ulusal tasarrufların azalmasına neden olur. Devlet, bütçe açıklarını finanse etmek için faizleri yükseltecektir. Faizlerin yükselmesi yabancı yatırımcıyı çekerek ulusal paranın değer kazanmasını sağlayacaktır. Bu durum, ithal malların ucuzlamasıyla ithalatın artmasına, ihracat mallarının da pahalalanmasıyla uluslararası alanda rekabetçiliğini yitirerek ihracat gelirlerinin azalmasına yol açar. Sonuçta; harcama yoluyla meydana gelen bütçe açığı, faiz oranları ve döviz kurunun devreye girmesiyle dış açıklara yol açacaktır (Çelik, Deniz ve Eken, 2008).

Şekil 8. Keynesyen Mekanizmalar

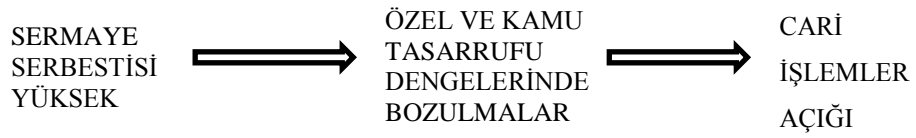
Kaynak: Kaynak: Danışman, Y. (2009). *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi*. (Maliye Uzman Yardımcısı Mesleki Yeterlilik Tezi). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

Keynesyen Gelir Harcama yaklaşımına göre bütçe açıklarının artması üretim ve tüketim arttırarak milli gelir seviyesini yükseltecektir. Milli gelirde ortaya çıkan artış ise, ithalatı arttırarak sonuçta cari işlemler dengesinin kötüleşmesine yol açacaktır (Akbostancı ve Tunç, 2002).

Mundell-Fleming modeli ile açıklanabilecek olan iki ayrı Keynesyen mekanizmalar yüksek bütçe açıklarının faiz oranlarını, bir diğeri ise hacanabilir geliri arttırmasına dayanmaktadır (Danışman, 2009). Bütçe açıklarında ortaya çıkan artış, çarpan mekanizması aracılığıyla toplam talebi arttıracaktır. Toplam talepte yaşanan artışla beraber yurt içi faiz oranları artacak ve tam sermaye mobilitesi varsayımıyla, yüksek faiz oranları yabancı yatırımı cazip hale getirerek ulusal paraya olan talebi arttıracaktır. Bu durum ulusal paranın değerlenmesini sağlayacak ve ülkeye yabancı paranın girişine imkan verecektir. Yabancı sermayenin yurt içine yönelmesiyle ulusal pazar

önemli hale gelecek ve sonuçta ihracat azalırken ithalat artacaktır (Erdinç, 2008). Bu da cari işlemler dengesinin kötüleşmesine yol açmaktadır. Harcanabilir gelirdeki artış sonucunda ithal mal tüketim talebi artış gösterecek ve cari işlemler dengesinde bu şekilde bir kötüleşme ortaya çıkacaktır (Danışman, 2009).

Şekil 9. Feldstein-Horioka Bilmecesi

Kaynak: Danışman, Y. (2009). *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi*. (Maliye Uzman Yardımcısı Mesleki Yeterlilik Tezi). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

İkinci yaklaşım ise daha dolaylı bir etkiye sahip Feldstein Zinciri yaklaşımı'dır. Bu yaklaşıma göre sermaye serbestisinin yüksekliği, yatırımlar ile özel tasarruflar arasındaki ilişkiyi engellediğinden bütçe açığı ile cari işlemler açığı beraber hareket eder bir hal almaktadır (Danışman, 2009). Bütçe açığında görülen artışlar kamu kesimi borçlanma gereğini yükseltecek ve iç borçlanmadaki artış neticesinde ulusal faiz oranları yükselme gösterecektir. Tam sermaye mobilitesi varsayımıyla, yükselen faiz oranları ülke içine yurt dışı fonların girişini hızlandıracak ve esnek döviz kuru sisteminde döviz kurunda düşüş meydana gelecektir. Sonuçta bu düşüş ihracatı azaltarak, ithalatı artıracak ve dış ticaret açığı yükselecektir (Aksu ve Başar, 2009).

Hükümetin genişletici maliye politikası uygulamaları çerçevesinde ortaya çıkan bütçe açıkları ekonomideki toplam talebin artmasına yol açacaktır. Vergi oranlarındaki bir düşüş ya da artan kamu harcamaları ülke içinde talebin artmasına sebep olacaktır. Ülke içinde yaşanan talep artışı ise gelir düzeyini yükseltecektir. Ancak ülke içinde oluşan talebin bir bölümü bu

ülkenin ithalat eğilimine bağlı olarak yurt dışına aktarılacaktır. Sonuçta ithalat artarak net ihracat azalacaktır. Dolayısıyla bütçe açıkları doğrudan cari işlemler dengesini bozacak cari işlemler açıklarının oluşmasına yol açacaktır. Başka bir ifadeyle, genişletici maliye politikalarının cari işlemler üzerinde oluşturduğu doğrudan etki harcamalar aracılığıyla ithalatın artması şeklinde meydana gelecektir (Ümit, 2007).

Keynesyen yaklaşım bütçe açıklarının cari işlemler açığına yol açtığını ortaya koyarken aynı zamanda cari işlemler açıklarının da bütçe açığına yol açtığı ileri süren görüşlerde vardır. Şekil 10'da bütçe açığının cari işlemler açığı üzerindeki etkisi ince çizgilerle gösterilirken cari işlemler açığının bütçe açığı üzerindeki etkisi de kalın çizgilerle gösterilmektedir.

Dış ticaret açığını ifade eden ithalatın azalıp ihracatın artması hem cari işlemler dengesinin bozulmasına yol açmakta hem de ulusal gelirin azalması anlamına gelmektedir. Ulusal gelirin azalması gelire bağlı olan vergi gelirlerini azaltarak bütçe açığının artmasına yol açmaktadır. Geliri azalan devlet borçlanma yoluna gidecek ve borç stoku artacaktır. Bu kez de devlet yüksek faiz oranlarından borçlanacak ve artan faiz yüküyle bütçe açığı daha da artacaktır (Çakmak, 1999).

Bir ülkede yaşanan finansal kriz, sonuç olarak cari işlemler açığına neden olabilir. Böyle dönemlerde ülkeler finansal sektörünü düzeltmek ve net ihracattaki düşüş sebebiyle ortaya çıkabilecek olan ekonomik resesyonu önlemek için kamu fonlarına ihtiyaç duyabilir. Ayrıca cari işlemler açığı veren ülkeler ekonomi politikalarında cari işlemler dengesinin iyileştirilmesi yönünde düzenlemeler yapmaktadır. Bu süreçte ithalatın azaltılmasını temel aldığından, ara ve sermaye malı ithalatına bağımlı gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Bu durumda yeni bir politikaya ihtiyaç doğmakta ve hükümet kamu harcamalarını arttırmak suretiyle bütçe açıkları vererek gerileyen iç talebi canlandırmaya yönelmektedir (İyidoğan, 2011). Anlaşıldığı üzere cari işlemler dengesindeki bozulmalar beraberinden bütçe dengesinden bozulmalara yol açmaktadır.

Yüksek düzeyde dış borcu olan gelişmekte olan ülkelere dış borçların geri ödenmesi cari işlemler açıklarına neden olarak döviz kurları üzerinde artışa yol açmaktadır. Bu durumda borç ödemeleri bir taraftan kamu harcamalarını arttırarak bütçe dengesini kötüleştirmekte, diğer taraftan da döviz kurlarındaki yükseliş bütçe dengesinin daha da bozulmasına sebep olmaktadır (İyidoğan, 2011).

7.2. CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ RİCARDOCU YAKLAŞIM

İlk kez 1974'te Amerikalı iktisatçı Robert J. Barro tarafından geliştirilen ve David Ricardo'nun "Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin

Temel İlkeleri” adlı eserinde yer alan “Eşdeğerlik Hipotezi” ikiz açıklar hipotezinin geçersiz olduğunu ileri sürmektedir (Dücan, 2008).

Ricardocu Denklik Hipotezi, bütçe ile cari işlemler açıkları arasında bir ilişki olmadığını ve bütçe açıklarının finansman şeklinin çok fazla önemi olmadığını ileri sürmüştür. Yani bütçe açıklarının vergi veya borçlanma ile karşılanması durumunda bireylerin tüketimi ve ekonominin sermaye birikimi üzerinde etkisinin denk olacağını savunmaktadır (Arıcan, 2005).

Ricardo Denklik Teoremine yönelik varsayımlar şu şekildedir (Arıcan, 2005):

- * Bireylerin ölümsüz olduğu ve sonsuza kadar yaşayacağını varsayarlar.
- * Bireyler rasyonel ve ileri görüşlüdür.
- * Sermaye piyasası mükemmeldir. Bireyler devletle aynı faiz oranından borçlanırlar.
- * İlk dönemde ihraç edilen borç senetlerine ilişkin ödemeler gelecek dönemlerde toplanacak vergilerle ödenir.
- * Bütün vergiler götürü vergidir.
- * Kamu harcamaları sabittir.
- * Para arzının, kamu transfer harcamalarının, fiyatlar genel düzeyinin ve nominal faiz oranının (reel faiz oranına eşit) sabit olduğu varsayılır.

Hane halkının tüketimini gösteren Ricardo denkliği şu şekilde oluşturulabilir (Timur, 2005):

$$\text{Tüketim} = \text{Gelir} - (\text{Tasarruflar} + \text{Vergiler})$$

Devletin vergi indirimine gittiği ve bütçenin denk olduğu varsayımlarıyla kamu harcamalarının artırılması bütçe açığına yol açar. Devlet bütçe açığının finansmanında borçlanma yolunu tercih ederse, bireyler anapara ve faiz geri ödemelerinin karşılanması için ilerde kendilerinden alınacak vergilerin yükseltilmesinin zorunlu olacağını bilir (Timur, 2005).

Hipoteze göre vergilerdeki azalma sonucu oluşan bütçe açığı, cari işlemler dengesini etkilemeyecektir. Sabit kamu harcamaları ve borçlanmada herhangi bir sınırlamanın olmadığı varsayımlarıyla, uygulanacak bir vergi

indirimi, gelecekte vergi artırımını ile giderileceğinden cari vergilerdeki bir azalma planlanan tasarruf düzeyinde bir etki oluşturmayacaktır (Utkulu, 2003). Çünkü bütçe açıkları ulusal tasarruf düzeyi ile ilişkisizdir. Yani, özel tasarruflarda meydana gelen yükselişler, bütçe açıklarını dengeleyerek etkisiz duruma getirir (Şimşek, 2005).

Ricardocu yaklaşıma göre vergi oranlarının azaltılması, rasyonel beklentilere sahip bireyler için gelecekte vergi yükünün ağırlaşmasını ifade ettiğinden bireyler bugünkü vergi indirimleri sonucunda artan gelirleriyle tüketimleri yerine tasarruflarını artıracaklardır. Dolayısıyla cari işlemler dengesinde Keynesyen etki meydana gelmeyecektir (Tunçsiper ve Sürekçi, 2011).

Barro'nun yaptığı analizine göre devlet harcamalarını değiştirmeden vergileri azaltırsa bütçe açığıyla karşılaşacaktır. Bu açığı borçlanma ile finanse ederse gelecekte bu borcunu ödemek için vergileri borcu ve faizi oranında yükseltecektir. Bireyler ise bu durumun farkında olduklarından vergi indirimi sonucu oluşan harcanabilir gelirlerindeki artışı, tüketimden çok tasarrufa yöneltirler. Çünkü yaşanan gelir artışının gelecekte vergi olarak kendilerine yükleneceğini bildiklerinden bunun gerçekte servetlerini arttırmadığının farkındadırlar. Dolayısıyla Barro'ya göre, devletin genişletici maliye politikası uygulayarak bütçe açığıyla karşı karşıya kalması, Keynesyen yaklaşımdan farklı olarak bireylerin tüketim davranışlarında değişiklik meydana getirmemektedir (Gök, 2006). Bundan dolayı bütçe açığı herhangi bir makroekonomik değişken üzerine ve dolayısıyla cari işlem açığı üzerine etki etmemektedir (Gök ve Altay, 2007).

Devletin bütçe açıklarını finanse etmek için borçlanması, sadece özel kesim tasarruflarının kamu kesimine aktarılmasını sağlayacaktır. Özel tasarruflar yurtdışından borçlanmaya gidilmesini gerektirmeyecek şekilde artacağından ülkeye yabancı sermaye girişine gerekmeyecek ve cari işlemler açığı ortaya çıkmayacaktır (Dücan, 2008).

Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi zımni olarak sürekli gelir hipotezinin geçerli olduğunu ileri sürdüğünden sürekli gelir hipotezinin geçerliliğine

yönelik eleştiriler Ricardocu Eşdeğerlilik Hipotezi için de geçerlidir. Bundan dolayı bireylerin miyop olması, likidite sınırlılığı altında olması, birçok bireyin az miktarda servete sahip olması, vergi sonrası gelirden tahmin edilebilir değişimin tahmin edilen tüketimi değiştirmesi, sürekli gelir hipotezinin geçerliliğini ve Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi'nin tutarlılığını tehlikeye düşürmektedir (Gök, 2006).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1950-2012 YILLARI ARASINDA CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE BÜTÇE AÇIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu bölümde 1950-2012 dönemini kapsayan bir aralıkta, cari işlemler açığı ve bütçe açığı arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu açıdan ilk olarak ampirik çalışma için kullanılan ekonometrik yöntem hakkında bilgi verilecek ve uygulamada kullanılan veriler tanıtılacaktır. Daha sonra uygulama sonucunda elde edilen bulgular ortaya konulacak ve yorumlanacaktır.

1. ÇALIŞMANIN LİTERATÜR İNCELEMESİ

Cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişki son yıllarda yoğun biçimde çalışmalara konu olmaktadır. Araştırmacılar tarafından farklı model ve yöntemler kullanılarak farklı ülkelerde yapılan çalışmalar literatürde yer almaktadır. Bazı çalışmalar bütçe açıklarının cari işlemler açığına yol açtığını ileri süren Keynesyen yaklaşımı desteklerken bazıları da bütçe açıklarının cari işlemler açığı ile ilişkisi olmadığını ileri süren Ricardocu yaklaşımı desteklemektedir. Bunun dışında bazı çalışmalar bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında ters yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koyduğu gibi bazı çalışmalar ise çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan çalışmaların çoğunda Keynesyen yaklaşımla aynı yönde sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

1.1. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİNİ ARAŞTIRAN YABANCI LİTERATÜR ÇALIŞMALARI

Bu bölümde, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar kısaca özetlenmiştir.

Bernheim (1988), çalışmasında ABD'yi ve ABD'nin büyük ticaret ortağı olan beş ülkeyi (Kanada, Birleşik Krallık, Batı Almanya, Japonya, Meksika) ele alıp, bu ülkelerdeki dış ticaret açıkları ile bütçe açıkları arasında bağlantı olup olmadığını araştırmıştır. 1960-1984 dönemi yıllık verileri ile en küçük kareler (OLS) yöntemini kullanarak analiz yapmıştır. Çalışmasında bütçe açıklarının, cari işlemler hesabının bozulmasına katkıda bulunduğu görüşü desteklenmiştir. Ayrıca, ABD ekonomisinde 1980'li yıllarda yaşanan dış ticaret açıklarının yaklaşık üçte birinden bütçe açıkların sorumlu olduğunu ifade etmiştir.

Darrat (1988), çalışmasında 1960-1984 dönemini kapsayan üçer aylık veriler ve Granger nedensellik testi kullanarak ABD için bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ampirik sonuçlar, artan bütçe açığının ticaret açığında artışa neden olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bütçe açıklarından dış ticaret açığına doğru bir nedensellik ilişkisinin yanı sıra, dış ticaret açıklarından bütçe açığına doğrudan bir nedensellik ilişki söz konusu olduğu ortaya konulmuştur. Bu durum çift yönlü nedenselliğin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca çalışmadan çıkan diğer bir sonuç, bütçe açıklarının tek başına ticaret açıklarını açıklamakta yeterli olmadığını; parasal taban, faiz oranları ve döviz kuru gibi değişkenlerin bütçe açığı ile birlikte yaşanması halinde dış ticaret açıklarına yol açtığı yönündedir.

Enders ve Lee (1990), iki ülkeli bir model geliştirerek, ABD ekonomisi için 1947:3-1987:1 dönemini kapsayan üçer aylık verileriyle vektör otoregresyon (VAR) tekniklerini kullanarak, reel tüketim harcamaları, reel kamu borcu, reel faiz oranları, cari işlemler hesabı ve döviz kurları gibi değişkenlerini içeren model kurmuşlardır. Yapılan çalışma Ricardo'nun denklik hipoteziyle uyumlu sonuçlar ortaya koymuştur. Çalışma bulgularına

göre, kamu borcunun azaltılması için kullanılan vergi artışları, özel harcamaları ve cari işlemler dengesi etkilemeyecektir.

Dewald ve Ulan (1990), enflasyona ve piyasa değerlerine göre düzeltilmeye tabi tutulmuş verileri kullanarak bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Enflasyon ve piyasa değeri değişiklikleri için düzeltilmiş 1954-1987 dönemi yıllık verileri kullanılarak ABD için yaptıkları regresyon analizde bütçe açıkları ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin önemsiz ve açıklanamaz olduğunu sonucuna ulaşmışlardır.

Latif-Zaran ve Dacosto (1990), ABD için bütçe ve dış ticaret açığı arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemek için iki değişkenli Granger nedensellik yaklaşımını 1971:1-1989:4 dönemi üçer aylık verileri için kullanmışlardır. Ampirik sonuçlar, bütçe açığının dış ticaret açığı ile ilgili olduğunu göstermektedir ve yüksek bütçe açıklarının yüksek dış ticaret açıklarına neden olduğunu ortaya koymuştur.

Bachman (1992), ABD için yaptığı çalışmada 1974-1988 dönemi üç aylık verileri kullanarak VAR analizi yapmıştır. Çalışma sonucu bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca ABD'nin cari işlemler açığını ortadan kaldırmak için bütçe açığının azaltılması gerektiği ileri sürülmüştür.

Bahmani ve Oskooee (1992), yaptıkları çalışmada 1971-1989 dönemi üçer aylık verilerle Granger nedensellik testi uygulanarak ABD için dış ticaret dengesinin uzun vadede belirleyicilerinin neler olduğunu araştırmışlardır. Elde edilen bulgular bütçe açığı ile dış ticaret açığı arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Rosenweig ve Tallman (1993), ABD için bütçe açıklarının dış ticaret açıkları ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu durumu 1961:1-1989:4 dönemini kapsayan üçer aylık verileri kullanılarak ve VAR (vektör otoregresif modelleri) analizi yapılarak test etmişlerdir. Genel olarak sonuçlar ABD'nin artan bütçe açıklarının, doların değer kazanmasına ve 1980'lerde büyük dış ticaret açıklarına katkıda bulunduğu yönündedir.

Egwaikhide (1997), çalışmasında 1973-1993 dönemi yıllık verileriyle Nijerya'da bütçe açıklarının cari işlemler açığı üzerindeki etkisini incelemiştir. İki aşamalı en küçük kareler metodu ile tahmin edilen regresyon sonuçları, Nijerya'da bütçe politikasının cari işlemler dengesini etkilediği yönündedir. Elde edilen bulgular bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında güçlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Islam (1998), Brezilya için bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi 1973:1-1991:4 dönemi üçer aylık verilerini kullanarak Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular dış ticaret ve bütçe açıkları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu ortaya koymuştur.

Anoruo ve Ramchander (1998), 1975-1996 yıllık verileriyle dış ticaret açığı ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi gelişmekte olan beş Güneydoğu Asya ülkesi (Hindistan, Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinler) için VAR analizi ve Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Ampirik bulgular, dış ticaret açığından bütçe açığına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu yönündedir.

Vamvoukas (1999), Yunanistan'a ait 1948-1994 dönemi yıllık verilerini kullanarak bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ekonometrik yöntem olarak koentegrasyon analizi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Ampirik bulgular hem kısa hem de uzun dönemde bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasında pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Bütçe açıklarının azaltılmasının, dış ticaret açıklarının da azaltılmasına katkıda bulunacağı ileri sürülmüştür.

Khalid ve Guan (1999), beş gelişmiş ülke için (ABD, Fransa, İngiltere, Kanada ve Avustralya), 1950-1994 ve beş gelişmekte olan ülke için (Hindistan, Endonezya, Pakistan, Mısır ve Meksika) 1955-1993 dönemini kapsayan yıllık verilerle cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Khalid ve Guan; gelişmiş ülkeler için uzun dönemde bütçe açığı ve cari

işlemler açığı arasında bir ilişkinin olmadığını söylerken geliştirmekte olan ülkeler için bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi reddetmemişlerdir. Elde edilen bulgular, Endonezya ve Pakistan için cari işlemler açığının bütçe açığına neden olduğunu, Mısır ve Meksika'da ise bütçe açıklarının cari işlemler açığına neden olduğunu göstermiştir. İngiltere ve Avustralya için cari işlemler açığı ve bütçe açığı arasında bir ilişki olmadığı ve Kanada ile Hindistan için ise iki yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Ayrıca ABD'de 1980'li yıllarda bütçe açığı ve cari işlemler açığı için koentegrasyon sonuçları iki açığın uzun vadede ilgili olmadığını göstermiştir.

Aqeel ve Nishat (2000), bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi araştırmıştır. Pakistan için 1973-1998 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan veriler yıllık olup eşbütünleşme testi ile Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Ortaya konulan bulgulara göre, uzun dönemde bütçe açıkları cari işlemler açığı üzerinde pozitif etkiye sahip iken, kısa dönemde bütçe açığı ile cari hesap dengesi arasındaki nedensellik ilişkisi negatiftir.

Alkswani (2000), çalışmasında petrol ekonomisine sahip Suudi Arabistan için bütçe ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. 1970-1999 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak Johansen Eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ancak nedensellik yönünün ticaret açığından bütçe açığına doğru olduğu yönündedir.

Vyshnyak (2000), Ukrayna için 1995:1-1999:4 dönemi üçer aylık verileri ile koentegrasyon analizi ve Granger nedensellik testi ile bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test etmiştir. Analiz bulguları, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında bütçe açığından cari işlemler açığına bir ilişki olduğu yönündedir.

Piersanti (2000), çalışmasında cari hesap açıklarının gelecekte beklenen bütçe açıkları ile bağlantılı olup olmadığı sorusunu ele almıştır.

OECD ülkeleri için ileriye dönük beklentiler modeline dayalı ekonometrik denklem oluşturarak eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi yapmıştır. Ampirik kanıtlar cari işlemler açığının 1970-1997 döneminde gelecekte beklenen bütçe açıkları ile ilişkili olduğu görüşünü desteklemekte olduğunu göstermiştir.

Kulkarni ve Erickson (2001), Pakistan, Hindistan ve Meksika için 1979-1996 dönemi yıllık verileriyle bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Garanger nedensellik yöntemi uygulanan çalışmada elde edilen bulgularda, Pakistan için dış ticaret açıklarının bütçe açıkları oluşturduğunu, Meksika için bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında bir ilişkinin olmadığı, Hindistan için de bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında bir ilişkinin olduğu ve ilişkinin yönünün bütçe açığından dış ticaret açığına doğru olduğu sonuçları ortaya konulmuştur.

Hatemi-j ve Shukur (2002), bütçe ve dış ticaret açıkları arasındaki nedensellik ilişkisini ve yönünü analiz etmişlerdir. Çalışmada 1975-1998 dönemi üçer aylık veriler ile VAR analizi yapılmıştır. Nedensellik testi sonuçlarında 1975-1989 döneminde bütçe açığının nedeni cari işlemler açığı iken 1990-1998 döneminde ise cari işlemler açığının nedeni olarak bütçe açığıdır. Bu ikinci alt dönemde, yani 1990-1998 için, bu iki değişken arasında nedensellik bağı birinci alt-döneme göre ters yönde, tek yönlü bir form vardır anlamına geldiği ortaya konulmuştur. Bu sonucun politikası olarak ABD ekonomisinde ticaret açıklarının azaltılması bütçe açıklarının azaltılmasına neden olacağı ileri sürülmüştür.

Saleh ve diğerleri (2005), 1970-2003 dönemine ait yıllık verileri kullanarak Sri Lanka için otoregresif dağıtılmış gecikmeli (ARDL) modeli ve eşbütünleşme testi ile cari işlemler açığı ve bütçe açığı arasındaki uzun dönemli dinamikleri değerlendirmeye çalışmışlardır. Bulgular, cari hesap dengesizlikleri ile bütçe açıkları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ve nedenselliğin yönünün bütçe açığından cari işlemler açığına doğru olduğunu göstermiştir. Çalışmanın sonucu Keynesyen yaklaşımı desteklemektedir.

Onafowora ve Owoye (2006), Nijerya için eşbütünleşme analizi, vektör hata düzeltme teknikleri ve Granger nedensellik testleri ile bütçe ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde etikleri bulgular, 1970-2001 döneminde kısa ve uzun vadede dış ticaret ve bütçe açıkları arasındaki pozitif ilişkinin olduğu ve ilişkinin yönünün dış ticaret açıklarından bütçe açıklarına doğru olduğunu göstermektedir.

Kim ve Kim (2006), Kore'de bütçe açıklarının cari işlemler açıklarına yol açıp açmadığını analiz etmişlerdir. Bu analizde 1970-2003 dönemi yıllık verilerle Granger nedensellik testi uygulamışlardır. Ampirik sonuçlar, cari işlemler açığından bütçe açığına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir

Baharumshah ve diğerleri (2006), Endonezya, Filipinler, Tayland, Malezya ülkeleri için bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Bu analiz için 1976:1-2000:4 dönemini kapsayan üçer aylık verileri kullanarak eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi uygulamışlardır. Çalışma sonuçları uzun dönemde bütçe ve cari işlemler açığı arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu, bu nedensellik ilişkisinin yönünün; Tayland için bütçe açığından cari işlemler açığına doğru, Endonezya için cari işlemler açığından bütçe açığına doğru ve Malezya ile Filipinler için ise çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Mukhtar ve diğerleri (2007), Pakistan için bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1975-2005 dönemini kapsayan üçer aylık verilerle yaptıkları çalışmada eşbütünleşme analizi, ECM hata düzeltme modeli ve Granger-nedensellik testi kullanmışlardır. Elde edilen bulgular; uzun dönemde bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında pozitif çift yönlü ilişki olduğunu göstermektedir. İlişki yönü bütçe açığından cari işlemler açığına cari işlemler açığından bütçe açığına doğrudur.

Marinheiro (2007), çalışmasında Mısır için Ricardocu Denklik Hipotezinin ve Keynesyen Yaklaşımın geçerliliğini incelemiştir. 1977-2003 dönemi yıllık verilerini Johansen eşbütünleşme testi, VECM ve Granger nedensellik yöntemini kullanarak test etmiştir. Ampirik sonuçlar, Mısır için

Ricardo Denklik Hipotezin geçerliliğini reddetmiştir. Bulgular, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında pozitif ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. İlişkinin yönü ise cari işlemler açığından bütçe açığına doğru tek yönlüdür.

Chowdhury ve Saleh (2007), Keynesyen Yaklaşımı Sri Lanka'da 1970-2005 dönemine ilişkin yıllık veriler ile ARDL yaklaşımını kullanarak analiz etmişlerdir. Bulgular; Keynesyen görüşü desteklemiş ve cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını göstermiştir.

Baharumshah ve Lau (2007), Tayland için bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisi araştırmışlardır. 1976:1-2001:4 dönemi üçer aylık verileri ile eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi (VECM ve MWALD) uygulamışlardır. Analizin sonuçları, bütçe ve cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkinin olduğu ve yönü, bütçe açığından cari işlemler açığına doğrudur.

Boileau ve Normandin (2008), 16 sanayileşmiş ülke için (Japonya, Avusturalya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, Kanada, ABD) 1975-2002 dönemine ait aylık verileri VAR modeli ile bütçe açığı ve dış açık üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Analizin sonucunda, vergi indirimlerinden kaynaklanan bütçe açıklarının dış açığa yol açtığı ortaya çıkmıştır.

Rault ve Afonso (2009), AB ve OECD ülke grupları için 1970-2007 dönemi yıllık verileriyle (15 AB ülkesi 1970-2007, 25 AB ülkesi 1996-2007 dönemi, 15 AB ülkesi, Avustralya, Kanada, İzlanda, Japonya, Kore, Meksika, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Türkiye, Amerika 1987-2007 dönemi) cari işlemler açığı ve bütçe açığı arasındaki ilişkinin varlığını araştırmışlardır. SUR sistemleri ve Granger nedenselliğin tespiti için Wald testlerine dayanan panel veri yöntemi kullanmışlardır. Sonuçlar, birçok AB ülkesi için (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, İtalya, Macaristan, Litvanya, Polonya ve Slovakya) bütçe açıklarıyla cari işlemler açığı arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu yönündedir. OECD

ülkelerine ait alt bir küme içinde ters yönlü nedenselliğin söz konusu olduğu ileri sürülmüştür.

Hakro (2009), Pakistan ekonomisi için para arzı, enflasyon (TÜFE), bütçe açığı, faiz oranı, döviz kuru ve dış ticaret açığı arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Bu analiz için 1948-2005 dönemini kapsayan üç aylık verileriyle VAR analizi ve Granger nedensellik testi yapmıştır. Ampirik sonuçlar bütçe açıklarının dış ticaret açıklarına neden olduğunu göstermiştir.

Katırcıoğlu ve diğerleri (2009), bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisini seçilen 24 küçük ada devleti için (Bahamalar, Barbados, Komorlar, Dominika, Fiji, Grenada, Kıbrıs, İzlanda, Malta, Mauritius, Papua Yeni Gine, Dominik Cumhuriyeti, Haiti, St Lucia, Solomon Adaları, Sri Lanka, St Vincent ve Grenadinler, Seyşeller, Madagascar, Maldivler, Tonga, Trinidad ve Tobago, Vanuatu, Yeni Zelanda) araştırmışlardır. Ampirik çalışma, 1970-2004 dönemine ait yıllık verilerle panel veri analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Granger nedensellik testi cari işlemler açığından bütçe açığına çalışan tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca ulaşılan sonuçlara göre, küçük adalarda dış ticarete bağımlılık sadece uzun vadeli büyüme için değil, aynı zamanda kamu sektörünün genel bütçe dengesi içinde önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Lau ve diğerleri (2010), Asya krizinden etkilenen ülkelerde bütçe açığı ve cari işlemler açığı ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler, Tayland için kriz öncesi 1976:1-1997:2 dönemi aylık verileriyle ve kriz sonrası 1997:3-2008:1 dönemi üç aylık verileriyle eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmada Malezya, Filipinler (kriz öncesi) ve Tayland için bütçe açığından cari işlemler açığına doğru bir nedensellik ilişkisine, Endonezya ve Kore içinse ters yönde bir nedensellik ilişkisine ve kriz sonrası dönemde Filipinler için çift yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

Datta ve Mukhopadhyay (2010), Maldivler için bütçe ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi 1979-2003 yıllık verilerle Granger nedensellik testi

ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri bulgular sonucunda bütçe ve dış ticaret açığı arasında bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır.

Kalou ve Paleologou (2011), yaptıkları çalışmada Yunanistan için 1960-2007 dönemi yıllık verilerle bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. ADF ve KPSS birim kök testleri, eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmada bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında pozitif ilişki olduğunu ve nedenselliğin yönünün cari işlemler açığından bütçe açığına doğru olduğunu ulaşılmıştır.

Zamanzadeh ve Mehrara (2011), yaptıkları çalışmada vektör hata düzeltme modeli (VECM), 1959-2007 dönemi yıllık veriler ve eşbütünleşme tekniğini uygulananak İran ekonomisinde bütçe açığının petrol dışı cari işlemler açığı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ampirik sonuçlar, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu ve Granger nedensellik testi ise çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Trachanas ve Katrakilidis (2012), finansal piyasa baskısı ve iflas altında beş Avrupa ekonomisinin (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya) mali ve cari dengesizlikleri arasındaki uzun dönemli ilişki üzerine ampirik analiz yapmışlardır. Analizde Portekiz, Yunanistan ve İspanya için 1977-2009 dönemi; İtalya için 1971-2009 dönemi; İrlanda için 1975-2009 dönemi verileri ile Gregory ve Hansen eşbütünleşme yöntemi kullanmışlardır. Elde edilen bulgular uzun dönemde mali açık ve cari işlemler açığı arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda mali açığın azalmasının cari işlemler açığı üzerinde tersi yönde büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Ratha (2012), çalışmasında Hindistan için 1998-2009 dönemini kapsayan aylık ve üç aylık veriler üzerinden koentegrasyon ve sınır testi yaklaşımı kullanarak, bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen bulgular kısa vadede Hindistan için bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasında bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur.

Datta ve diğeri (2012), Bhutan ekonomisi için; 1983-2002 yıllık veriler yardımıyla eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, bütçe açığının nedeni olarak cari işlemler açığı görülmektedir. Bu nedenle, hükümetin bütçe açığını dengelemek için cari işlemler açığını azaltmak adına bazı adımlar atılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Tablo 10. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişkisini Araştıran Yabancı Literatür Çalışmaları

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Sonuç(lar)
Bernheim (1988)	ABD, Kanada, Birleşik Krallık, Batı Almanya, Japonya, Meksika 1960-1985 (Y)	En Küçük Kareler (OLS) Yöntemini	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Darrat (1988)	ABD 1960-1984 (Ç)	Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Enders ve Lee (1990)	ABD 1947-1987 (Ç)	VAR	Ne Keynesyen yaklaşım ne de Ricardocu Denklik Hipotezi reddedilmiştir.
Dewald ve Ulan (1990)	ABD 1954-1987 (Y)	Regresyon Analizi	BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur.
Latif-Zaran ve Dacosto (1990)	ABD 1971-1989 (Ç)	Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Bachman (1992)	ABD 1974-1988 (Ç)	VAR	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Bahmani ve Oskooee (1992)	ABD 1971-1989 (Ç)	Eşbütünleşme	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Rosenweig ve Tallman (1993)	ABD 1961-1989 (Ç)	VAR	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Egwaikhide (1997)	Nijerya 1973-1993 (Y)	İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Islam (1998)	Brezilya 1973-1991 (Ç)	Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Anoruo ve Ramchander (1998)	Hindistan, Kore, Endonezya, Malezya, Filipinler 1975-1996 (Y)	VAR Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Vamvoukas (1999)	Yunanistan 1948-1994 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.

Tablo 10. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişkisini Araştıran Yabancı Literatür Çalışmalarının Devamı

Khalid ve Guan (1999)	ABD, Fransa, İngiltere, Kanada, Avustralya 1950-1994 (Y) Hindistan, Endonezya, Pakistan, Mısır, Meksika 1955-1993 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	Endonezya, Pakistan, Mısır ve Meksika için BA ile CIA arasında bir ilişki vardır. İngiltere ve Avustralya için BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur. Kanada ile Hindistan için ise iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır. ABD için BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur.
Aqeel ve Nishat (2000)	Pakistan 1973-1998 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Alkswani (2000)	Suudi Arabistan 1970-1999 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Vyshnyak (2000)	Ukrayna 1995-1999 (Ç)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Piersanti (2000)	OECD Ülkeleri 1970-1997 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Kulkarni ve Erickson (2001)	Pakistan, Hindistan, Meksika 1979-1996 (Y)	Granger ned.	Pakistan ve Hindistan için BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır. Meksika için BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki yoktur.
Hatemi-j ve Shukur (2002)	ABD 1975-1998 (Ç)	VAR	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Saleh ve diğerleri (2005)	Sri Lanka 1970-2003 (Y)	Eşbütünleşme	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Onafowora ve Owoye (2006)	Nijerya 1970-2001 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Kim ve Kim (2006)	Kore 1970-2003 (Y)	Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.

Tablo 10. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişkisini Araştıran Yabancı Literatür Çalışmalarının Devamı

Baharumshah ve diğerleri (2006)	Endonezya, Filipinler, Tayland, Malezya 1976-2000 (Ç)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır. Malezya ile Filipinler için çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Mukhtar ve diğerleri (2007)	Pakistan 1975-2005 (Ç)	Eşbütünleşme ECM Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Marinheiro (2007)	Mısır 1977-2003 (Y)	Eşbütünleşme VECM Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Chowdhury ve Saleh (2007)	Sri Lanka 1970-2005 (Y)	ARDL	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Baharumshah ve Lau (2007)	Tayland 1976-2001 (Ç)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Boileau ve Normandin (2008)	Japonya, Avusturalya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya İtalya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, Kanada, ABD 1975-2002 (A)	VAR	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Rault ve Afonso (2009)	AB ve OECD ülke grupları 1970-2007 (Y)	Granger ned.	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, İtalya, Macaristan, Litvanya, Polonya ve Slovakya BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Hakro (2009)	Pakistan 1948-2005 (Ç)	VAR Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Katircioğlu ve diğ. (2009)	24 Küçük Ada Devletleri 1970-2004 (Y)	Panel Veri Analizi	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.

Tablo 10. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişkisini Araştıran Yabancı Literatür Çalışmalarının Devamı

Lau ve diğerleri (2010)	Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler, Tayland kriz öncesi 1976-1997 (A) kriz sonrası 1997-2008 (Ç)	Eşbütünleşme Granger ned.	Malezya, Filipinler (kriz öncesi), Endonezya, Kore ve Tayland için BA ile CIA arasında bir ilişki vardır. Kriz sonrası dönemde Filipinler için çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Datta ve Mukhopadhyay (2010)	Maldivler ülkesi 1979-2003 (Y)	Granger ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki yoktur.
Kalou ve Paleologou (2011)	Yunanistan 1960-2007 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Zamanzadeh ve Mehrara (2011)	İran 1959-2007 (Y)	VECM Eşbütünleşme	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Trachanas ve Katrakilidis (2012)	Portekiz Yunanistan, İspanya 1977-2009 (Y) İrlanda 1975-2009 (Y) İtalya 1971-2009 (Y)	Eşbütünleşme	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Ratha (2012)	Hindistan 1998-2009 (A,Ç)	Eşbütünleşme Sınır Testi	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Datta ve diğ. (2012)	Bhutan 1983-2002 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.

Tabloda yer alan Ç; çeyreklik dönemi, A; aylık dönemi ve Y ; yıllık dönemi göstermektedir. BA bütçe açığını CIA ise cari işlemler açığını ifade etmektedir.

1.2. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİNİ ARAŞTIRAN TÜRKİYE'DE YAPILMIŞ LİTERATÜR ÇALIŞMALARI

Bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin incelenmesinde Türkiye için yapılmış olan çalışmalar aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Başar (1999), 1980-1997 dönemini kapsayan aylık veriler ile bütçe açıkları, dış ticaret açıkları, faiz oranları, reel döviz kuru, para arzı, tüketici fiyat endeksi ve ulusal gelir değişkenlerini kullanarak VAR yöntemi ve nedensellik analizi uygulanmıştır. Yazar, çalışmada nedensellik analizi ile kullanılan değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyerek Türkiye'de bütçe açıklarının dış ticaret açıklarını faiz haddi ve döviz kuru yoluyla dolaylı olarak etkilediği; dış ticaret açıklarının ise bütçe açıklarını doğrudan etkilediği sonucuna varmıştır.

Zengin (2000), çalışmasında 1987-1999 dönemi üçer aylık verilerini kullanarak bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi tanımlamak için vektör otoregresif (VAR) modeli uygulamıştır. Elde edilen bulgular bütçe açığı ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki olduğunu ve bütçe açıklarının dış ticaret açıklarını doğrudan etkilerken aynı zamanda dolaylı olarak da ticaret açıklarının etkisi altında olduğunu ortaya koymuştur. İlişki yönünün bütçe açıklarından ticaret açıklarına doğru olduğu ileri sürülmüştür.

Kutlar ve Şimşek (2001), Türkiye'de bütçe açığı ve dış ticaret açığı ilişkisini incelemişlerdir. 1984-2000 dönemine ait üçer aylık veriler kullanarak koentegrasyon analizi, hata düzeltme modeli (ECM) ve Granger nedensellik testi ile bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında nedensellik ilişkisinin varlığı doğrulanmış, hata düzeltme modeli, kısa ve uzun dönemde bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Kuştepe (2001), çalışmasında Türkiye'de Feldstein zincirinin (hükümet açıklarının faiz oranlarını yukarıya çektiğini, bunun da yabancı sermaye girişini artırarak yerli parayı kuvvetlendirip cari işlemler dengesinde açığa sebep olduğunu savunur) geçerliliği incelemiştir. 1975-1995 dönemi yıllık verilerle eşbütünlük ve nedensellik testi uygulamıştır. Sonuç

itibariyle bütçe ve cari işlem açıkları arasında ilişki bulunmadığı ortaya konulmuştur.

Yılmaz (2002), Türkiye'nin 1980-2001 dönemi yıllık verilerle bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Bu amaçla VAR modeline dayalı Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bulgularda bütçe ve dış ticaret açıkları arasında, iki yönlü bir nedenselliğin var olduğu ortaya çıkmıştır.

Akbostancı ve Tunç (2002), Türkiye'de 1987-2001 dönemi üçer aylık verilerini kullanarak hata düzeltme modeli ve eşbütünleşme analizi ile bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz sonucunda hem uzun dönem hem de kısa dönem için bütçe açıklarının dış ticaret açıklarına neden olduğu belirlenmiştir.

Ata ve Yücel (2003), bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 1975-2002 dönemi yıllık verileriyle Engle-Granger iki aşamalı eşbütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testiyle Türkiye için test etmiştir. Çalışma sonucu; bütçe açıkları ile cari işlem açığı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ve birinci gecikmede bütçe açıklarından cari açıklara doğru, üçüncü ve yedinci gecikmede de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru nedensellik bulunduğunu göstermiştir.

Utkulu (2003), Türkiye'de bütçe açığı ile dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışması, 1950-2000 yıllık veriler ile koentegrasyon, hata düzeltme modeli ve nedensellik analizlerine dayanmaktadır. Analiz bulguları, bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları değişkenlerinin uzun dönemde zaman içerisinde beraber hareket ettiklerini göstermektedir. Hata düzeltme modeli ve nedensellik bulguları ise iki değişken arasındaki uzun dönem nedenselliğin iki yönlü olduğunu göstermiştir. Yani, bütçe açıklarındaki artış, dış ticaret açıklarındaki artışın nedeni olup, bunun tersinin de geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Günaydın (2004), dış ticaret açığı ile bütçe açığı ilişkisini Toda-Yamamoto nedensellik testi çerçevesinde incelemiştir. Türkiye için 1987-2003 dönemi çeyrek dönem verilerini esas alarak yaptığı çalışma sonucunda

bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını doğrular sonuçlara ulaşılmakla beraber nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından dış ticaret açığına doğru olduğunu ortaya koymuştur.

Ay ve diğerleri (2004), bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki nedensellik ilişkisi ve nedenselliğin yönü Türkiye için araştırmıştır. 1992-2003 dönemi aylık veriler ile Granger nedensellik testi ve regresyon analizini kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de ele alınan dönem itibariyle bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki karşılıklı ilişki bulunduğunu dolayısıyla Keynesyen yaklaşımın geçerli olduğunu ileri sürmüştür.

Timur (2005), bütçe açıkları ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi uygulayarak 1985-2003 dönemi üç aylık verileriyle test etmiştir. Analiz sonuçları Keynesyen yaklaşımı destekler nitelikte olup ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari işlemler açığına doğru olduğunu ortaya koymuştur.

Arıcan (2005), çalışmasında 1988-2003 dönemi yıllık verilerini kullanarak Ricardocu Denklik Teoremini Türkiye için regresyon ve Lagrange yöntemi ile test etmiştir. Ulaştığı sonuç, Ricardocu Denklik Teoremini destekler niteliktedir. Yani bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Gök (2006), Johansen eşbütünleşme testi ile Vektör Otoregresyon (VAR) yöntemi kullanarak bütçe açıkları ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 1988-2005 dönemi çeyreklik veriler yardımıyla incelemiştir. Ulaşılan sonuçta bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında bir ilişki olmadığı ileri sürülmüştür.

Barışık ve Kesikoğlu (2006), çalışmasında Türkiye’de bütçe açıklarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini VAR yöntemi ve Granger Nedensellik testi kullanarak incelemiştir. Bütçe açıkları, enflasyon, cari işlemler açığı, istihdam, büyüme ve yatırım değişkenleri ile 1987:1-2003:4 dönemi için elde edilen bulgulara göre Türkiye’de bütçe açıkları ile cari açıklar arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu ve bu ilişkinin negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Gök ve Altay (2007), çalışmalarında 1988-2005 dönemi üç aylık verilerini kullanarak bütçe açıkları ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme testi ve VAR yöntemiyle araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, uzun dönemde bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında ilişki olmadığına ancak kısa dönem ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şimşek ve diğerleri (2007), çalışmalarında 1987-2006 dönemi üç aylık verileri kullanarak Türkiye'nin dış ticaret açıklarını etkileyen başlıca faktörleri incelemişlerdir. Eşbütünleşme analizi sonucu ulaştıkları bulgularda dış ticaret açıkları ile modelde kullanılan dışa açıklık, konsolide bütçe dengesi, reel efektif döviz kuru, M1 para arzı ve GSYİH değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.

Ümit (2007), çalışmasında 1987:01-2005:04 dönemine ait üçer aylık verileriyle bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiyi test etmek için vektör otoregresif (VAR) tekniği kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şen (2007), Türkiye'de 1983-2005 dönemi yıllık verilerini kullanarak Granger nedensellik testi ve regresyon analizi yardımıyla bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında bir ilişki olup olmadığını analiz etmiştir. Analiz sonucunda bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında bir ilişki olmadığını ileri sürmüştür.

Sever ve Demir (2007), çalışmasında Türkiye için bütçe açığı ve cari işlemler açığı ilişkisini kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi milli hasılaya oranı, devlet iç borçlanma senetleri faiz oranı, TÜFE bazlı reel döviz kuru endeksi ve cari dengenin gayri safi milli hasılaya oranı değişkenlerini kullanarak, 1987-2006 dönemi çeyreklik verileri ile Granger nedensellik testi ve VAR metodu yardımıyla analiz etmiştir. Analiz sonucunda bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Yay ve Taştan (2007), sekiz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede (ABD (1973:1-2005:4), Arjantin (1976:1-2005:2), Brezilya (1975:1-2005:4), Meksika (1980:1-2005:4), G. Kore (1976:1-2000:3), Filipinler (1977:1-

2004:4), Tayland (1976:1-2003:4) ve Türkiye (1985:1-2005:12)) bütçe açıkları ile cari işlemler açığı ilişkisini nedensellik ve eşbütünleşme testleri çerçevesinde incelemiştir. Bulgular sonucunda ABD Meksika, Brezilya ve Filipinler’de iki değişken arasında herhangi bir ilişki bulamamıştır. Arjantin için iki yönlü, Kore, Tayland ve Türkiye için ise tek yönlü ilişkiye ulaşmıştır. Kore’de Keynesyen Yaklaşımı destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Tayland ve Türkiye’de ise ilişkinin yönü cari işlemler açığından bütçe açıklarına doğru olduğu ortaya çıkmıştır.

Yılığör (2008), 1990-2005 dönemi yıllık veriler ile 29 OECD ülkesinde (Türkiye dahil) bütçe açıkları ve dış ticaret açıklarının ilişkisini eş bütünlük testleri ve Holtz Eaken, Newey ve Rosen nedensellik testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda 29 OECD ülkesinde dış ticaret açıklarından bütçe açıklarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Mucuk (2008), çalışmasında 1989-2004 dönemi için üçer aylık veriler kullanarak VAR yöntemi ve Granger Nedensellik testi ile bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz sonucunda değişkenlerin birbirleri ile karşılıklı bir nedensellik ilişkisi içerisinde oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Çelik ve diğerleri (2008), 1996-2006 dönemi çeyreklik veriler ile Türkiye’ye benzer ekonomik yapıda bulunan 5 ülkede (Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kolombiya ve Meksika) panel veri ve eşbütünleşme testleri üzerinden bu ülkelerde bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi sorgulanmıştır. Çalışma sonucu elde edilen ampirik bulgular, bütçe açıkları ve cari işlemler açığı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Erdinç (2008), çalışmasında eşbütünleşme analizi ve Granger Nedensellik testinden yararlanarak Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisini 1950-2005 dönemi yıllık verilerinden yararlanarak analiz etmiştir. Ulaşılan sonuçta bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ileri sürülmüş ve

ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari işlem açıklarına doğru olduğu ifade edilmiştir.

Karatay (2008), İkiz Açıklar Hipotezi'nin Türkiye ekonomisi için geçerliliği regresyon analizi ve Granger Nedensellik testi kullanarak 1990-2006 yılları arası üçer aylık verilerle test etmiştir. Analiz sonucu bütçe açıkları ve cari işlemler açığı arasında bir ilişki söz konusu olduğunu ve ilişkinin yönünün hem bütçe açıklarından cari açıklara doğru hem de cari işlemler açığından bütçe açıklarına doğru olduğunu ortaya koymuştur.

Altıntaş ve Taban (2010), 1974-2007 dönemi yıllık verileriyle Türkiye'de cari işlemler açığı ve bütçe açığı ilişkisini, Feldstein Horioka (1980) hipotezi ile test etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla GSYİH'ye oran olarak cari açık, bütçe açığı ve yurtiçi yatırım değişkenlerini ve ARDL sınır testi yaklaşımını kullanmıştır. Sonuç olarak bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Bolat, Belke ve Aras (2011), çalışmasında Türkiye'de bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisini, 1998-2010 dönemindeki çeyreklik veriler ile sınır testi yöntemi kullanılarak incelemiştir. Analiz sonucunda uzun dönemde bütçe açığının cari işlemler açığı üzerinde bir etkisinin olmadığını, kısa dönemde ise bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında ilişkinin bulunduğu ulaşılmıştır.

Tunçsiper ve Sürekçi (2011), çalışmada Türkiye'de 1987:01-2007:03 dönemine ait üç aylık verileri kullanarak Vektör Otoregresif model (VAR) yöntemi ile bütçe açığı ve cari işlemler açığı ilişkisini test etmiştir. Elde ettiği bulgular sonucunda bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında bir ilişki olmadığına ulaşarak Ricardo Yaklaşımı desteklenmiştir.

Kökcü (2011), bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiyi 1994-2010 dönemi aylık verilerini kullanarak Granger Nedensellik testi ile incelemiştir. Elde edilen bulgular bütçe açığı ile cari işlem açığı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu destekler yönde olmuştur. Ayrıca bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin yönünün cari işlemler açığından bütçe açığına doğru olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Varol İyidoğan (2011), alışmasında Türkiye'ye ait 1987-2005 dönemi için c aylık veriler kullanarak bütçe açıkları ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi Otoresif model aracılığıyla ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlar, bütçe açığından cari işlemler açığına doğru nedensellik ilişkisinin geçerli olmadığını göstermektedir. Bunun aksine, Türkiye'de cari işlemler dengesindeki gelişmelerin bütçe dengesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

avdar (2011), çalışmasında bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi 1994-2008 dönemi çeyrek dönem verileriyle Johansen eşbütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testiyle Türkiye için test etmiştir. Analizi sonuçları, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ve bu ilişkinin yönünün cari işlem açıklarından bütçe açıklarına doğru bulunduğunu ortaya koymuştur.

Gürsoy ve Ceylan (2011), bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme yöntemini kullanarak ve hata düzeltme modelini tahmin ederek 1989-2008 arası dönemde üçer aylık veriler ile Türkiye için analiz etmişlerdir. Ampirik bulgular, bütçe ve cari işlemler açığı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca araştırma, bütçe açıklarının önemli ölçüde cari işlemler dengesinin bozulmasına katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur.

Mangır (2012), 1980-2011 yıllık verilerini kullanarak Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin geçerliliğini test etmiştir. Johansen eşbütünleşme yaklaşımı kullanarak bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada elde edilen test sonuçları Türkiye için bütçe açığından cari işlemler açığına tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstererek Keynesyen yaklaşımı desteklemiştir.

Kılavuz ve Dumrul (2012), çalışmasında bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 2006:01-2010:12 verileri ile sınır testi, VAR analizi ve Granger Nedensellik Testini kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonucunda uzun dönemde bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişki olmadığı

ortaya konulmuştur. Bu sonuç Ricardocu yaklaşımını desteklemektedir. Kısa dönemli dinamiklerin ortaya konulması için yapılan VAR analizi sonuçlarına göre bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında iki yönlü bir ilişki olduğu ileri sürülmüştür.

Azgün (2012), Türkiye Ekonomisi için bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 1980-2009 dönemi yıllık verilerle test etmiştir. Bu kapsamda, bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü Granger nedensellik testi ve regresyon aracılığı ile araştırmıştır. Elde edilen bulgular, bütçe açığından cari işlemler açığına doğru nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Akıncı ve Yılmaz (2012), yaptıkları çalışmada cari işlem açıkları, tasarruf açıkları ve bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi 1975-2010 dönemi yıllık verileriyle analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenebilmesi amacıyla sınır testi analizi uygulamışlar ve ilgili değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkilerin varlığını belirlemişlerdir. Analiz sonuçları, tasarruf açıkları ile bütçe açıklarının cari işlem açıkları üzerinde hem kısa hem de uzun dönemde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ve Türkiye ekonomisi için üçüz açıkların geçerli olduğunu göstermiştir.

Akıncı ve Yılmaz (2012a), cari işlemler açığının belirleyicileri Türkiye ekonomisi 1980-2010 dönemini kapsayan yıllık verilerle için analiz etmişlerdir. Bu bağlamda Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi uygulamışlardır. Ampirik bulgular; cari işlem açıkları ile ulusal gelir, reel faiz oranı, döviz kuru ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında uzun dönemli bir ilişkinin, cari işlemler açığı ile enflasyon oranı ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ise karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca analiz, cari işlemler açığının, reel faiz oranlarının nedeni olduğu sonucunu göstermiştir. Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi elde edilememiştir.

Tablo 11. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişisini Araştıran Türkiye’de Yapılmış Literatür Çalışmaları

Yazar(lar)	Ülke-Dönem	Yöntem	Sonuç(lar)
Başar (1999)	Türkiye 1980-1997 (A)	VAR Nedensellik	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Zengin (2000)	Türkiye 1987-1999 (Ç)	VAR	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Kuştepelı (2001)	Türkiye 1975-1995 (Y)	Nedensellik Eşbütünleşme	BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur.
Kutlar ve Şimşek (2001)	Türkiye 1984-2000 (Ç)	Koentegrasyon ECM Granger Ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Akbostancı ve Tunç (2002)	Türkiye 1987-2001 (Ç)	Eşbütünleşme Hata Düzeltme Modeli	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Yılmaz (2002)	Türkiye 1980-2001 (Y)	VAR Granger Ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Ata ve Yücel (2003)	Türkiye 1975-2002 (Y)	Eşbütünleşme Nedensellik	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Utkulu (2003)	Türkiye 1950-2000 (Y)	Koentegrasyon Nedensellik	BA ile dış ticaret açığı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Ay ve diğerleri (2004)	Türkiye 1992-2003 (A)	Granger Ned. ve Regresyon	BA ile CIA arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Günaydın (2004)	Türkiye 1987- 2003 (Ç)	Granger Ned.	BA ile dış ticaret açığı arasında bir ilişki vardır.
Arıcan (2005)	Türkiye 1988-2003 (Y)	Regresyon ve Lagrange Yöntemi	BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur.
Timur (2005)	Türkiye 1985-2003 (Ç)	Granger Ned.	BA ile CA arasında bir ilişki vardır.
Barışık ve Kesikoğlu (2006)	Türkiye 1987-2003 (Ç)	VAR Granger Ned.	BA ile CIA arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi (ilişki negatiftir) vardır.
Gök (2006)	Türkiye 1988-2005 (Ç)	VAR Eşbütünleşme	BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur.
Sever ve Demir (2007)	Türkiye 1987-2006 (Ç)	VAR Granger Ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Gök ve Altay (2007)	Türkiye 1989-2005 (Ç)	VAR Eşbütünleşme	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.

Tablo 11. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişkisini Araştıran Türkiye’de Yapılmış Literatür Çalışmalarının Devamı

Yay ve Taştan (2007)	ABD 1973-2005 (Ç) Arjantin 1976-2005 (Ç) Brezilya 1975-2005 (Ç) Meksika 1980-2005 (Ç) G. Kore 1976-2000 (Ç) Filipinler 1977-2004 (Ç) Tayland 1976-2003 (Ç) Türkiye 1985-2005 (A)	Granger Ned. Frekans Alanında Ned.	ABD-Meksika- Brezilya ve Filipinler’de BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur. Arjantin’de BA ile CIA arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır. G.Kore’de BA ile CIA arasında bir ilişki vardır. Tayland ve Türkiye’de BA ile CIA arasında ters yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Şimşek ve diğerleri (2007)	Türkiye 1987-2006 (Ç)	Eşbütünleşme	BA ile dış ticaret açıkları arasında bir ilişki vardır.
Şen (2007)	Türkiye 1983-2005 (Y)	Granger Ned. Regresyon analizi	BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur.
Ümit (2007)	Türkiye 1987-2005 (Ç)	VAR Granger Ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Erdoğan (2008)	Türkiye 1950-2005 (Y)	Eşbütünleşme Granger Ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Yıldırım (2008)	29 OECD ülkesi (Türkiye dahil) 1990-2005 (Y)	Eşbütünleşme HoltzEaken, Newey ve Rosen Ned.	BA ile dış ticaret açıkları arasında bir ilişki vardır
Çelik ve diğerleri (2008)	Türkiye-Brezilya- Çek Cumh.- G.Afrika Cumh. Kolombiya- Meksika 1996-2006 (Ç)	Panel Birim Kök, Panel Eşbütünleşme	BA ile dış ticaret açıkları arasında bir ilişki vardır.
Mucuk (2008)	Türkiye 1989-2004 (Ç)	VAR Granger Ned.	BA ve CIA arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Karatay (2008)	Türkiye 1990-2006 (Ç)	Granger Ned. Regresyon analizi	BA ve CIA arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Altıntaş ve Taban (2010)	Türkiye 1974-2007 (Y)	ARDL Sınır Testi	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.

Tablo 11. Cari İşlemler Açığı ve Bütçe Açığı İlişkisini Araştıran Türkiye’de Yapılmış Literatür Çalışmalarının Devamı

Bolat, Belke, Aras (2011)	Türkiye 1998-2010 (Ç)	Sınır Testi	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Tunçsiper ve Sürekçi (2011)	Türkiye 1987-2007 (Ç)	VAR	BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur.
Çavdar (2011)	Türkiye 1994-2008 (Ç)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Varol İyidoğan (2011)	Türkiye 1987-2005 (Ç)	STAR zaman serisi modelleri	BA ile CIA arasında bir ilişkisi vardır.
Kökcü (2011)	Türkiye 1994-2010 (A)	Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Gürsoy ve Ceylan (2011)	Türkiye 1989-2008 (Ç)	Eşbütünleşme	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Kılavuz ve Dumrul (2012)	Türkiye 2006-2010 (A)	Sınır Testi VAR Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur. Kısa dönemde BA ile CIA arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Mangır (2012)	Türkiye 1980-2011 (Y)	Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Azgün (2012)	Türkiye 1980-2009 (Y)	VAR Granger ned.	BA ile CA arasında bir ilişki vardır.
Akıncı ve Yılmaz (2012)	Türkiye 1975-2010 (Y)	ARDL	BA ile CIA arasında bir ilişki vardır.
Akıncı ve Yılmaz (2012a)	Türkiye 1980-2010 (Y)	Johansen Eşbütünleşme Granger ned.	BA ile CIA arasında bir ilişki yoktur.

Tabloda yer alan Ç; çeyreklik dönemi, A; aylık dönemi ve Y; yıllık dönemi göstermektedir. BA bütçe açığını CIA ise cari işlemler açığını ifade etmektedir.

2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Analizde yöntem olarak zaman serisi yaklaşımı kullanılmıştır. İlk önce kullanılan değişkenlerin durağanlığı Phillips-Peron birim kök testi uygulanarak sınanmıştır. Daha sonra değişkenler arasında bir sebep sonuç ilişkisinin var olup olmadığını ortaya koymak için koentegrasyon testi

yapılmıştır. En son olarak da ilişkinin yönünü belirlemek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

2.1. PHİLLİPS PERRON BİRİM KÖK TESTİ

Perron (1997), seride kırılmalar olduğunda, Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller-ADF) testinin yanıltıcı sonuçlar verebileceğini ortaya koymuştur. Phillips-Perron (PP) birim kök testi kırılma gösteren serilerde yapısal kırılmaları gözönünde bulunduran bir durağanlık testidir (Sevinç, 2013).

Phillips ve Perron (1988) içsel bağıntı sorununu araştırmak için parametrik olmayan bir birim kök testi ortaya koymuşlardır. PP t-istatistiğinin asimtotik dağılımı ADF testi ile aynıdır ve Davidson ve MacKinnon'un (1993) çalışmasındaki kritik değerler kullanılmaktadır (Erdem, 2005).

ADF testi, hata terimlerinin istatistikî olarak bağımsız ve sabit bir varyansa sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. PP testi, ADF testine alternatif bir test olmakla birlikte onu tamamlayan bir birim kök testidir ve zaman serilerindeki yüksek derecedeki korelasyonu araştırmak için kullanılan parametrik olmayan bir yöntemdir. PP testi (1988), Dickey Fuller (1979) testinin aksine hata terimleri arasında zayıf bağımlılığa ve heterojenliğe izin vermekte ve otokorelasyonu önlemeye yetecek sayıda bağımlı değişkenin gecikmeli değeri regresyon denklemine eklemektedir (Ergül, 2010).

Birim kök testlerine yönelik eleştirilerden biri, yapısal kırılmaya konu olan durağan bir serinin durağan değilmiş gibi görünebileceğidir. Dolayısıyla, yapısal kırılma birim kök sınamalarına dahil edilmezse sıfır hipotezinin yanlış bir şekilde reddilmesi sonucu doğabilir. Bu durumu dikkate alan Perron (1989), dışsal olduğu bilinen tek bir yapısal kırılma varsayımı altında uygulanabilecek bir birim kök testi ortaya koymuştur (Kaya, 2012).

Perron birim kök testi, ADF sürecinde Perron (1989) tarafından önerilen kukla değişkenlerin dahil edilmesine dayanmaktadır. Perron (1989), birim kök test uygulamasında kullanılacak dört kukla değişken

önermektedir: Birinci kukla değişken; yapısal kırılma hata teriminde bir şok meydana getirmişse kukla iki ve/veya kukla dört ile beraber kullanılmaktadır. İkinci kukla değişken; yapısal kırılmanın regresyon sabitinde değişmeye neden olduğu durumlarda, üçüncü kukla değişken; yapısal kırılmanın, trendinde değişime yol açması durumunda kullanılmaktadır. Dördüncü kukla değişken ise yapısal kırılmanın regresyonun sabit ve trendinde eşanlı bir değişime neden olduğu durumlarda kukla iki ile beraber kullanılmaktadır (Aktaş ve Yılmaz, 2008).

Regresyon parametrelerinde yapısal kırılmaya cevaben gerçekleştirilen uyarlamalar anlıksa “additive outlier model”, kademeli ise “innovation outlier model” yardımıyla birim kök testi gerçekleştirilmelidir. Bu modellerin ilkinde, seri gerekli olan kuklalardan arındırıldıktan sonra Dickey-Fuller sürecine uygun olarak birim kök testine tabi tutulurken, diğerinde belirlenen kukla değişkenler doğrudan bir şekilde ADF regreyonuna eklenir (Aktaş ve Yılmaz, 2008).

Philips ve Perron’un Dickey-Fuller testinin hata terimleri konusundaki kısıtlayıcı varsayımlarını dikkate almamalarının sebebinin, hata terimlerini veya bu hata terimlerinin geçmiş değerlerini hareketli ortalama olarak kullanmalarından kaynaklandığını savunmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında Dickey-Fuller testindeki otoregresif süreç Philips-Perron testinde ardışık bağlanım (otoregresif) ve hareketli ortalama sürecine dönüştürülmüştür. Hareketli ortalama sürecinin (MA) kullanılması trend durağanlık testinin daha güçlü yapılabilmesini sağlamaktadır. Özellikle trend içeren serilerde MA süreçlerinin artan olması durumunda Philips-Perron testi Dickey-Fuller testine göre daha güçlü olmaktadır. Ancak MA süreçlerinin negatif ya da azalan olması halinde hata terimlerinin beklenen ortalamasının sifıra yaklaşması söz konusu olduğunda Dickey-Fuller testleri Phillips-Perron testine göre daha güçlüdür <http://www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/Metin.pdf> (07.04.2014).

PP testindeki test regresyonu aşağıdaki şekildedir (Sevinç, 2013).

$$\Delta_{y_t} = \beta' D_t + \pi y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Burada u_t hata terimini belirtmekte olup u_t $I(0)$ ' dir ve değişen varyansa sahip olabilir. PP hata terimleri arasında korelasyon olduğu ve hata terimlerinin sabit varyanslı olmadığı seriler için test istatistiği $t_{\pi=0}$ ve $T\hat{\pi}$ in düzenlenmesi ile kullanılabilir. Düzenlenmiş istatistikler Z_t ve Z_π ,

$$Z_t = \left(\frac{\hat{\sigma}^2}{\hat{\lambda}^2}\right)^{1/2} \cdot t_{\pi=0} - \frac{1}{2} \left(\frac{\hat{\lambda}^2 - \hat{\sigma}^2}{\hat{\lambda}^2}\right) \left(\frac{T \cdot SE(\hat{\pi})}{\hat{\sigma}^2}\right) \quad (2)$$

$$Z_\pi = T\hat{\pi} - \left(\frac{1}{2} \frac{T^2 \cdot SE(\hat{\pi})}{\hat{\sigma}^2}\right) (\hat{\lambda}^2 - \hat{\sigma}^2) \quad (3)$$

şeklindedir. $\hat{\sigma}^2$ ve $\hat{\lambda}^2$ istatistikleri aşağıda gösterilen varyans parametrelerinin tutarlı tahmincidirler (Sevinç, 2013).

$$\sigma^2 = \lim_{T \rightarrow \infty} T^{-1} \sum_{t=1}^T E[u_t^2] \quad (4)$$

$$\lambda^2 = \lim_{T \rightarrow \infty} \sum_{t=1}^T E[T^{-1} S_T^2] \quad (5)$$

Burada $S_T = \sum_{t=1}^T u_t$ ' dir. En küçük kareler artıklarının örneklem varyansı $\hat{u}_t$, σ^2 'nin tutarlı bir tahminidir. u_t 'nin $\hat{u}_t$ 'ye dayalı Newey- West uzun vadeli varyansı, λ^2 'nin tutarlı bir tahmincisidir. PP testinde $\pi = 0$ sıfır hipotezi altında Z_t ve Z_π istatistikleri ADF t-istatistiği ve ile aynı asimptotik dağılıma sahiptir. ADF testine göre PP testinin bir avantajı da kullanıcının test regresyonu için bir gecikme değeri belirlemek zorunda kalmamasıdır (Sevinç, 2013).

PP testinde hipotezler şu şekilde oluşturulmaktadır;

$H_0 : p = 1$ (Seri Durağan Değildir ya da Birim Kök Vardır)

$H_1 : p < 1$ (Seri Durağandır ya da Birim Kök Yoktur)

Test istatistiğinin asimptotik dağılımı ADF testi ile aynıdır. Bundan dolayı test istatistiği MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır (Güvenek, Alptekin ve Çetinkaya, 2010). Sonucunda seride birim kök olup olmadığına karar verilmektedir.

2.2. ENGLE-GRANGER KOENTTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) TESTİ

Eşbütünleşme analizi, durağan olmayan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymaktadır. İki durağan olmayan değişken, aynı dereceden durağanlığa sahip oldukları sürece eşbütünleşme ilişkisi vardır. Ayrıca doğrusal kombinasyonlarından doğan yeni değişken de durağan olmaktadır (Babaoğlu, 2005). Bu analizi, düzey değerlerinde durağan olmayan ancak aynı dereceden bütünsellik olan serilerin orijinal değerleriyle analiz yapılmasına olanak veren bir yöntemdir. Böylelikle değişkenlerin farkı alınarak işleme konulmasına göre bilgi kaybına sebebiyet vermemesinden dolayı avantajlı bir yöntem olmaktadır (Çavdar, 2011).

Teorik olarak bütünselleşmiş değişkenler arasında uzun dönemde doğrusal olmayan bir ilişki ortaya koyabilir. Eşbütünleşme olması için bütün değişkenler aynı derecede entegre olmalıdır. Eğer değişkenlerin linear kombinasyonundan elde edilen hata terimi durağan ise, değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu söylenebilir. Eşbütünselliğin eksikliği, değişkenler arasında uzun dönem dengesinin var olmadığını ifade etmektedir (Gül ve Ekinci, 2006).

İki zaman serisi trend dolayısıyla durağan olmayabilir. İkisi arasındaki ilişki trende bağlı olabilir. Fakat ikisi de aynı dereceden entegre iseler, seriler arasında bir eşbütünleşme olabilir. O zaman regresyon sahte olmaz parametreler ile ilgili t ve F testleri uygulanabilir. İki serinin aynı dereceden entegre olması ikisindeki trendin birbirini götürmesi ve trend faktöründen arındırılmış bir ilişkinin (eşbütünleşmenin) meydana gelmesine yol açar. Önemli olan, $Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t$ ilişkisi $\varepsilon_t = Y_t - \alpha - \beta X_t$ şeklinde ortaya konulduğunda ε_t hata teriminin $I(0)$ ve dolayısıyla durağan olup olmama konusudur. Eğer ε_t terimi durağan ise iki zaman dizisinde eşbütünleşme var demektir (Ertek, 1996). Başka bir ifade ile bu tekniğin esası, diğer değişkenler üzerinde bir değişkenin regresyonundaki artık terimleri durağansa, iki veya daha fazla durağan olmayan değişkenin koentegre

olduğudur. Yani, $Y_t \sim I(1)$ ve $X_t \sim I(1)$ ise, o zaman $\varepsilon_t \sim I(0)$ 'dır ve X_t ve Y_t değişkenleri koentegredir (Gürbüz ve Çekerol, 2002).

Buna göre, ilk aşamada aşağıdaki uzun dönem denkleminin en küçük kareler yöntemi ile regresyon tahmini yapılır.

$$BA_t = a_0 + a_1 CIA_t + u_t \quad (1)$$

$$CIA_t = \alpha_0 + \alpha_1 BA_t + u_{t1} \quad (2)$$

Burada BA_t ve CIA_t sırasıyla, aralarında koentegrasyon bağı ve dolayısıyla uzun dönem nedensellik bağı aradığımız, bütçe açıkları (BA) değişkenini ve cari işlemler açığı (CIA) değişkenini gösterebilir. Ayrıca, a_0 ve α_0 sabit terimleri; a_1 ve α_1 ise regresyon tahmin katsayılarını; u_t ve u_{t1} ise regresyon hata terimlerini ifade etmektedir.

Eğer BA_t , d kez farkı alındıktan sonra durağan hale geliyorsa BA_t 'nin d düzeyinden entegre olduğu anlaşılır ve $BA_t \sim I(d)$ şeklinde gösterilir. Ayrıca, BA_t ve CIA_t gibi iki zaman serisi, eğer

i) $BA_t \sim I(d)$ ve $CIA_t \sim I(d)$ ise ve

ii) bunların doğrusal (lineer) kombinasyonu yani $\beta_1 \cdot BA_t + \beta_2 \cdot CIA_t$ bu durumda (d-b)'ye entegre ise

BA_t ve CIA_t , buna göre d, b düzeyinden koentegre (yani eşbütünleşik) denir ($d \geq b \geq 0$). $BA_t, CIA_t \sim CI(d,b)$ şeklinde gösterilir. $[\beta_1, \beta_2]$ vektörü ise “koentegrasyon vektörü” olarak adlandırılır.

2.3. NEDENSELLİK TESTİ

Zaman serileri analizinde, VAR modelleri çerçevesinde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koyabilmek için, Granger nedensellik analizinin yapılmalıdır (Zachariadis, 2006).

Granger anlamında nedensellik, bir X değişkeni, başka bir Y değişkenine, hem X hem de Y'deki bilgi veri iken, eğer Y değişkeni sadece X'e ait geçmiş değerlerin kullanımıyla, tahmin edilirse “Granger anlamında nedenidir” şeklinde ifade edilebilir. Yani, X değişkeninin geçmiş değerlerine ait bilgi sahibi olma, Y'nin daha kesin bir biçimde öngörülmesine olanak veriyorsa, X değişkeni Y değişkenine Granger anlamında nedendir (Şahbaz, 2007).

Granger nedensellik analizinde kullanılacak denklemler (1) ve (2) nolu denklemler şeklinde oluşturulabilir. Denklemlere serilerin özelliklerine bağlı olarak deterministik öğeler ve sabit terim ilave edilebilir (Aktan, 2007).

$$y_t = \sum_{i=1}^k \alpha_i y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j x_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$x_t = \sum_{i=1}^n \theta_i x_{t-i} + \sum_{j=1}^s \delta_j y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Bu denklemler oluşturulurken kullanılan değişkenler kovaryans durağan olmalıdır. Granger nedensellik analizinde, açıklayıcı değişkenin gecikmeli değerlerinin istatistiksel olarak anlamlılığı test edilmektedir (Aktan, 2007).

Nedensellik yönünün belirlenebilmesi için çeşitli hipotezler oluşturulur. Bu bağlamda (1) ve (2) numaralı denklemler için oluşturulan hipotezler şöyledir;

$$H_0 = \sum_{j=1}^k \beta_j = 0 \quad (3)$$

$$H_1 = \sum_{j=1}^s \delta_j = 0 \quad (4)$$

Tek yönlü nedensellik için, H_0 hipotezinin reddedilmesi H_1 hipotezinin kabul edilmesi gerekir. Bu durumda “ x_t, y_t 'nin Granger nedenidir” sonucu ortaya konulur. Diğer bir durumda tek yönlü nedenselliğin söz konusu olması için H_1 hipotezinin reddedilmesi, H_0 hipotezinin kabul edilmesi

gerekir. Bu durumda “ y_t x_t ’nin Granger nedenidir” sonucu ortaya konulur (Aktan, 2007).

Nedenselliğin çift yönlü olması durumu için her iki hipotez eş zamanlı olarak reddedilebiliyorsa, “ x_t , y_t ’nin”, “ y_t , x_t ’nin” Granger nedeni olduğu sonucu ortaya konulur. Son olarak; hem tek yönlü nedensellik analizi hem de çift yönlü nedensellik analizi söz konusu olduğu durumlarda H_0 ve H_1 hipotezleri eş zamanlı olarak reddedilemiyorsa y_t ve x_t değişkenlerinin “bağımsız” olduğu sonucu ortaya konulur (Şahbaz, 2007).

3. VERİ SETİ

Çalışmada 1950-2012 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak analiz yapılacaktır. Veriler, bütçe açığı ve cari işlemler açığından oluşmaktadır. Bütçe açığı verileri; Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’nden, cari işlemler açığı verileri; Devlet Planlama Teşkilatı’ndan elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılacak olan cari işlemler açığı verileri, ABD doları cinsinden olduğu için IMF-IFS 2012 yıl sonu nominal kur düzeyinden TL’ye çevrilmiştir. Ekonometrik analiz yapılırken nominal olan değişkenler, 2005 bazlı GSYİH deflatörü ile reel hale getirilmiştir. Ayrıca cari işlemler açığı ve bütçe açığı verileri negatif değerler içerdiği için değişkenlerin matematiksel olarak logaritmalarını almak mümkün değildir. Ayrıca değişkenlerin yıllık verileri kullanılarak ekonometrik analiz yapılacağından mevsimsellikten de arındırılmamıştır. Ekonometrik analiz E-views 8.0 paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye’de bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiye yönelik yapılan ekonometrik analizin sonuçları ortaya konulup yorumlanmaktadır.

4.1. BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI

Ekonometrik analizde öncelikle değişkenlere ait serilerin durağan olup olmadıklarının araştırılması gerekmektedir. Durağanlığın araştırılmasında Phillips-Perron birim kök testi kullanılmıştır. Bütçe dengesi (BD) ve cari işlemler dengesi (CID) değişkenlerinin birim kök test sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	PP Test istatistiği (Düzy)		PP Test istatistiği (Birinci Fark)		
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	
BD	-2,033503(3)	-3,123517 (3)	-7,916170 (12)	-8,678751 (13)	
CID	-1,421566(0)	-1,947787 (2)	-9,561153 (4)	-10,11306 (9)	
Anlamlılık Düzeyi	%5	-2,909206	-3,483970	-2,910019	-3,485218

Optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre hesaplanmış olup parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 12’de BD ve CID değişkenlerinin düzey değerlerinde mutlak değer olarak test istatistiğinin değeri, MacKinnon kritik değerinden küçüktür. Dolayısıyla H_0 hipotezi reddedilmez ve serilerin durağan olmadığı ya da birim kök içerdiği anlamına gelmektedir. Serilerin birinci farklarda durağan olup olmadıklarını incelemek için yeniden birim kök testi uygulanmıştır. Elde edilen test istatistiğinin değeri, MacKinnon kritik değerden mutlak olarak büyüktür. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilir ve serilerin durağan olduğu ya da birim kök içermediği kabul edilir. Sonuç olarak değişkenler birinci farklarında durağan I(I) oldukları için koentegrasyon (eşbütünleşme) analizi yapılarak değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki olup olmadığı incelenecektir.

4.2. KOENTTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) TESTİ SONUÇLARI

Değişkenler birinci farklarında durağan olduğundan ilk olarak aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Engle-Granger koentegrasyon (eşbütünleşme) testi ile araştırılmıştır. Test sonuçları Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13. Koentegrasyon Testi Sonuçları

Sabitli		Sabitli ve Trendli	
Adj. t-Stat	Prob.	Adj. t-Stat	Prob.
-4,122355 (-2,910019)	0,0018	-4,057265 (-3,485218)	0,0117

Optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre 6 olarak alınmıştır. % 5 anlamlılık düzeyleri parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 13 incelendiğinde, test istatistiği mutlak değer olarak kritik değerden büyük olduğu için BD ile CID arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığını belirten H_0 hipotezi reddedilmiştir. Engle-Granger eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, seriler arasında uzun dönemde bir ilişki vardır.

Değişkenler aynı dereceden kointegre olduklarından kısa ve uzun dönem ilişkilerinin ortaya konulabilmesi için VAR modeli kurulabilmektedir. VAR modelinin kurulabilmesi için en önemli koşul gecikme uzunluğunun doğru tahmin edilmesidir. Bununla ilgili olarak gecikme uzunluğu Tablo 14'te gösterilmektedir.

Tablo 14. Maksimum Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Sayısı (m)	AIC	SC	HQ
0	57,40360	57,47529	57,43146
1	54,36387	54,57893	54,44745
2	54,05175	54,41018	54,19105
3	53,31020	53,81200	53,50521
4	52,71647	53,36165	52,96721
5	51,77909	52,56763	52,08554
6	51,26416*	52,19608*	51,62634*

* Maksimum gecikme uzunluğunu sağlayan en küçük kritik değer

Tablo 14’te görüldüğü üzere; AIC (Akaike), SC (Schwarz Bayesian) ve HQ (Hannan Quinn) kriterleri 6 gecikmeyi işaret etmektedir. Yani VAR gecikme uzunluğu (6) olarak belirlenmiştir.

4.3. NEDENSELLİK ANALİZİ

Bu bölümde BD ile CID arasında koentegrasyon analizi ile ulaşılan uzun dönem ilişkisinin yönü incelenmiştir. Analiz sonuçları, Tablo 15’te gösterilmiştir. Granger nedensellik testinin 0,05 anlamlılık düzeyinde sonuçları incelendiğinde, cari işlemler açığının 0,0001 Prob. değeriyle bütçe açığının Granger nedeni olarak görülmektedir. Aynı şekilde bütçe açığının 0,0000 Prob. değeriyle cari işlemler açığının Granger nedeni olduğu ortaya çıkmıştır. Nedensellik analizinin sonuçlarına göre bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında çift yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 15. Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	CID	BD
BD	27,16703 (0,0001)	-
CID	-	351,0845 (0,0000)

Optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre 6 olarak alınmıştır.

SONUÇ

1980'lerin başında başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke oluşan yüksek bütçe açıkları ve ardından buna eşlik eden cari işlemler açığı, araştırmaların bu konu üzerinde yoğunlaşmasında etkili olmuştur.

Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin varlığını araştırmaya yönelik iki önemli yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan birincisi olan Keynesyen yaklaşım, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisinin olduğunu savunurken, ikinci yaklaşım olan Ricardocu yaklaşım ise bu iki açık arasında bir ilişki bulunmadığını savunmaktadır.

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların önemli bir kısmı Keynesyen yaklaşım desteklemekte bir kısmı ise Ricardocu yaklaşımla tutarlı sonuçlar elde edildiğini ortaya koymaktadır.

Bu iki zıt görüşten hangisinin ülke ekonomisinde geçerli olduğunun belirlenmesi uygulanacak politikaların seçiminde büyük önem taşımaktadır. Hükümetler belirlenen yaklaşım çerçevesinde ülkeleri için en uygun politikaları uygulamaya koyabilirler. Bu açıdan bakıldığında bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalardan elde edilen sonuçların önem kazandığı söylenebilir. Bütçe ve cari işlemler açığının önemli boyutlara ulaştığı Türkiye gibi ülkelerde hangi yaklaşımın geçerli olduğunun belirlenmesi ülke ekonomilerinin istikrarı açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de 24 Ocak 1980'de uygulanan istikrar programı ile dışa açık bir ekonomi modeli benimsenmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin cari işlemler açıklarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Yine bu istikrar programıyla kamu sektörünün ekonomi içindeki payı azaltılmak istense de böyle bir durumun gerçekleşmesi söz konusu olmamıştır. Dışa açılma süreciyle artan ve ekonomide olumsuz gelişmelere yol açan bütçe ve cari işlemler açıkları, Türkiye'nin önemli makroekonomik sorunlarından biri olmuştur.

Türkiye ekonomisi için yapılan analizler sonucunda ise görüş birliği sağlanmadığı gibi genellikle Keynesyen yaklaşım desteklenirken, Ricardocu yaklaşım reddedilmektedir.

Çalışmamız, literatürdeki araştırmaların ve ortaya konulan yaklaşımların doğrultusunda Türkiye’de bütçe ve cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin var olup olmadığını incelemek için yapılmıştır. Birinci bölümünde cari işlemler hesabı, cari işlemler dengesi ve cari işlemler dengesini etkileyen faktörler ele alınmıştır. Sonrasında da cari işlemler dengesini açıklamaya yönelik yaklaşımlar, cari işlemler hesabı denge ve dengesizlik durumları anlatılarak Türkiye’de cari işlemler açığını gelişimi incelenmiştir.

İkinci bölümünde bütçe kavramı, bütçe dengesi ve dengesizlik durumları ele alınarak bütçe açığının nedenleri ve teorik yaklaşımlar anlatılmıştır. Ayrıca Türkiye’de bütçe açığının gelişimi incelenerek cari işlemler açığı ve bütçe açığı ilişkisi ile ilgili teorik yaklaşımlar ele alınmıştır.

Son bölümde ise, yabancı ve yerli literatür taramasına yer verilmiş, Türkiye ekonomisi için bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi araştırmak için ekonometrik analiz yapılmıştır.

Çalışmada, Türkiye ekonomisinde bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için 1950-2012 dönemine ait yıllık zaman serileri kullanılarak, Phillips Perron birim kök testi ve Engle-Granger eşbütünleşme testi yapılmış ve Granger nedensellik testi uygulanarak bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır.

Birim kök testi sonuçları değişkenlerin seviye düzeyinde durağan olmadığını, bütçe ve cari işlemler açığının I(1) seviyesinde durağan olduğunu göstermiştir. Koentegrasyon testi sonuçları, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında eşbütünleşmenin var olduğunu ve bu durumun uzun dönemli pozitif ilişkiyi gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Sonrasında uygulanan Granger nedensellik testi ile bu ilişkinin yönü belirlenmiştir. Granger nedensellik testinin sonuçlarına göre bütçe açıklarından cari işlemler

açıklarına ve aynı zamanda cari işlemler açıklarından da bütçe açıklarına doğru bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Analiz sonuçları, Türkiye’de 1950-2012 döneminde hem cari işlemler açığının bütçe açığını hem de bütçe açığının cari işlemler açığını etkilediğini göstermiştir.

Bütçe açığıyla karşı karşıya kalan ülkeler açıkların nasıl finanse edileceğini içinde bulunduğu ekonomik koşullara bağlı olarak belirlerler. Türkiye’de bütçe açığının finansmanında ağırlıklı olarak borçlanma yöntemi kullanılmaktadır. Dolayısıyla bütçe açığını artıran en önemli faktör de borç faiz ödemeleri olmaktadır. Sonuçta artan borçlar, faiz ödemelerinin de artmasına bağlı olarak borç-faiz kısır döngüsünü ortaya çıkarmaktadır.

Bütçeden faiz ödemelerine ayrılan miktar her geçen gün artarken bunun yanı sıra yatırımlar ise azalmaktadır. Artan faiz oranları ise yabancı sermaye yatırımlarını artırarak ulusal paranın değerlenmesine daha sonra ithalatın artıp ihracatın azalmasına ve dış ticaret açıklarının oluşmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak da cari işlemler dengesinde bozulmaya yol açmaktadır.

Bütçe açığının azaltılması yönünde gelir artırıcı politikalar ile harcama azaltıcı politikalar izlenmeli, kamu gelirlerini artıran ve özellikle ihracatı teşvik eden bir vergi politikası düzenlenmelidir. Dolayısıyla Türkiye’de bütçe açığının giderilmesinde vergi gelirlerinin artırılması yolu tercih edilebilir. Bunun içinde vergilere yönelik düzenlemeler yapılmalı denetimler artırılmalı, vergi kaçakçılığına ilişkin cezalar ağırlaştırılmalı ve kayıt dışı ekonomi ile ilgili gerekli önlemler alınarak kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Ayrıca kamu kesimindeki yolsuzlukların ve gereksiz harcamaların önüne geçilmeli, denetimler artırılmalıdır.

Cari işlemler açığı veren ülkelerde ise bu açığın finansmanı kısa ve uzun vadeli yabancı sermaye akımlarına dayanmaktadır. Türkiye’de cari işlemler açığını finanse etmede kısa vadeli yabancı sermaye girişleri oldukça etkilidir. Kısa vadeli finansmanın ağırlık kazanması, finansman kalitesinin bozulması anlamına gelmektedir. Çünkü “sıcak para” da denilen portföy yatırımları, uluslararası piyasalarda Türkiye’ye dönük ciddi bir risk algısı

oluştduğunda, çok hızlı bir şekilde ülkeyi terk edebilmektedir. Böyle dönemlerde sermaye çıkışları cari işlemler dengesini büyük oranda olumsuz yönde etkilemektedir. Cari işlemler açığının, kısa vadeli ve dış borçları arttırıcı biçimde sıcak para akımlarıyla finanse edilmesi ülke ekonomisinin kırılganlığını arttıracaktır. Buna karşın cari işlemler açığının doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uzun vadeli kredilerle finanse edilmesi halinde Türkiye'ye giren yabancı paranın kısa sürede ülkeyi terk etmesi riski önemli ölçüde azalacaktır. Dolayısıyla cari işlemler açığının ağırlıklı olarak doğrudan yabancı sermayeler ve uzun vadeli kredilerle finanse edilmesi, ülkedeki ekonomik dengeler açısından çok daha sağlıklıdır. Cari işlemler açığını kapatmak için sıcak para yerine doğrudan yabancı yatırımların ülkemize gelmesi daha fazla özendirilmelidir. Böylece, hem sıcak paranın yol açtığı risklere karşı koruma hem de daha sağlam temellere dayalı bir ekonomik büyüme sağlanmış olacaktır. Doğrudan yabancı yatırımları ülkemize çekebilmek için yatırımcılar için güven ortamı sağlanmalı, siyasi ve ekonomik istikrar sürdürülmeli ve uygun yatırım ortamı oluşturulmalıdır.

Bu çerçevede hem bütçe açıklarının hem de cari işlemler açıklarının eş anlamlı olarak iyileştirilebilmesi gerekmektedir. Bunun içinde her iki açığı etkileyen ve birbirleriyle ilişkisi olan enflasyon, işsizlik, borçlanma ve döviz kurlarındaki artışlar gibi makroekonomik sorunların çözülmesi için ekonomi politikalarının uyumlaştırılması gerekmektedir. Bu açıkların uzun dönemli ve yüksek oranlı olması nedeniyle uygulanan makroekonomik politikaların gözden geçirilip yeniden düzenlenmesi ve bu politikaların birbirleri ile uyumunun dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Bununla birlikte bütçe açığının cari işlemler açığında ortaya çıkardığı etki cari işlemler açığının bütçe açığında ortaya çıkardığı etkiden daha yüksektir. Bu durumda bütçe açığının iyileştirilmesi için tercih edilecek iktisat politikalarının sorunun çözümüne yönelik doğrudan politikalar olması, bütçe açığının disiplin altına alınmasında ivedi sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Ö. ve Özkan, B. (2009). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 136, <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/01.htm>, (Erişim: 27.11.2013).
- Ağaslan, E. (2008). *Türkiye’de Cari Açıkların Boyutları ve Sürdürülebilirliği*. (Yayınlanmış YL Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ağcakaya, S. (2003). Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1980-2000). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, 215-226.
- Akat, A. S. (2004). *Ödemeler Dengesi Yazıları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, <http://akat.bilgi.edu.tr/others/0408-disacik-2.pdf>, (Erişim: 25.10.2012).
- Akbostancı, E. ve Tunç, G. İ. (2002). Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance. *ERC Working Papers in Economics 01/06*, 1-18.
- Akçacı, T. (2006). *Reel Döviz Kuru-Cari İşlemler İlişkisi Türkiye Ekonomisi Açısından Bir Analizi (1991-2005)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Akdiş, M. (2007). Cari Açıkların Sürdürülebilirliği Sorunu ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler. *TASAM Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı:8, 15-40.
- Akdoğan, A. (2003). *Kamu Maliyesi* (9. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2012). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşım. *İMKB Dergisi*, 13(50), 1-28.
- Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2012a). Türkiye’de Cari Açıkların Belirleyicileri: Bir Zaman Serisi Analizi. *TİSK Akademi*, 7(14), 54-83.

- Aksoy, A. (2010). *Türkiye’de Bütçe Açıklarının Enflasyon, Büyüme ve Faiz Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmış YL Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Aksoy, Ş. (1993). *Kamu Bütçesi*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Aksu, H. ve Başar, S. (2009). Türkiye için İkiz Açıklar Hipotezi’nin Tahmini: Bir Sınır Testi Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(4), 1-14.
- Aksu, M. (2007). *Marshall-Lerner Yaklaşımı Çerçevesinde Reel Döviz Kuru ve Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: Kuram ve Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Aktan, H. (2007). *Yapısal Kırılma, Ortak Bütünleme ve Nedensellik Analizi Dört Ülke Uygulaması: Türkiye, Yunanistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi*. (Yayınlanmış YL Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktaş, C. ve Yılmaz, V. (2008). Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin İhracat Fonksiyonunun Tahmini. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 89-104.
- Alexander, S. S. (1952). Effects of a Devaluation on a Trade Balance. *International Monetary Fund Staff Papers*, 2(2), 263-278.
- Alkan, U. (2007). *Ödemeler Bilançosu Dengesi ve Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Ödemeler Dengesine Katkısının Analizi*. (Yayınlanmış YL Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alkswani, M. A. (2000). *The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia*. www.erf.org.eg/CMS/getFile.php?id=750. (Erişim: 06.03.2013).

- Altıntaş, H. ve Taban, S. (2010). *Türkiye’de İkiz Açık Sorunu ve Feldstein Horioka Hipotezi: ARDL Yaklaşımı ve Nedensellik Araştırması*. İnönü Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildirileri Kitabı, 15-16 Nisan 2010 Malatya, 1704-1734.
- Anoruo, E. & Ramchander, S. (1998). Current Account and Fiscal Deficits: Evidence from Developing Economies of Asia. *Journal of Asian Economics*, 9(3), 487-501.
- Aqeel, A. & Nishat, M. (2000). The Twin Deficits Phenomenon: Evidence from Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 39: 4 Part II, 535-550.
- Arıcan, E. (2005). Doç. Dr. Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(1), 77-94.
- Arslanoğlu, E. (2003). Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları ve Mevcut Durum. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 18(205), 62-77.
- Aslanoğlu, S. ve Yıldız, S. (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması. *Sosyoekonomi Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 6, 127-146.
- Ataç, B., Önder, İ. ve Turan, S. (2010). *Maliye Politikası* (7. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1580.
- Ataç, E. ve Diğerleri. (2009). *Devlet Bütçesi* (5. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1686.
- Atik, H. (2012). *2012 Yılında Türk Ekonomisinde Olumlu ve Olumsuz Gelişmeler* (20.09.2012). Ankara Strateji Enstitüsü, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-hayriye-atik/2012-yilinda-turk-ekonomisindeki-olumlu-ve-olumsuz-gelismeler/>, (Erişim: 09.01.2013).

- Aurangzeb, Dr. (2012). Relationship Between Current Account Deficit and Trade Deficit: Comparison for India and Pakistan. *Economics and Finance Review*, 2(8), 16-22.
- Ay, A., Karaçor, Z., Mucuk, M. ve Erdoğan, S. (2004). Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003). *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı: 12, 75-82.
- Azgün, S. (2005). Dış Borç Sürdürülebilirliği: Zamanlar Arası Bütçe Kısıtı Testleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 57-68.
- Azgün, S. (2012). Twin Deficit Hypothesis: Evidence from the Turkish Economy. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 189-196.
- Babaoğlu, B. (2005). *Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bachman, D. D. (1992). Why is the U.S. Current Account Deficit So Large? Evidence from Vector Autoregressions. *Southern Economic Journal*, 59(2), 232-240.
- Baharumshah, A. Z., Lau, E. & Khalid, A. M. (2006). Testing Twin Deficits Hypothesis using VARs and Variance Decomposition. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 11(3), 331-354.
- Baharumshah, A. Z. & Lau, E. (2007). Dynamics of Fiscal and Current Account Deficits in Thailand: an Empirical Investigation. *Journal of Economic Studies*, 34(6), 454-475.
- Bahmani, M. & Oskooee, R. (1992). What are the Long-Run Determinants of the U.S. Trade Balance?. *Journal of Post Keynesian Economics*, 15(1), 85-97.
- Bakırcı, F. (2001). Bütçe Politikalarının Mikro Ekonomik Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-59.

- Baltacı, N. (2006). *Konsolide Bütçe Açıklarının Finansmanında Emisyon: Emisyon-Enflasyon İlişkileri Üzerine Bir Analiz (Türkiye Örneği: 1980-2004 Dönemi)*. (Yayınlanmış YL Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Barda, S. ve Alkin, E. (1973). *Dış Ticaret Teorisi* (3. Baskı). İstanbul: Menteş Yayınevi.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2006), Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 59-82.
- Başar, S. (1999). *Türkiye’de Bütçe ve Dış Ticaret Açıkları*. (Yayınlanmış YL Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Başbolat, E. (2010). *Cari İşlemler Açıkları ve Makro Ekonomik Faktörler: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz*. (Yayınlanmış YL Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Batirel, Ö. F. (2004). 2003 Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri ve 2004 Bütçesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayfa: 24-30.
- Batirel, Ö. F. (2007). *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.
- Bektaş, V. (2007). *Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmış YL Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bernheim, B. D. (1988). Budget Deficits and the Balance of Trade. *National Bureau of Economic Research, Tax Policy and the Economy*, Vol: 2, 1-32.
- Bilici, N. ve Bilici A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Boileau, M. & Normadin, M. (2012). Do Tax Cuts Generate Twin Deficits? A Multi-Country Analysis. *Canadian Journal of Economics*, 45(4), 1667-1699.

- Boileau, M. & Normandin, M. (2008). Do Tax Cuts Generate Twin Deficits? A Multi-Country Analysis. *CIRPEE Working Paper*, No: 08-32, 1-37.
- Bolat, S., Belke, M. ve Aras, O. (2011). Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, Sayı: 161, 347-364.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005* (11. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.
- Bozgeyik, Y. (2004). *1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Bütçe Politikaları*. (Yayınlanmış YL Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Bulut, C. (2002). *Kamu Açıkları: Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkileri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Candan, E. (2007). *Türk Bütçe Sisteminde Performans Denetimi*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2007/374, ISBN: 978-975-8195-12-1, Ankara.
- Cari Açıklar Tarihi Raporu (27.11.2005). Ankara Ticaret Odası, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=348&l=1>, (Erişim: 09.11.2012).
- Celasun, M. (2012). *2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme*. <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>, (Erişim: 10.11.2012).
- Chowdhury, K. & Saleh, A. S. (2007), Testing the Keynesian Proposition of Twin Deficits in the Presence of Trade Liberalisation: Evidence from Sri Lanka. *University of Wollongong Economics Working Paper Series*, WP 07-09, 1-33.
- Coşkun, A. (2010). *Cari İşlemler Dengesinin Sürdürülebilirliği: 2001 Sonrası Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmış YL Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Coşkun, G. (2000). *Devlet Bütçesi* (6. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Cural, M. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesinin 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi ve Finansmanı. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29(2), 173-195.
- Çakır, Y. N. (2009). *Bütçe Açıklarının Politik İktisadı: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmış YL Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çakmak, E. (1999). *Türkiye’de Bütçe ve Dış Ticaret Açıkları*. (Yayınlanmış YL Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çarıkcı, E. (2008). *Türkiye’de Ekonomik Gelişmeler: 2005-2008*. (21 Kasım 2008) <http://carikci.cankaya.edu.tr/publications.htm>, (Erişim: 11.11.2012).
- Çarıkcı, E. (2012). *Türkiye’de Ekonomik Gelişmeler: 2008-2011*. (25 Ocak 2012) <http://carikci.cankaya.edu.tr/publications.htm>, (Erişim: 11.11.2012).
- Çataloluk, C. (2006). Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN 1302-1796, Sayı:16, 229-242.
- Çavdar Çalışkan, Ş. (2010). *Türkiye’de Bütçe Açığının Makroekonomik Etkilerinin VAR Modelleri ile İncelenmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çavdar Çalışkan, Ş. (2011). Türkiye için İkiz Açık Hipotezinin Testi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6(4), 422-431.
- Çekim, E. (2009). *Türkiye’de Cari Açık Sorunu*. (Yayınlanmış YL Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, K. (2008). *Uluslararası İktisat* (4.Baskı). Trabzon: Murathan Yayınevi.

- Çelik, S., Deniz, P. ve Eken, S. (2008). *Eşbütünleşme Analiziyle Altı Gelişmekte Olan Ülke için İkiz Açıklar Hipotezi*. 2. Ulusal İktisat Kongresi (20-22 Şubat 2008) Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, İzmir.
- Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2003). Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (1), 15-30.
- Çınar, G. (2005). *Avrupa Birliği Ülkelerinde Bütçe Açıkları*. (Yayınlanmış YL Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Danışman, Y. (2009). *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi*. (Maliye Uzman Yardımcısı Mesleki Yeterlilik Tezi). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Darrat, A. F. (1988). Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits?. *Southern Economic Journal*, 54(4), 879-887.
- Datta, K. & Mukhopadhyay, C. K. (2010). Twin Deficits Phenomenon in Maldives: Spectral and Time Domain Analysis of Time Series. *IUP Journal of Applied Economics*, 9(2), 98-125.
- Datta, K., Sarkar, B. & Dey, S. (2012). Do Budget Deficits Affect Current Account Deficit? Some Evidence for Bhutan. *The IUP Journal of Bank Management*, 11(4), 110-120.
- Demir, M. ve Sever, E. (2007). Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 47-63.
- Demir, Y. (2010). *Bütçe Açıklarının Finansmanında Son Dönem Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmış YL Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demircan Siverekli, E. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 21, 97-116.

- Dewald, W. G. & Ulan, M. (1990). The Twin-Deficit Illusion. *Cato Journal*, 9(3), 689-707.
- Dicle, İ. A. (2012). *Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi (PPBS)*. http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0CDIQFjAC&url=http%3A%2F%2Fyayin.todaie.gov.tr%2Fgoster.php%3FDosya%3DMDU3MDQ5&ei=y55LU6a_AurOygPEpIBQ&usg=AFQjCNE8L6x3loDhBRN0X7rzIcT0-dmG7w&bvm=bv.64542518,d.bGQ, (Erişim: 12.12.2012).
- Diler, H. G. (2006). *Reel Döviz Kurları-Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (Yayınlanmış YL Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Dileyici, D. ve Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, ISSN: 2146-0817, 2(1), 33-55.
- Dinler, Z. (2006). *İktisada Giriş* (12. Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Direkçi, T. (2006). *Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Doğan, İ. (2005). *Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerindeki Etkisinin Analizi: Teori ve Uygulamaları*. (Yayınlanmış YL Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Doğan, A. (2011). *Dış Ticaret Nedir?* (31 Mayıs 2011). <http://gumrukmevzuati.com/dis-ticaret-nedir#more-910>, (Erişim: 05.11.2012).
- DPT, (2011). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*. http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/13816/3_Dış_Ticaret_ve_Ödemeler_Dengesi.rar, (Erişim: 04.09.2011).

- DPT, (2011). *Temel Ekonomik Göstergeler*.
<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosteri.m.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC6AECA659BD6F05648192E81EBOC9848AAD19E7579B3250E>, (Erişim: 08.02.2011).
- DPT, (2002). *Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005)*.
<http://www.guvencetin.com/ekonomi/TurkiyeEkonomisiTarihi.pdf>,
(Erişim: 06.01.2013).
- DPT, (2012). *1975-2009 Yılları Arasında Kamu Tasarruflarının Gelişimi ve Merkezi Yönetim Bütçesi. Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü*,
<http://www.onuncuplan.gov.tr/oik3/Belgeler/T%C3%BCrkiye%20%C3%9Cİke%20Ekonomik%20Raporu/Arka%20Plan%20Raporlar%C4%B1/1975-2009%20Kamu%20Tasarruflari%20Calismasi.pdf>,
(Erişim: 06.01.2012).
- Duman, E. (2011). *Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması*. (Yayınlanmış YL Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Dücan, E. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Tasarruf-Yatırım Dengesizlikleri ve Üçüz Açıklar Sorunu*. (Yayınlanmış YL Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Edizdoğan, N. (2008). *Kamu Bütçesi* (7. Baskı). Bursa: Ekin Kitapevi.
- Edwards, S. (2001). Does the Current Account Matter?. *NBER Working Paper Series*, No. 8275. 1-69.
- Egeli, H. (1997). *Türkiye'de Planlı Dönemde Bütçe Açıklarının Bütçeleme Sistemleri Açısından Ekonomik Etki ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Egeli, H. (2002). Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 29-41.
- Egwaikhide, F. O. (1997). Effects of Budget Deficits on the Current Account Balance in Nigeria: A Simulation Exercise. *AERC Research Paper 70 African Economic Research Consortium*, P.O. Box 62882, ISBN: 9966-900-42-X, 1-33.
- Eğilmez, A. (2012). *Üniversitelerde Performans Esaslı Bütçeleme*. Mali Hizmetler Uzmanlığı Araştırma Raporu, T.C. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, İzmir.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2007). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması* (11. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Enç, E. (2001). Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 31-38.
- Enders, W. & Lee, B-S. (1990). Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins?. *The Review of Economic and Statistics*, 72(3), 373-381.
- Erdem Yiğit, P. (2005). *İşçi Gelirleri ve Büyümedeki Çevrimler Arasındaki İlişki*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). TCMB İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Erdinç, Z. (2008). İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 209-222.
- Erdoğan, S. (2007). *Döviz Kuru-Ödemeler Bilançosu İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmış YL Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Eren, E. (2001). *Makro İktisat* (3. Baskı). İstanbul: Avcıol.

- Erginay, A. (1998). *Kamu Maliyesi: Kamu Gelirleri-Kamu Giderleri-Devlet Bütçesi-Kamu Borçları-Maliye Politikası* (16. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.
- Ergül, N. (2010). Türk & Amerikan Enerji Piyasaları'nda Piyasa Etkinliğinin Test Edilmesi. *Maliye Finans Yazıları*, 24(86), 101-120.
- Ergün, K. Ö. (2013). *2006 Yılı Ekonomik Gelişmeleri*. <http://www.sgb.gov.tr/ESAD/Yaynlar%20Yeni/Makaleler/Ekonomik%20geli%C5%9Fmeler%202006.pdf>, (Erişim: 08.01.2013).
- Erkan, Ç., Tutar, E., Tutar, F., ve Eren, M. V. (2012). Türkiye'nin Dış Borçlarının Analizi (1980-2012). *International Conference on Eurasian Economies*, Session 3C: Finans, 312-318. <http://eecon.info/papers/483.pdf>, (Erişim: 06.01.2013).
- Erkılıç, S. (2006). *Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Eroğlu, N. (2010). Atatürk Dönemi Para Politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), 23-26.
- Ertek, T. (1996). *Ekonometriye Giriş*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ertek, T. (2008). *İktisada Giriş*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Gediz, B. ve Yalçınkaya, H. (2001), Nasıl Bir Bütçe Politikası. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8(1), 53-74.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, (2009). *GATT Bilgilendirme Rehberi*. Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT (90) Müdürlüğü, Yayın No: 95, Ankara.
- Göçer İ. ve Mercan M. (2011). Türkiye Ekonomisinde Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48(562), 33-42.
- Gök, B. (2006). *İkili Açık Hipotezi ve Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmış YL Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Gök, B. ve Altay, O. (2007). Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: 1989-2005. *TİSK Akademi Dergisi*, 2(3), 186-197.
- Göze Kaya, D. ve Durgun, A. (2009). 1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, 233-249.
- Güçlü, S. (1989). *İktisat*. İstanbul: Sakarya Mühendislik Matbaası.
- Gül, E. ve Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 91-106.
- Gül, Ö. (2010). *Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Finansmanında Doğrudan Yabancı Yatırımların Rolü ve Etkisi (1980-2008)*. (Yayınlanmış YL Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gülçiçek, Ö. (2007). *Cari İşlemler Dengesinin Nedenleri ve Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri (AB Sürecinde Bir Değerlendirme)*. (Yayınlanmış YL Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güloğlu, S. (2007). *Türkiye’nin Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği*. (Yayınlanmış YL Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Günay, A. (2007). *Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2007/375, ISBN: 978-975-8195-11-4, Ankara.
- Günaydın, İ. (2004). Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 15 (52-53), 143-159.

- Güneş, H. (2010). *2009 Bütçe Sonucu Analizi*. Milliyet 16 Ocak 2010, <http://www.milliyet.com.tr/2009-butce-sonucuanalizi/hursitgunes/ekonomi/yazardetay/20.01.2010/1186630/default.htm>, (Erişim: 08.01.2013).
- Güngör, B. (2010). *Türkiye’de Cari İşlemler Hesabı Dengesi ve Portföy Yatırımları İlişkisi*. (Yayınlanmış YL Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gürbüz, H ve Çekerol, K. (2002). Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Haddi ve Bileşenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişki. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 31-47.
- Gürkan, Ö. (1997). *İktisada Giriş* (2. Baskı). Ankara: Atila Kitabevi.
- Gürsoy, B. ve Ceylan, C. (2011). The Twin Deficits Phenomenon: Evidence from Turkey. *China-USA Business Review*, 10(8), 636-642.
- Güvenek, B., Alptekin, V. ve Çetinkaya, M. (2010). Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin Var Yöntemiyle Analizi. *Kamu-iş Dergisi*, 11(3), 1-28.
- Hakro, A. N. (2009). Twin Deficits Causality Link-Evidence from Pakistan. *International Research Journal of Finance and Economics*, ISSN 1450-2887, 24(2009), 54-70.
- Hatemi-j, A. & Shukur, G. (2002). Multivariate-Based Causality Tests of Twin Deficits in the US. *Journal of Applied Statistics*, 29(6), 817-824.
- Hepaktan, C. E. (2006). *1980’den Günümüze, Türkiye’nin Dış Ticaretindeki Yapısal Değişimin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- International Monetary Found (1996), *Balance of Payments Textbook*. ISBN 1-55775-570-1, Washington.
- Islam, M. F. (1998). Brazil’s Twin Deficits: An Empirical Examination. *Atlantik Economic Journal*, 26(2), 121-128.

- İyibozkurt, E. (2001). *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Johnson, H. G. (1977). The Monetary Approach to Balance of Payments Theory and Policy: Explanation and Policy Implications. *Economica, New Series*, 44(175), 217-229.
- Kadioğlu, F. Kotan, G. ve Şahinbeyoğlu, Z. (2001). *Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000*. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/kur.pdf>, (Erişim: 11.11.2012).
- Kalaycı, İ. (2011). 2008 Küresel Finans Krizi Sonrasında Dış Ticarete Korumacılık: Paradigma Kayması (mı?). *Maliye Dergisi*, Sayı: 161, 76-104.
- Kalenderoğlu, M. (2002). *Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Kalou, S. & Paleologou, S. M. (2011). The Twin Deficits Hypothesis: Revisiting an EMU Country. *Journal of Policy Modeling*, 34(2), 230-241.
- Kara, U. (2008). *1980 Sonrası Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Ücret İlişkisi*. (Yayınlanmış YL Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karabaş, E. (2005). *Bütçe Kapsamı ve Bütçe Kapsamı Dışında Kalan Kamusal Harcama Alanları*. T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.
- Karagöz, K. ve Erkuş, H. (2009). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini. *Maliye Dergisi*, Sayı: 156, 126-140.
- Karatay, P. (2008). *İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması (1990-2006)*. (Yayınlanmış YL Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

- Karluk, S.R. (1998). *Uluslararası Ekonomi* (5. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Katırcıoğlu, S. T., Fethi, S. & Fethi, M. D. (2009). Twin Deficits Phenomenon in Small Islands: an Empirical Investigation by Panel Data Analysis. *Applied Economics Letters*, 16(15), 1569-1573.
- Kaya, A. (2012). *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, F. (2010). *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi*. (Yayınlanmış YL Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kesikoğlu, F. (2005). *Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkileri*. (Yayınlanmış YL Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Keskin, Ş. (2009). *Döviz Kuru Politikaları-Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmış YL Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kesim, A. (1988). *İktisada Giriş*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi.
- Khalid, A. M. & Guan, T. W. (1999). Causality Tests of Budget Deficit and Current Account Deficits: Cross-Country Comparisons. *Empirical Econometrics*, No: 24, 389-402.
- Kılavuz, E. ve Dumrul, Y. (2012). İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Teori ve Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 239-258.
- Kıran, B. (2010). *Kesirli Bütünleşme ve Kesirli Eşbütünleşme Yaklaşımları: Türkiye’de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Uygulama*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kıvanç, H. H. (2007). *Vergi Reformunun Çerçevesi ve Türkiye'deki Gelişimi* (23 Temmuz 2007). <http://www.alomaliye.com/>, (Erişim: 06.01.2013).
- Kızıлтаş, E. (2003). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Etkinliğinin Arttırılmasında Bütçe Sisteminin Rolü*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kibritçioğlu, A. (2010). *Küresel Finans Krizinin Türkiye'ye Etkileri*. http://mpira.ub.uni-muenchen.de/29470/1/MPRA_paper_29470.pdf, (Erişim: 09.11.2012).
- Kim, C. & Kim, D. (2006). Does Korea Have Twin Deficits?. *Applied Economics Letters*, 13(10), 675-680.
- Kim, S. & Roubini, N. (2007). Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in the US. *Journal of International Economics*, 74 (2008), 362-383.
- Knight, M. & Scacciallavillani, F. (1998). Current Accounts: What's Their Relevance for Economic Policymaking?. *IMF Working Paper*, No: 71, 1-41.
- Koğar, Ç. İ. (1996). *Denk Bütçe Teorisi ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Not*. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 9630.
- Kol, E. N. ve Karaçor, Z. (2012). 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri. *Maliye Dergisi*, Sayı 162, 379-395.
- Konukman, A. (2003). Cumhuriyetin Kuruluş Yılları ve 80 Sonrası Dönemin Bütçe Politikaları-Uygulamaları: Devletin İnşasında Devletin Tasfiyesine. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 29-65.
- Kouassi, E., Mougoue, M. & Kymn, K. O. (2004). Causality Tests of the Relationship Between the Twin Deficits. *Empirical Economics*, 29(3), 503-525.

- Kökcü, A. (2011). *Bütçe Açığı, Cari İşlemler Arasındaki İlişki ve Türkiye Örneği (1994-2010)*. (Yayınlanmış YL Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Krizler Tarihi Raporu (17.04.2005). Ankara Ticaret Odası, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276&l=1>, (Erişim: 09.11.2012).
- Kulkarni, K. G. & Erickson, E. L. (2001). Twin Deficit Revisited: Evidence From India, Pakistan and Mexico. *The Journal of Applied Business Research*, 17(2), 97-100.
- Kumbaracıbaşı, O. (1976). *Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi* (2. Baskı). Ankara: Kalite Yayınevi.
- Kurnaz, A. C. (2010). *Kamuda Performans Esaslı Bütçe Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi ve Bu Çerçevde Part (Program Assessment Rating Tools) Sisteminin İncelenmesi*. (Mesleki Yeterlilik Tezi). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Kuştepe, Y. R. (2001). An Empirical Investigation of The Feldstein Chain for Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 99-108.
- Kutlar, A. (2002). *Eşbütünleşme Türkiye’de Para Talebi ve Döviz Kuru Uygulaması*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Kutlar, A. ve Şimşek, M. (2001). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984(4)-2000(2). *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 1-13.
- Latif-Zaman, N. & Dacosta, M. N. (1990). The Budget Deficit and the Trade Deficit: Insights Into This Relationship. *Eastern Economic Journal*, 16(4), 349-354.
- Lau, E., Mansor, S. A. & Pua, C. (2010). Revival of the Twin Deficits in Asian Crisisaffected Countries. *Economic Issues*, 15(1), 29-54.

- Leachman, L. L. & Francis, B. (2002). Twin Deficits: Apparition or Reality?. *Applied Economics*, 34(9), 1121-1132.
- Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, (2012). *Cumhuriyetten Günümüze Konsolide Bütçe Dengesi*. <http://www.bumko.gov.tr/TR,158/cumhuriyetten-gunumuze-butce-buyuklukleri.html>, (Erişim: 05.03.2012).
- Mammadov, F. (2008). *Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makroekonomik Etkileri: Azerbaycan Örneği (1992-2006)*. (Yayınlanmış YL Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mangır, F. (2012). Türkiye için İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011). *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 136-149.
- Marinheiro, C. F. (2007). *Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein-Horioka Puzzle in Egypt*. Faculdade de Economia da Universidade de Coimbra, 165; P-3004-512 Coimbra, Portugal.
- Mucuk, M. (2008). *Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1989-2004)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya..
- Mukhtar, T., Zakaria, M. & Ahmed, M. (2007). An Empirical Investigation for the Twin Deficit Hypothesis in Pakistan. *Journal of Economic Cooperation*, 28(4), 63-80.
- Mundell, R. (1968). *International Economics*. New York: The Macmillan Co.
- Mutlu, Z. (2012). *2012'nin Ekonomik Gelişmeleri (20.12.2012)*. http://www.yeniasir.com.tr/Yazarlar/zekeriya_mutlu/2012/12/20/2012-nin-ekonomik-gelismeleri, (Erişim: 09.01.2013).
- Obstfeld, M. & K. Rogoff (1994). The Intertemporal Approach to the Current Account. *NBER Working Paper Series*, No: 4893, 1-63.
- Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2011). Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30(1), 1-22.

- Onafowora, O. A. & Owoye, O. (2006). An Empirical Investigation of Budget and Trade Deficits: The Case of Nigeria. *The Journal of Developing Areas*, 39(2), 153-174.
- Oral, E. (2005). *Bazı OECD Ülkelerinde Performans Esaslı Bütçeleme Uygulamaları, Gelişimi ve Türk Mali Sistemi Açısından Bir Değerlendirme*. T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.
- Ostry J.D. (1988). The Balance of Trade, Terms of Trade, and Real Exchange Rate An Intertemporal Optimizing Framework. *Staff Papers-International Monetary Fund*, 35(4), 541-573.
- Önder, İ. (2005). 2005 Bütçesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 25, 18-23.
- Önder, İ. ve Kirmanoğlu, H. (1996). *Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri*. Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Türk Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Yayın No.554/80 İstanbul, s.33-59.
- Özbilen, Ş. (1999). *Maliye Politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.
- Özdemirci, F. (1989). *Türk Bütçe Sistemi ve Halk Kütüphanelerine Yansımaları*. (Yayınlanmış YL Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özen, A. (2002). *Türkiye’de Transfer Harcamalarının Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmış YL Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özen, A. (2008). *Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2008/382, ISBN: 978-975-8195-20-6, Ankara.

- Özgüç, E. (2010). *Türkiye’de Bütçe Açıkları, Nedenleri, Etkileri ve İç Borçlanma ile Nedensellik İlişkisi (1980-2009)*. (Yayınlanmış YL Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özşen, U. (2006). *Cumhuriyet Dönemi Bütçe Yönetimi Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmış YL Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pehlivan, O. (2008). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitapevi.
- Piersanti, G. (2000). Current Account Dynamics and Expected Future Budget Deficits: Some International Evidence. *Journal of International Money and Finance*, 19(2000), 255-271.
- Polat, G. (2008). *Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (Yayınlanmış YL Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ratha, A. (2012). Twin Deficits or Distant Cousins? Evidence From India. *South Asia Economic Journal*, 13(1), 51-68.
- Rault, C. & Afonso, A. (2009). Bootstrap Panel Granger-Causality Between Government Budget and External Deficits for the EU. *Economics Bulletin*, 29(2), 1027-1034.
- Rosenweig, J. A. & Tallman, E. W. (1993). Fiscal Policy and Trade Adjustment: Are the Deficits Really Twins?. *Economic Inquiry*, 31(4), 580-594.
- Roubini, N. & Backus, D. (2012). *Lectures in Macroeconomics, Chapter 1 : Monitoring Macroeconomic Performance*.
<http://pages.stern.nyu.edu/~nroubini/NOTES/CHAP1.HTM>,
(Erişim: 27.10.2012).
- Roubini N. & Wachtel, P. (1998). Current Account Sustain Ability in Transition Economies. *NBER Working Paper Series 6468*, 1-72.

- Saçık, S. Y. (2009). 1980-2006 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları ve Performansı. *Mevzuat Dergisi*, ISSN:1306-0767, Yıl: 12, Sayı 140.
- Saleh, A. S., Nair, M. & Agalewatte, T. (2005). The Twin Deficits Problem in Sri Lanka: An Econometric Analysis. *South Asia Economic Journal*, 6(2) 221-239.
- Sevinç, V. (2013). Türkiye'ye Gelen Yabancı Turist Sayısı, Amerikan Doları Kuru ve Ekonomik Kriz Yılları Arasında Bir Granger Nedensellik İlişkisi Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 233-249.
- Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (12. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası Finans* (4. Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınevi.
- Sönmez, N. (1994). *Kamu Bütçesi ve Bütçe Politikası*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Sugözü, İ. H. (2010). Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ISSN: 1303-8370, 13(19), 171-194.
- Susam, N. (2004). *Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Açığı ve Cari İşlem Açıklarının İlişkilendirilmesi (İkiz Açıklar): Türkiye Üzerinde Bir Deneme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Susam, N. (2004a). *Feldstein-Horioka Paradoksu: Yatırım, Tasarruf ve Sermaye Hareketleri İlişkisinin Açıklanması*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 46. Seri.
- Svensson, L. E. O. & Razin, A. (1983). The Terms of Trade and the Current Account: The Harberger-Laursen-Metzler Effect. *Journal of Political Economy*, 91(1), 97-125.

- Şahbaz, Ü. (2007). *Zaman Serilerinde Nedensellik Analizi (Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Turizm Gelirleri Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi)*. (Yayınlanmış YL Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Şahin, H. (2009). *Türkiye Ekonomisi* (10. Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Şen, E. (2007). *İkiz Açıklar İlişkisi (Türkiye Analizi: 1983-2005 Dönemi)*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2004). *Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şener, S. (2004). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1),73-92.
- Şimşek, M., Aydın, B. ve Kadılar, C. (2007). *Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesini Etkileyen Uzun Dönemli Faktörler*. 16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 204-219.
- Şimşek, S. (2007). *Bütçe Açığı ve Türkiye’ de Bütçe Açığının Finansmanı*. (Yayınlanmış YL Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. *Maliye Dergisi*, Sayı: 160, 154-176.
- Taş, R. (1995). Türk Mali Sisteminin Uzun Dönem (1923-1980) Gelişiminin Yapısal ve Oransal Analiz Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(1), 355-382.
- Taşkın, M. M. (2012). *1923-2003 Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları*. Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, <http://www.darsane.com/showthread.php?25759-1923-2003-T%C3%BCrkiye-Cumhuriyeti-nin-D%C4%B1%C5%9F-Ticaret-Politikalar%C4%B1>, (Erişim: 09.11.2012).

- T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, *Genel Rapor 2006*.
<http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kamu/Kamu%20DD%FEletmeleri%202006%20Y%FDI%FD%20Genel%20Raporu.pdf>,
(Erişim: 21.12.2012).
- TCMB, (2009). *Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumunu*,
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Krizler_Yukseler.pdf,
(Erişim: 07.01.2013).
- T.C. Maliye Bakanlığı, (2011). *Yıllık Ekonomik Rapor 2011*.
<http://www.maliye.gov.tr/YillikEkonomikRapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202011.pdf> , (Erişim: 08.01.2013).
- Telatar, O. M. (2007). *Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Belirleyicileri: 1980-2005*. (Yayınlanmış YL Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Timur, Y. (2005). *Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama*. (Yayınlanmış YL Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tiryaki, T. (2002). *Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği*. TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No:8.
- Togan, S. ve Berument, H. (2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler. *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 78, 3-21.
- Trachanas, E. & Katrakilidis, C. (2012). The Dynamic Linkages of Fiscal and Current Account Deficits: New Evidence from Five Highly Indebted European Countries Accounting for Regime Shifts and Asymmetries. *Economic Modelling*, 31(2013), 502-510.
- Tunç, H. (2004). *Uluslararası Ticaret, Para ve Finans* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınevi.

- Tunçsiper, B. ve Sürekçi, D. (2011). Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 103-120.
- Turan, Z. (2005). Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri. *TÜHİS Dergisi*, 19(5), 1-18.
- Tüğen, K. (1991). *Türkiye’de Bütçe Açıkları*. EĞİAD Ekonomi Raporları No.3, İzmir.
- Tüğen, K. (2006). *Devlet Bütçesi* (5. Baskı). İzmir: Bassaray Matbaacılık.
- TÜİK, (2013). *Dış Ticaret Verileri*.
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>,
(Erişim: 27.11.2013).
- Türk, İ. (1982). *Atatürk ve Türk Malî Sistemi*. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 513, Ankara.
- Türkiye Ülke Ekonomik Raporu, (2012). *Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü*. Rapor No: 66301-TR,
http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1331626580764/CEM_YurticiTasarruflar_tammetin.pdf,
(Erişim: 04.11.2012).
- TÜRMOB, (2012). *Dünyada ve Türkiye’de 2011 Yılı Sonu Ekonomik Görünüm*.
<http://www.turmob.org.tr/TurmobWeb/Attachment.aspx?param=+quFU/yYHWfp3iGFDtITdqiAeyPf8+xFIKYIwnVmGpOpTCv0WluQm6kLPcz76xorP6XqAp+FdaI=>, (Erişim: 09.01.2013).
- TÜSİAD, (1995). *1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi*. Yayın No. TÜSİAD-T/95,1-169.

- TÜSİAD, (1996). *Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçları, Mali Disiplin Üzerine Gözlemler ve Öneriler*.
<http://www.tusiad.org.tr/rsc/shared/file/eko96.pdf>,
(Erişim: 04.01.2013).
- Uğur, A. A. ve Karatay, P. (2009). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar. *Sosyoekonomi Dergisi*, ISSN: 1305-5577, Yıl:5, Sayı:9, 101-122.
- Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 11-28.
- Utkulu, U. (2003). Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 45-61.
- Uysal, Y. (2007). Devlet Merkezli Spekülatif Rant Ekonomisi: Oluşumu ve Sonuçları. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44(511), 38-54.
- Ümit, A.Ö. (2007). *Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ünal, M. (2007). *Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü Örneği*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünsal, E. M. (2007). *Makro İktisat* (7. Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Vamvoukas, G. A. (1999). The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Greece. *Applied Economics*, Vol. 31, 1093-1100.
- Varol İyidoğan, P. (2011). *İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Deneyimi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Vural, İ.Y. (2008). Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:20, 77-114.
- Vyshnyak, O. (2000). *Twin Deficits Hypothesis: The Case of Ukraine*. <http://www.kse.org.ua/uploads/file/library/2000/Vyshnyak.pdf>. (Erişim: 06.03.2013).
- Yaldız, E. (2006). *Bütçe Açıkları ve Politika Etkisizliği: Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmış YL Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yay, G. G. ve Taştan, H. (2007). İkiz Açıklar Olgusu: Frekans Alanında Nedensellik Yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:37, 87-111.
- Yeldan, E. (2012). *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler*. <http://www.ileri2000.org/04/yeldan4.htm>, (Erişim: 11.11 2012).
- Yerlikaya, G. K. (2002). *Bütçe Kanunu ile Vergi Kanunlarında Düzenleme Yapılması*. <http://www.e-akademi.org/makaleler/gkyerlikaya-1.htm>, (Erişim: 08.12.2012).
- Yıldırım E. ve Yıldırım R. (2001). *1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*. 16. Maliye Sempozyumu, <http://www.bayar.edu.tr/~msempoz/bildiriler.htm>, (Erişim: 15.12.2012).
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2008). *Makroekonomi* (7. Baskı). Eskişehir: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, U. (2005). *Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makro Ekonomik Etkileri*. (Yayınlanmış YL Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Yılğör, M. (2008). *OECD Ülkelerinde İkiz Açık Teorisinin Panel Veri Modelleri ile İncelenmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yılmaz, B. (2010). *Türkiye Ekonomisinde 2000'li Yıllarda Bütçe Açıkları, Finansman Yöntemleri ve Makro Ekonomik Etkileri*. (Yayınlanmış YL Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yılmaz, B. E. (2002). *İkiz Açık Teorisi: Türkiye'nin 1980-2001 Dönemi Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Üzerine Bir Nedensellik Araştırması*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 41. Seri, 139-152.
- Yılmaz, B. E. ve Susam, N. (2001). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının GSMH İçindeki Payının Analizi ve Ülkelere Arası Bir Karşılaştırma*. Celal Bayar Üniversitesi, 16. Maliye Sempozyumu, Manisa.
- Yörük, D. (2008). *Teoride ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi*. (Yayınlanmış YL Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yücel, F. ve Ata, A. Y. (2003). Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(12), 1-13.
- Yücel, F. ve Yanar, R. (2005). Türkiye'de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 483-492.
- Yüzer, F. (2012). *Türkiye'de 1970-2005 Döneminde Bütçe Açıkları*. Akademi İktisat, http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/1970-2005_butce_fyuzer.htm, (Erişim: 05.01.2013).
- Zachariadis, T. (2006). *On the Expolaration of Causal Relationships Between Energy and the Economy*. Discussion Paper, Department of Economics University of Cyprus.
- Zamanzadeh, A. & Mehrara, M. (2011). Testing Twin Deficits Hypothesis in Iran. *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 1(9), 7-11.
- Zengin, A. (2000). İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması). *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 11(39), 37-67.